

**SIJAISVANHEMPIEN KOKEMUKSIA JAETUSTA
VANHEMMUUDESTA**

PIRSKANEN EIJA
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalityön pro gradu tutkielma
Syyskuu 2007

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

PIRSKANEN EIJA: Sijaisvanhempien kokemuksia jaetusta vanhemmuudesta

Pro gradu –tutkielma, 91 s., 1 liitesivu

Sosiaalityö

Syyskuu 2007

Tutkimuksessa tarkastellaan sijaisvanhempien kokemuksia jaetusta vanhemmuudesta. Jaetulla vanhemmuudella tarkoitetaan tutkimuksessani sitä, että kun lapsi otetaan huostaan ja sijoitetaan sijaisperheeseen, biologiset vanhemmat säilyttävät vanhemman roolinsa sijaisvanhempien ohella ja sosiaalityöntekijä osallistuu monin tavoin neuvotteluun vanhemmuudesta. Biologiset vanhemmat ovat synnyttäneet lapsen ja ovat lapsensa huoltajia, sosiaalityöntekijällä on oikeudellinen vastuu ja päätöksenteko-oikeus, sijaisvanhemmat huolehtivat lapsen päivittäisestä hoidosta ja kasvatuksesta. Tutkimuksessani merkittävää on millaisen kokonaisuuden vanhemmuuden alueet muodostavat ja miten ne näkyvät arjen käytännöissä. Tutkimusaineisto koostuu seitsemän sijaisvanhemman haastattelusta. He ovat osallistuneet sijaisvanhemmille tarkoitettuihin ennakkovalmennusryhmiin ja toimineet useita vuosia sen jälkeen sijaisvanheppina. Jaetun vanhemmuuden kokemuksia on kartoitettu yhdeksäntoista sijoitetun lapsen kohdalta. Tutkimusta taustoittaa kuvaus sijaisvanhemmuuden toimintaympäristöstä. Teoreettisena viitekehyksenä on nykyinen perhetutkimus ja muuttuvat käsitykset vanhemmuudesta sekä lapsilähtöisyyden näkökulma. Keskeisiä teoreettisia käsitteitä ovat sijaisvanhemmuus, jaettu vanhemmuus ja kiintymyssuhde.

Tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu sijaisvanhempien teemahaastatteluista. Haastatteluteemoja ovat sijaisvanhemman vanhemmuussuhde lapseen, suhde sijoitetun lapsen biologisiin vanhempiin, suhde sosiaalityöntekijään sekä sijaisvanhemman saama tuki. Kiinnostuksen kohteena ovat sijaisvanhempien kokemukset. Lähestymistapa on fenomenologishermeneuttinen eli pyrkimyksenä on selvittää jaetun vanhemmuuden merkityksiä sijaisvanhempien kokemana ja tavoitteena on ymmärtää sijaisvanhempien toimintaa ja kokemuksia heidän omista todellisuuskäsityksistään lähtien. Pääasiallisena analyysimenetelmänä on teemoittelu ja sen pohjalta tapahtuva tyypittely.

Sijaisvanhemmat kokivat olevansa vanhemmuussuhteessa lapseen ja kiintymyssuhteen syntymistä lapseen pidettiin tärkeänä. Vanhemmuussuhteen syntymiseen vaikuttavat asiat liittyivät lapseen, biologisiin vanhempiin, sijaisvanhempiin ja sosiaalityöntekijään. Sijaisvanhemmat huolehtivat arjen vanhemmuudesta ja biologisen suvun mukanaolo lasten elämässä vaihteli ja se tapahtui pääasiassa tapaamisten kautta. Kaikki tutkimukseen osallistuneet sijaisvanhemmat näkivät hyvin merkityksellisenä suhteen lapsen biologisiin vanhempiin. Sosiaalityöntekijän tuki sijaisvanhemmille ja lapsen näkökulman huomioiminen olivat merkityksellisiä jaetun vanhemmuuden toimivuuden kannalta. Sijaisvanhemmuus on merkinnyt suurta elämänmuutosta sijaisperheiden elämässä ja heidän kuvauksissaan tuli esille monia erilaisia saatavilla olevia tukimuotoja.

Tutkimuksen kautta tuli näkyväksi erilaisia jaetun vanhemmuuden muotoja riippuen siitä kenen kanssa biologisesta suvusta vanhemmuutta pääasiassa jaettiin ja millaista oli sosiaalityöntekijän osallistuminen. Jaetun vanhemmuuden päämuotoja olivat äitikeskeinen, isäkeskeinen, äiti- ja isäkeskeinen, isovanhempikeskeinen sekä sijaisvanhempikeskeinen vanhemmuus. Sillä kenen

kanssa vanhemmuutta jaettiin, oli merkitystä vanhemmuuden muotoutumiselle. Jaettua vanhemmuutta tarkasteltiin myös sen toimivuuden kautta ja tässä voitiin erottaa toimiva jaettu vanhemmuus, kehittymässä oleva jaettu vanhemmuus ja toimimaton jaettu vanhemmuus.

Avainsanat: Sijaisvanhemmuus, jaettu vanhemmuus, kokemus, vanhemmuussuhde, kiintymyssuhde

The University of Tampere

The Department of Social Politics and social work

PIRSKANEN EIJA: Experiences of Foster Parents of Divided Parenting

Master's Thesis, 91 pages, 1 appendix

September 2007

This pro gradu thesis deals with the experiences of foster parents of divided parenting. In this study “divided parenting” refers to the situation in which a child is taken into custody and placed in a foster family but in which the biological parents preserve their role as parents along with the foster parents and in which a social worker participates in various ways in negotiations concerning parenting. I considered it important to observe what kind of entity the different parts of parenting constitute and how they are manifested in the daily activities of the family. The study material consists of the interviews of seven foster parents. They have participated in preparation groups arranged for foster parents and acted after that as foster parents for several years. The experiences of divided parenting have been studied in the cases of nineteen foster children. A description of the functional environment of foster parenting gives a background to the study. The theoretical frame of reference is contemporary family research and the changing ideas of parenting as well as the child-centred approach. The central theoretical concepts of this study are foster parenting, divided parenting and attachment.

The empirical study material consists of the thematic interviews of the foster parents. The themes of the interviews are the parent/child relationship between the foster parent and the child, the relationship of the foster child with his or her biological parents, the relationship with the social worker and the support given to the foster parents. The object of interest is the experiences of the foster parents. The approach is phenomenological-hermeneutic i.e. the target is to study the significance of divided parenting as felt by the foster parents, with the aim to understand the activities and experiences of foster parents seen from their point of view. The main research method is thematic analysis and typologies based on it.

The foster parents felt they had a parent/child relationship with the child and considered attachment for the child to be very important. Factors contributing to the development of a parent/child relationship were associated with the biological parents, foster parents and the social worker. The foster parents were responsible for everyday parenting. The presence of the biological relatives of the children varied and was mainly realized through meetings. All the foster parents participating in the study considered the relationship of the child with his or her biological parents to be very important. Being a foster parent had meant a big change in the families of the foster parents and their descriptions revealed several forms of support available for them.

The study showed various types of divided parenting, depending on which member of the biological family parenting was primarily shared with and the role of the social worker. The main types of parenting included mother-centred, father-centred, mother- and father-centred, grandparent-centred and foster parent-centred parenting. Divided parenting was also observed in terms of functionality, and the following groups could be detected using this approach: functional divided parenting, developing divided parenting and disfunctional divided parenting.

Key words: Foster parenting divided parenting, experience, parent/child relationship, attachment.

SISÄLLYSLUETTELO

1	TUTKIMUKSEN TAUSTAA.....	1
1.1	JOHDANTO.....	1
1.2	SIJAISVANHEMMUUDEN TOIMINTAYMPÄRISTÖ.....	4
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS	8
2.1	PERHE TUTKIMUSKOHTENA	8
2.2	KÄSITYKSIÄ VANHEMMUUDESTA	9
2.2.1	Muuttuva äitiys ja isyys	11
2.2.2	Lapsi subjektina	13
2.3	SIJAISVANHEMMUUS	16
2.4	JAETTU VANHEMMUUS	18
2.5	KIINTYMYSSUHDE	21
3	TUTKIMUSASETELMA	24
3.1	TUTKIMUSTEHTÄVÄ	24
3.2	METODOLOGISET VALINNAT	24
3.3	AINEISTON KERÄÄMINEN	27
3.4	AINEISTON ANALYYSI JA TUTKIJAN POSITIO	29
4	TUTKIMUKSEN ETIIKKA JA LUOTETTAVUUS.....	31
5	SIJAISVANHEMPIEN KOKEMUKSIA JAETUSTA VANHEMMUUDESTA	32
5.1	HAASTATELTAVIEN KUVAILUA	32
5.2	SIJAISVANHEMMAN VANHEMMUUSKOKEMUKSISTA	33
5.2.1	Vanhemmuussuhteeseen vaikuttavia asioita	37
5.2.2	Vanhemmuussuhteeseen liittyviä oikeuksia ja velvollisuuksia.....	40
5.2.3	Vanhemmuuden jakautuminen	41
5.3	BIOLOGISEN SUVUN MERKITYS SIJAISVANHEMPIEN KOKEMUKSISSA	45
5.3.1	Lapsen suhde biologisiin vanhempiin.....	45
5.3.2	Lapsen yhteys sukuun ja suvun merkitys.....	47
5.3.3	Sijaisvanhempien suhde biologisiin vanhempiin ja sen vaikutus lapseen.....	51
5.4	SOSIAALITYÖNTEKIJÄN MERKITYS SIJAISVANHEMPIEN KOKEMUKSISSA.....	52
5.4.1	Sosiaalityöntekijän osallistuminen jaettuun vanhemmuuteen.....	54
5.4.2	Sijaisvanhempien suhde sosiaalityöntekijään ja sen vaikutus vanhemmuuteen	56
5.4.3	Sosiaalityöntekijän toimien vaikutus lapseen	58
5.5	SIJAISVANHEMMUUDEN TUKI	59
5.6	SIJAISVANHEMMUUDEN VAIKUTUKSET PERHEESEEN.....	61
5.7	JAETTU VANHEMMUUS.....	63
5.7.1	Jaetun vanhemmuuden vanhemmuustyypit	64
5.7.2	Jaetun vanhemmuuden tyypit vanhemmuuden toimivuuden mukaan.....	69
6	JOHTOPÄÄTÖKSIÄ.....	73
	LÄHTEET	80
	LIITE 1 HAASTATELURUNKO	92

1 TUTKIMUKSEN TAUSTAA

1.1 Johdanto

Kiinnostukseni sijaisvanhemmuuteen on herännyt työskennellessäni erilaisissa sosiaalityöntekijän työtehtävissä. Näkökulmani on muodostunut sijaisvanhemmuuteen liittyvien erilaisten työroolien kautta. Tutkimukseni aihe ja ongelmanasettelu liittyvät sosiaalialan käytäntöihin. Ajattelen, että Pride-ohjelman kautta minulla ja tutkimukseeni osallistuvilla sijaisvanhemmilla on lähtökohtaista valmennuksen kautta syntynyttä jaettua tietoa ja kokemusta prosessista, missä nykyisin sijaisvanhempina toimivat henkilöt ovat miettineet valmiuksiaan ja haluaan ryhtyä sijaisvanhemmiksi. Pride-ohjelma on syntynyt käytännön, teorian ja tutkimuksen yhteistyönä, jossa oleellisen osan muodostavat sijais- ja adoptiovanhempien kokemukset. Kokemuksellisuus näkyy Pride-valmennuksessa mm. siitä, että kouluttajina toimii aina kouluttajapari, joista toinen on sijais- tai adoptiovanhempi ja toinen sosiaalityöntekijä. Kokemuksille ja elämyksellisyydelle annetaan tilaa muutoinkin koulutuksessa. Valmennuksessa liitetään yhteen hyvin yksityistä ja yleistä, tietoa ja kokemusta. (Pesäpuu 2006, 1.)

Näiden prosessien kautta minulle sosiaalityöntekijänä on tullut kokemus, että olen tullut kosketetuksi ja saanut ymmärrystä niistä elämäntarinoista, joiden perustalle sijaisvanhemmuus alkaa rakentua. Työni kautta olen saanut myös ymmärrystä biologisen vanhemman kokemuksesta silloin kun lapsi on sijoitettu toiseen perheeseen. Satka ym. (2005, 11–13) tuovat esille kokemuksellisuuden, joka ei ohita tutkijaa. He käyttävät uuden maiseman metaforaa, joka sopii myös tutkimukseeni. Tutkimukseni kautta toivon voivani nähdä uuden maiseman ja ymmärtää todellisuutta uudella tasolla.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen Pride- valmennukseen 1990- luvun lopussa ja 2000-luvun alussa osallistuneiden sijaisvanhempien vanhemmuuskokemuksia. Tarkoitin jaetulla vanhemmuudella vahvasti juridisesti säänneltyä sijaisvanhemmuutta, jonka jakamiseen osallistuvat lapsen biologiset vanhemmat yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa. Sosiaalityöntekijä käyttää juridista valtaa ja hänellä on oikeudellinen vastuu ja päätöksenteko-oikeus, mutta näkemykseni mukaan hän voi myös monin eri tavoin olla vaikuttamassa ja sääntelemässä vanhemmuuden jakautumista. Sosiaalityöntekijän merkitystä vanhemmuuden muotoutumisessa on vähemmän huomioitu. Tutkimuksessani

tarkastelen sijaisvanhempien kokemuksia omasta vanhemmuudestaan, biologisten vanhempien ja sosiaalityöntekijän merkityksestä ja osallistumisesta jaettuun vanhemmuuteen. Usein käytetty vanhemmuuden perusulottuvuuksien tarkastelu on jako biologiseen, psykologiseen, sosiaaliseen ja juridiseen vanhemmuuteen. Biologinen vanhempi on lapsen synnyttäjä ja siittäjä, juridiselle vanhempi vanhemmuus on lain mukaan määritelty. Sosiaalinen vanhempi huolehtii lapsesta arjessa ja psykologinen vanhempi on henkilö, jonka lapsi tunnetasolla kokee vanhemmakseen. Tutkimuksessani merkittävää on millaisen kokonaisuuden vanhemmuuden alueet muodostavat ja miten ne näkyvät arjen käytännöissä. Juridiikka ei ole vain sosiaalityöntekijän vanhemmuuden aluetta, vaan on monin tavoin vaikuttamassa ja säätelemässä vanhemmuutta. (Ritala-Koskinen 2001, 60).

Psykologisen vanhemmuuden nähdään liittyvän tiiviisti sosiaaliseen vanhemmuuteen ja vuorovaikutukseen eli sijoitetun lapsen kohdalla sijaisvanhemmuuteen, mutta sosiaalinen ja psykologinen vanhemmuus ovat läsnä myös biologisessa vanhemmuudessa. Lainsäädäntö vahvistaa tulkintaa biologisesta vanhemmasta oikeana vanhempana. Lasten kuvauksissa kulttuurissamme perhesuhteita jäsentävät perusulottuvuudet – sosiaalinen, psykologinen, biologinen ja juridinen – ovat hyvin moninaisesti käytössä. Lapsille tärkeätä on, että heistä huolehditaan ja heitä rakastetaan ja kunnioitetaan omana itsenään. Kun nämä asiat toteutuvat, lapsilla on myönteinen suhde perheeseensä ja hyvin monenlaiset perheet voivat olla lapselle normaaleja perheitä. (Ritala-Koskinen 2003, 132–133.)

Valitessani sijaisvanhemmuuden näkökulman olen tehnyt oletuksen, että sijaisvanhemmat kokevat olevansa jonkinlaisessa vanhemmuussuhteessa lapseen. Sosiaalihuoltolain (SHL 710/1982) mukaan perhehoidolla tarkoitetaan lapsen kokonaisvaltaisen huolenpidon järjestämistä hänen oman kotinsa ulkopuolisessa kodissa. Lapselle pyritään perheenomaisen hoivan avulla antamaan läheisiä ihmissuhteita, perusturvallisuutta ja mahdollisuus sosiaaliseen kasvuun. Tässä määrittelyssä ei puhuta vanhemmuudesta vaan perheenomaisesta hoivasta. Pysin tutkimuksessani olemaan avoin myös sellaisille sijaisvanhempien kokemuksille, jotka eivät vahvista vanhemmuuden näkemystä. Sijaisvanhemmuus on vahvasti juridisesti säänneltyä ja neuvoteltavaa vanhemmuutta jo sitä edeltävän huostaanotto-prosessin suhteen. Sijoituksesta päätettäessä lapsen biologisten vanhempien neuvottelukumppanina ovat sosiaaliviranomaiset ja asiat pyritään ratkaisemaan neuvotteluteitse. Sijoituksen jälkeen neuvottelupöytään tulee kolmas osapuoli, sijaisvanhemmat ja silloin vanhemmuuden jakautumista tarkastellaan näiden kolmen osapuolen kesken.

Katson sijaisvanhemmuuteen liittyvän tutkimukseni kuuluvan sosiaalityön käytäntötutkimuksen piiriin. Tutkimukseni on käytäntösuhteista sosiaalityön tutkimusta, jossa tietoperusta rakentuu sijaisvanhempien eletystä tiedosta, sosiaalityöntekijän kokemustiedosta ja siihen nyt tutkijana liittämstäni teoreettisesta tiedosta. Tutkimuksessani pyrin refleктоivaan suhteeseen vallalla olevien perhe- ja vanhemmuuskäsitysten kanssa. Käytäntötutkimuksessa olennaista on näiden eri tiedonlajien vuoropuhelu. Aidosti asiakkaiden kokemusmaailmaa valottava ja sieltä hahmottavia yhteiskunnallisia prosesseja jäsentävä tutkimus ja tiedontuotanto ovat sosiaalityön vaikuttavuuden ja vaikuttamistoiminnan ydin. (Satka ym. 2005, 16–17.)

Lastensuojelun kehittäminen on sosiaalialan painopistealueita ja tavoitteena on laatia pitkäkestoisesti lastensuojelun kehittämistä ohjaava ohjelma lasten ja nuorten aseman parantamiseksi ja yhtenä sen osa-alueena on sijaishuollon ja perhehoidon kehittäminen. Huoli on noussut lapsiperheiden pahoinvoinnista ja sitä seuranneesta lastensuojelun lisääntyvästä tarpeesta. Työmarkkinoilla ja perherakenteissa tapahtuvat muutokset ovat merkinneet sitä, että heikoissa oloissa elävien lasten ja perheiden määrä on kasvanut. Lastensuojelun ydintehtävä on turvata lapsen oikeus arvokkaaseen elämään ja mahdollisuus turvallisiin ihmissuhteisiin ja mahdollisuus olla riittävän kauan lapsi ilman aikuisilta siirtyneitä taakkoja. (Känkänen & Laaksonen 2006, 21.)

Sijaisvanhempien kokemuksia näkyväksi tekemällä voidaan tuoda esille miten arjen vanhemmuus, sosiaalinen, psykologinen ja juridinen toteutuu jaetun vanhemmuuden kontekstissa. Huoli lasten ja nuorten mahdollisuudesta päästä perheenomaiseen hoitoon on lisääntynyt. Perhehoidossa olevien lasten ja nuorten määrän suhteellinen osuus kaikista sijaishuollon sijoituksista on laskenut ja kuntakohtaiset erot ovat hyvin suuria. Sijaisperhetoiminnan kehittäminen onkin yksi tärkeä kohde. Tämäkin tutkimus voisi osaltaan olla tuomassa näkyväksi sijaisvanhempien kokemuksia aikana, jolloin yritetään selvittää, miksi sijaisperhetoiminta ei ole Suomessa kehittynyt toivotulla tavalla. Sijaisperheiden saamaa tukea ei pidetä riittävänä ja sen määrä ja laatu vaihtelee. Yksi kysymys, joka on noussut esille, on perheiden uupuminen liian voimakkaasti oirehtivien lasten kanssa. Tällöin nouseekin esille kysymys, hoidetaanko lasten ja perheiden pahoinvointia liian kauan avohuollon tukitoimin. Sijaisvanhemmuus on vaativa tehtävä ja odotukset ovat suuret; sijaisvanhemmilta edellytetään ns. ”normaalia” vanhemmuutta että kykyä vastata sijoitetun lapsen erityistarpeisiin. Sijaisvanhemman tulee koulutuksen, kokemuksen tai ominaisuuksien perusteella olla sopiva antamaan perhehoitoa. Tarpeen tullen hänen tulee olla kykenevä luopumaan sijoitetusta lapsesta. Miten elää epävarmuuden ja sen pelon kanssa, että voi joutua luopumaan lapsesta? Perhehoidon näkökulmasta suuri haaste on jaetun vanhemmuuden toimiminen silloin kun sijaisvanhemmat

kohtaavat yhteistyötilanteissa haastavia biologisia vanhempia. Toisaalta pitää saada aikaan työmuotoja, joiden kautta autetaan lapsen biologista perhettä ja vapautetaan lapsi huolehtimisen taakasta. Erittäin tärkeä peruste sijaisvanhempien kokemusten kuulemiselle on sijoitusten kesto, koska jokainen suunnittelematon perhesijoituksen katkeaminen on aina kriisi.

Käytännön sosiaalityössä olen huomannut, että perhesijoituksissa yksi sosiaalityöntekijän haastavimmista tehtävistä on varmistaa, että yhteistyö biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien kesken sujuu mahdollisimman hyvin. Ongelmia ilmaantuu silloin jos yhteistyö ei suju. Yhteistyön toimimattomuus biologisten vanhempien kanssa on noussut monissa tutkimuksissa esille. Sijaisvanhempien työhön tulee kuormitusta ja lasten vointiin asia vaikuttaa monin tavoin. Sosiaalityöntekijät saattavat joutua hankalaan tilanteeseen yrittäen ymmärtää eri osapuolten, joskus hyvinkin ristiriitaisia näkökantoja. Jos biologisten- ja sijaisvanhempien yhteistyö sujuu, sosiaalityöntekijöiden ja muiden ammatillisten tahojen rooli jää vähäisemmäksi.

Suomi poikkeaa perhesijoitusten osalta muista Pohjoismaista, joissa perhesijoitukset ovat huomattavasti yleisempiä ja kuitenkin perheiden ja lasten tilanteet ovat samankaltaisia ja syyt sijoitukseen yhteneväisiä. Ruotsissa sosiaalhallitus on linjannut perhehoidon ensisijaiseksi hoitomuodoksi. Suomessakin on mm. Tampereella kehitelty kiinnostava malli sijaisperhetoiminnan uudenaikaisesta organisoinnista. Malli pohjautuu kiintymyssuhdeteoriaan, joka korostaa lapsen varhaisen vuorovaikutuksen merkitystä. Kaikki alle 3-vuotiaat sijoitetaan suoraan perhehoitoon. Uudessa mallissa hyvää on, että lapsi pääsee suoraan perheeseen ilman laitosvaihetta. (Känkänen & Laaksonen 2006, 37–38).

1.2 Sijaisvanhemmuuden toimintaympäristö

Lastensuojelulain mukaan sijaishuollolla tarkoitetaan lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuoltoon voidaan sijoittaa vain sosiaalilautakunnan huostaanottama lapsi. Kun puhutaan sijoitetuista lapsista, tarkoitetaan sosiaalilautakunnan päätöksellä kodin ulkopuolelle joko avohuollon tukitoimena, huostaanotettuna tai jälkihuoltona sijoitettuja lapsia ja nuoria.

Lasten sijoitukseen johtaneiden hoidon laiminlyöntien taustalla ovat jo vuosikausia olleet samankaltaiset syyt, kuten vanhempien keskinäiset ristiriidat, päihteiden käyttö, mielenterveysongelmat ja ylipäänsä vanhempien kyvyttömyys vastata lapsen tarpeisiin. Stakesissa

on selvitetty lastensuojelun asiakkaiden määrän kasvua ja päädytty useisiin selityksiin. Kysymys näyttää olevan monenlaisista lasten ja perheiden vaikeuksista ja niiden näkymisestä lasten pahoinvointina. Työkäytännöt ovat muuttuneet ja yhteistyö lisääntynyt. Avohuollon asiakkuus on myös yhä pitkäaikaisempaa. Alueellinen eriarvoistuminen ja palvelujen kirjo on lisääntynyt. (Heino ym. 2006). Lasten näkymättömyys ja toiseus omissa asioissaan on todettu lukuisissa lasten osallisuutta koskevissa tutkimuksissa viime vuosina. Samanaikaisesti on ollut halu oppia lisää lapsen kohtaamisesta ja huomioimisesta sekä omaksua uusia työskentelytapoja lapsilähtöisyyden edistämiseksi. (Bardy ym. 2001; Forsberg ym. 2006; Muukkonen & Tulensalo 2004.)

Sijaishuoltomuotojen kehityksessä on 1990-luvulla vakiintunut uusi muoto, ammatillinen perhe koti. Tässä sijaishuoltomuodossa on ajateltu yhdistyvän sekä perhehoidon tarjoama kodinomaisuus pysyvine aikuisineen että laitoshoidon työntekijöiden ammattiosaaminen. Tämä kehityssuunta on tarkoittanut yksityisten lastensuojelupalvelujen huomattavaa lisääntymistä. Ammatillisen perhekotitoiminnan ja perhehoidon tuottavat käytännössä kokonaan yksityiset henkilöt tai yhteisöt. Sijaisperheet ja sitä myöten sijoitukset niihin ovat suhteellisesti tarkasteltuna selvästi vähentyneet ja laitoshoidon osuus on kasvanut. Perhehoidon järjestämisessä, sijaisperheiden saatavuudessa ja käytössä on suuria alueellisia eroja. Kuntakohtaisesti perhehoidon käyttö vaihtelee 5-90 prosenttiin. Tutkimusten perusteella ei voi sanoa missä määrin erot heijastavat kulttuurisia ja toimintakäytäntöjen eroja ja mikä osuus on sijaispalveluiden rakenteella ja tarjonnalla vaihteluun. Vuonna 2005 perhehoitoon oli sijoitettuna 5504 eli 36 % kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista ja nuorista, 48 % oli laitoshuollossa (7225) ja 16 % (2431) muussa huollossa. (Stakes 2006). Joillakin paikkakunnilla käytetään myös käsitettä ammatillinen sijaisperhe, kun kyseessä on toimeksiantosuhteinen perhe, jossa vanhemmat saavat elantonsa perhehoidosta. Heillä on koulutus alalle tai ainakin erityisvalmiuksia kohdata erityistä hoitoa vaativia lapsia. Sukulaissijoitukset ovat haaste suomalaiselle sosiaalityölle. Suhtautuminen sukulaissijoituksiin on ollut menneinä vuosina vältelty keskustelun aihe useista syistä. Yhtäältä perhe ja suku nähdään parhaana ja luonnollisena lapsen turvana ja kasvualustana. Toisaalta suku on pahin, sanotaan. On tilanteita, joissa sosiaalityö nojaa suvun voimaan ja resursseihin, ja on tilanteita, joissa lapsen yhteys sukulaisiin pyritään minimoimaan taikka kokonaan katkaisemaan. (Heino 2001.)

Sijaishuoltomuodon valinnassa, toimintamuotoja tulisi tarkastella siitä lähtökohdasta, mitä ne tarjoavat lapselle ja miten ne tukevat lasta hoitavia aikuisia tehtävässään. Varhaista vuorovaikutusta ja kiintymyssuhdetta koskevan tutkimustiedon lisääntyminen on selvästi kartuttanut myös lapselle turvallisen kiintymyssuhteen merkitystä tähdentäviä painotuksia työn sisällöllisissä kysymyksissä.

Sijaishuoltomuotoa valittaessa onkin kysyttävä, onko lapsella jo olemassa merkittävä kiintymyssuhde, vai tarvitseeko lapsi sijaishuollolta pysyvän ja korjaavan ihmissuhteen. Vai onko lapsen elämässä jo olemassa hänelle läheisiä ja tärkeitä ihmisiä, jolloin hänen auttamisensa painottuu erityistä ammattitaitoa vaativiin toimiin? Vai tarvitseeko lapsi sijoituspaikan, joka pystyy vastaamaan näihin molempiin tarpeisiin? (mm. Rautio 2005; Hughes 2006.)

Sijaishuoltoa tulee tarkastella muunakin kuin lainsäädännön määrittelemänä toimintana. Sijaishuoltoahan ovat niin sijoitettujen lasten arjen ja kasvun ympäristö kuin koti tai lukuisten kotien/asuinpaikkojen sarja lastensuojeluasiakkuuden aikana, useat vanhemmuus- ja kasvatussuhteet ja arjen järjestelyt, ammatillinen työ, julkisen järjestelmän vastuu ja yksityinen yrittäjäyys. Eli sijaishuolto on yhteiskunnallisena ja yksilöllisenä käytäntönä varsin monisisältöinen. Sijaishuollon vaikutusten tarkastelu on kiinnostanut kovin vähän suomalaisia tutkijoita. (Pösö 2005, 202–213). Haapasalo ja Repo (1998) ovat tutkittuaan sijaishuollon vaikuttavuutta, todenneet suurimman menetelmällisen ongelman tutkimuksissa olleen sijoituksen ja sitä edeltävien tapahtumien vaikutusten erottaminen toisistaan.

Tilanteissa, joissa vanhemmat eivät jaksaa tai tahdo huolehtia lastensa hoidosta ja kasvatuksesta tai eivät kykene siihen, ratkaisuna käytetään perhe- tai laitossijoituksia. Joko lapsi otetaan huostaan tai sijoitus tehdään niin sanottuna avohuollon tukitoimenpiteenä. Kummassakin tapauksessa pyritään väliaikaiseen ratkaisuun, jonka tarkoitus on turvata lapsen etu, myös mahdollistaa lapsen paluu perheeseensä. Lastensuojelua on arvosteltu siitä, että vaikka vahvasti on pyritty säilyttämään lapsen perheyhteys, on syntynyt pirstaleisia sijoituskäytäntöjä: lapsen sijoituspaikat vaihtelevat, perhehoitoa työllistää joskus ristiriitaisten perhesuhteiden ylläpito tai hyviäkin sijoitussuhteita katkaistaan, kun vanhempien tilanne on muuttunut ja he toivovat lapsen kotiinpaluuta. Olennaista suomalaisessa lastensuojelussa on se, että haavoittuvissa olosuhteissa elävän lapsen huolenpito ja hoito voidaan järjestää myös muutoin kuin huostaanoton kautta ja että näitä keinoja tulee käyttää ensisijaisesti. Huostaanottoon perustuva sijoitus on tarkoitettu pitkäaikaisemmaksi kuin avohuollon tukitoimena tehty sijoitus. Viimeaikaiseen trendiin liittyy Tarja Heinon ym.(2000) mukaan se, että nykyään yhä useammin lasten sijoitukset ovat lyhytaikaisia ja että tällaisissa hoitojaksoissa lasta ei oteta huostaan. Näiden sijoitusten tarkoitus on pitää perhe koossa ja kuntouttaa koko perhettä niin, että lapsi voi jäädä tai palata asumaan kotiinsa. Aika näyttää, miten pysyvyyttä korostavat näkemykset tulevat ohjaamaan lastensuojelupolitiikkaa ja – keskustelua Suomessa.

Lastensuojelun huostaanotoissa korostetaan ajatusta syntymäperheeseen paluusta ja yhteyden ylläpitoa syntymävanhempiin. Siinä samoin kuin adoptiossa, korostuu sama perhesuhteiden monitasoisuus, joka on tunnusomaista esimerkiksi uusperheissä eläville lapsille: sosiaalinen, psykologinen, juridinen ja biologinen vanhemmuus eivät rytmity samaan suhteeseen vaan jakaantuvat useampaan suhteeseen ja niiden kaikkien samanaikaista ylläpitoa pidetään toivottavana. Voisi jopa väittää, että adoption ja lastensuojelun sijaishuollon kaltaiset käytännöt tukevat ja vahvistavat moninaista perhekäsitystä. Biologisia perhesiteitä ei kuitenkaan sivuuteta. (Ritala-Koskinen 2001, 57–60.) Suomalainen lastensuojelu on pyrkinyt kompromissiin lasten ja vanhempien oikeuksien ja odotusten välillä ja lastensuojelun sijaishuolto on mahdollistanut tämän adoptiota paremmin. Voi kysyä – kuten nykyään usein on tapana – palveleeko tuo linjaus vanhempia vai lapsia. Tässä tehtävässä julkisella vallalla on tehtävää niin lapsen hoidon toteuttajana ja valvojana kuin sen kustannusten maksajana. (Pösö 2003, 155.)

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Perhe tutkimuskohteena

Perhe on tärkeä tutkimuskohde, koska monet yhteiskunnalliset muutokset eletään, koetaan ja ratkaistaan perheissä. Sijaisperhettä verrataan usein uusperheeseen, johon kuuluvat ” sinun, minun ja meidän lapset”. Perhe voi rakentua monin eri tavoin. Perhe on pitkälti määrittynyt yksilönteisen ydinperhemallin mukaisesti kaikille jäsenilleen samana yhteisenä perheenä, jonka hyvinvointi rakentuu pitkälle tämän perheyhteisyyden varaan. Sijoitettujen lasten kohdalla olisi merkityksellistä kuulla miten lapset määrittelevät perheensä ja miten biologinen- ja sijaisperhe toimisivat rinnakkain ja lapsi voisi kuulua samanaikaisesti molempiin perheisiin. Katson tämän sijaisvanhempien kokemuksia kartoittavan tutkimukseni kuuluvan nykyisen perhetutkimuksen piiriin. Nykyinen kriittinen perhetutkimus pyrkii kyseenalaistamaan perheen yksiselitteisyyttä ja pyrkimyksenä on perhekäsitteen laajentaminen. Keskeinen keskustelua herättävä aihe on itse perheen käsite. Yksi rasite on staattinen rakennejattelu: perhe mielletään yksityiselle alueelle, kotiin, julkisen elämän vastakohtaksi asettuvaksi heteroseksuaaliseksi ydinperheeksi, johon muun yhteiskunnan muuttumisen ajatellaan vaikuttavan. Monipuolisempaan perhe- ja läheissuhteiden ymmärrykseen tähtääviä tutkimuksellisia strategioita ovat perhekäsitteen laajentaminen, hajottaminen ja tarkentaminen. (Forsberg 2003, 7-10.)

Ritva Nätkin (2003, 30-37) nostaa esille kysymyksen perheen purkautumisprosessista ja sen vaikutuksista lapsen kehitykseen. Hän kysyykin: ”Tarvitsevatko lapset enemmän pysyvyyttä ja absoluuttisia arvoja kuin postmoderni ajattelutapa ja nykyelämä tarjoavat”. Moderni ajattelutapa pitää perhe-elämässä tapahtuneita muutoksia ja perhemuotojen moninaistumista usein sosiaalisina ongelmina, sillä ne kyseenalaistavat modernin ydinperheen keskeiset tekijät, oikeana ja luonnollisena pidetyn perustan. Niistä pysyvimpinä ovat vanhempien heteroseksuaalinen parisuhde vanhemmuuden perustana ja oman äidin antama hoiva. Toisaalta moderni ajattelutapa on joustava eli perusta kyseenalaistetaan jatkuvasti kun pyritään oikeampaan totuuteen. Postmoderni ajattelutapa kieltäytyy luonnollisen perustan etsimisestä, joten moninaiset perhemuodot ja osa aiemmista sosiaalisista ongelmista määrittyvät sen mukaan vain erilaisuudeksi.

Kriittisessä ajattelussa perhe ei paikannu vain kotiin, vaan sitä on tärkeä tutkia myös yksityisen ja julkisen suhteina, vaikkapa työn ja perheen yhteensovittamisen kysymyksinä sekä julkisessa, esimerkiksi lainsäädännön tai naistenlehtikirjoittelun käytäntöinä. Tällöin ollaan kiinnostuneita siitä, miten perhe tulee puheenaiheeksi tai toiminnan kohteeksi. Näin perhe on pikemminkin adjektiivi kuin substantiivi ja enemmän tutkimuksen tulos kuin sitä etukäteen lukkoon lyödyksi kehystävä rakenne tai ihmisryhmä. Perheen käsitteen venyttäminen tarkoittamaan mitä erilaisimpia elämisen tapoja saattaa kuitenkin estää näkemästä erilaisuuteen sisältyviä ristiriitoja ja perhemallien välisiä hierarkioita. Siksi tutkimuksen on oltava herkkä sille, mitä oikeastaan tutkitaan perhettä tutkittaessa. Erilaisten elämisen tapojen sulkeminen perheen käsitteen sisään kantaa mukanaan myös laajempia poliittisia ja jännitteisiä seuraamuksia. Oma kysymyksensä onkin, miten moninaisuutta korostava kriittinen perhetutkimus problematisoi perheen tukemisen tärkeyttä painottavaa politiikkaa, esimerkiksi monien ammattilaisten työtä perheen tukemiseksi tai valtiollista perhepolitiikkaa. (Forsberg 2003, 12- 13.)

2.2 Käsitteitä vanhemmuudesta

Tässä kappaleessa käsitteelen yleisiä vanhemmuuskäsitteitä ja erilaisia jaotteluja vanhemmuudesta. Individualismi ja yksilöllisyys luonnehtivat nyky-yhteiskuntaa vahvasti ja perheenjäsentenkin yksilöllistyminen voidaan nähdä kehittyvän varsin lineaarisesti eli suoraviivaisesti, jolloin perhe purkautuu yhä pienempiin osiin. Perheen purkautumisen ja hajoamisen sijasta voitaisiinkin puhua tietoisesti tulemisesta ja refleksiivisyydestä, jolloin perheeseen liitetyt prosessit eivät ole luonnollisia, vaan alituisesti muotoiltavia. (Nätkin 2003, 20–22.) Näen merkittävänä vanhemmuuteen vaikuttavana seikkana perheenjäsenten eriytymisen toisistaan. Ei vain isä, äiti ja lapsi erottaudu perheestä vaan myös prosessit ja käsitteet eroavat toisistaan. Tarkastelen miten äitiys ja isyys näyttävät nykytutkimuksen valossa. Sijaisvanhemmuuden kohdalla äitiydellä ja isyydellä on merkitystä, sijaisvanhemmuus on välittynyt enemmän äitiyden kokemuksena. Isien merkityksen kasvaessa, sijaisisillä on nähty olevan myös erityinen paikka sijoitetun lapsen elämässä. Sijaisvanhemmuudessa vaikuttaa voimakkaasti edelleen perinteisen ydinperhemallin vaikutus ja lapsen hyvän hoidon ajatellaan toteutuvan parhaiten perheessä, missä on äiti ja isä.

Puhe vanhemmuudesta on toistuvasti rakentunut normaalin ja poikkeavan, tavallisen ja epätavallisen tai terveen ja patologisen erottelulle. Tieto normaalista vanhemmuudesta saadaan peilaamalla vanhemmuutta niihin äiteihin, isiin ja lapsiin, joilla on suuria psyykkisiä ja sosiaalisia

ongelmia ja jotka omasta halustaan tai ammattilaisten ohjaamina päätyvät esimerkiksi lastensuojelun tai psykiatrian piiriin. Tavallista vanhemmuutta on vaikea hahmotella muuten kuin sen kautta, mitä se ei ole: tavallinen vanhemmuus on vain ongelmanvanhemmuuden kääntöpuoli. (Vuori 2003, 59.)

Vanhemmuudessa on eri puolia tai osa-alueita, kuten tunnesuhde, huolenpityö, kasvattaminen ja taloudellinen vastuu, jotka voivat liittyä tai olla liittymättä toisiinsa ja joihin kohdistuu eri lailla juridista säätelyä. Vanhempien ja lasten eläessä yhdessä vanhemmuuden eri puolien oletetaan liittyvän saumattomasti toisiinsa ja jakautuvan sopuisasti vanhempien kesken, vaikka näin ei todellisuudessa välttämättä olisikaan. Sen sijaan erovanhemmuudessa ja myös sijaisvanhemmuudessa nämä vanhemmuuden eri puolet tulee selkeämmin näkyviin erillisinä ja usein ristiriitaisinakin kysymyksinä. Niistä muodostuu eräänlainen palapeli, joka vanhempien odotetaan yhdessä kokoavan mutta jonka osasia saattaa olla vaikea sovittaa saumattomasti yhteen. Joskus näitä palasia on vaikea sovittaa yhteen ja se näkyy lasten ristiriitaisena elämäntilanteena. Niemi (2003) toteaa, että lapsen emotionaalinen kiinnittyminen kahtaalle voi tuottaa lasten tunnemaisemaan leijumista kahden kodin välillä ja se voi vuosikausia kuluttaa lasten voimia.

Tutkijat ovat rakentaneet erilaisia jaotteluja vanhemmuudesta. Yksi vanhemmuuden eri puolien erottelu, jota on käytetty muuan muassa uusperheitä ja sijaisperheitä koskevissa tutkimuksissa, on jako biologiseen, psykologiseen ja sosiaaliseen vanhemmuuteen. (Valkonen 1995; Huttunen 2001.) Tässä erittelyssä biologialla viitataan siihen, kuka lapsen on synnyttänyt ja siittänyt. Psykologisella vanhemmuudella viitataan lapsen omaan kiintymykseen perustuvaan kokemukseen siitä, keitä hän pitää vanhempinaan. Sosiaalinen vanhemmuus taas tulee käsitteenä lähelle edellisen jaottelun käytännöllistä vanhemmuutta eli arjen huolenpitoa ja vastuunkantoa. Nykyinen lainsäädäntö ja eron jälkeisen vanhemmuuden ideaali näyttää vahvasti korostavan biologisten vanhempien oikeuksia ja myös taloudellisia velvollisuuksia.

Sosiaalisella vanhemmalla, ilman siihen yhdistyvää biologista vanhemmuutta, ei ole samanlaisia oikeuksia mutta ei myöskään juridisia velvoitteita. Käytännössä sosiaalisella vanhemmalla voi kuitenkin olla iso merkitys sekä arkisessa huolenpidossa että taloudellisen vastuun kantajana (Jaakkola & Säntti 2000). Sosiaalinen vanhemmuus ei kuitenkaan yksin riitä ”oikean vanhemmuuden” perustaksi. Vaikka aikuinen kuinka tahtoisikin ryhtyä lapselle vanhemmaksi ja toteuttaisi vanhemmuuden tehtäviä, se ei takaa, että lapsi kokisi hänet vanhemmakseen. Sosiaalinen kietoutuu hyvin voimakkaasti psykologiseen, jolloin ratkaisevaa on se, kenet lapsi tunnetasolla

kokee vanhemmakseen ja keneen hän tunnetasolla on kiintynyt. Biologinen vanhempi on voinut tehdä myös sellaisia tekoja, joiden seurauksena hän on lapsen silmissä menettänyt arvonsa vanhempana. Tällöin käytännöllisen vanhemmuuden lisäksi lapsen kiintymys biologiseen vanhempaansa on murentunut. (Valkonen 1995, 3-11.)

Pohdittaessa vanhempien ja ammattilaisten suhdetta on olennaista, etteivät vanhemmat ja etenkin äidit pelkisty toimenpiteiden kohteiksi. Ajatellaan, että äidit, isät ja muut kasvattajat muovautuvat samassa prosessissa. Nykyisin psykososiaalista näkemystä haastaa ymmärrys, jossa tietoa vanhemmuudesta tarkastellaan liikkeessä olevana, ajan myötä muuttavana ja kiistojen kohteena. Monologi dialogisoituu, näkemykset hankautuvat toisiaan vasten ja yhden totuuden sijasta on pakko jälleen pohtia valintoja eri totuuksien välillä. (Vuori 2003, 60.) Lait heijastavat oman aikansa, kulttuurinsa ja yhteiskuntansa vallitsevaa ajattelua ja muuttuessaan luovat uudenlaisia arjen käytäntöjä ja perhesuhteita ja vanhemmuuden käytännöt ovat ihmisten arkielämässä ajallisesti muuttuvia ja neuvoteltavia. Forsbergin (1998) mukaan huostaanottotilanteissa vanhemmuus on irrotettu kodista ja yhdessä asumisesta, mutta vanhemmuus on edelleen merkityksellinen ihmissuhteena, tunnesiteenä. Kun biologinen vanhemmuus vanhempien eron tai huostaanoton seurauksena irtaantuu lapsen kanssa yhdessä asumisesta, asettuu tavoitteeksi sosiaalisen siteen säilyttäminen vanhemman ja lapsen välillä.

Belskyn (1984, 1990) vanhemmuuden prosessimallin mukaan vanhemmuutta määrittelevät kolmenlaiset tekijät: 1) vanhemman ominaisuudet, 2) lapsen ominaisuudet sekä 3) ympäristötekijät. Vanhemman ominaisuuksista on tutkittu erityisesti persoonallisuutta, lasten ominaisuuksista on keskitytty temperamenttiin ja sen vaativuuteen. Ympäristön vaikutuksista Belsky tuo esille erityisesti parisuhteen, sosiaalisen verkoston sekä vanhempien työn merkityksen. (ref. Malinen ym. 2006, 346.) Varsinkin lasten vaativuus ja parisuhde tulisi huomioida vanhemmuutta muokkaavina tekijöinä. Perhe-elämän moniulotteisuus tulisi paremmin näkyviin kun perheitä tarkasteltaisiin samanaikaisesti useiden perheenjäsenten näkökulmasta. (mt., 358).

2.2.1 Muuttuva äitiys ja isyys

Kun äitiyttä analysoidaan yhteiskunnallisena seikkana, on kysyttävä kolme suurta kysymystä: Kuka voi olla äiti? Miten äitiyttä muokataan? Miten naiset toimivat ja kokevat elämänsä äiteinä? Kysymykset liittävät yhteen oletus, että se, miten äiteinä konkreettisesti eletään ja miten äitien toimia

muokataan, ovat sidoksissa siihen, miten äidit ja äitiys kulttuurisesti hahmotetaan eli mitä heistä ajatellaan. Jaana Vuori on artikkelissaan keskittynyt siihen, miten äitiyttä muokataan kulttuurisesti. Hän on tutkinut perheasiantuntijoiden kirjoituksia ja hahmotellut linjan, jossa äitiyden tärkeimmäksi asiaksi muokattiin ensin lapsen ja kodin hyvää hoitoa ja sitten tiivistä ”psykososiaalista suhdetta” lapseen. Äidiksi ryhtymisestä on tullut yhä enemmän, vaikkakin kenties ristiriitaisesti, valinnan asia. (Vuori 2003, 39–40.)

Kysymys äidistä naisena on tärkeä myös lapsen kehitystä koskevalle ajattelulle. Kehitysteorioissa on oletettu, että lapsi kykenee irtautumaan äidistä vain isän avulla. Äidin oman toiminnan, elämänpiirien ja identiteetin merkitys lapsen erillistymiselle on ohitettu tai sivuutettu ohimennen. On oletettu, että riittää kun pohditaan tytön kasvua äidiksi. Teoreettisten oletusten ongelma on, että suhteessa olemisen ja erillisyys asetetaan vastakkain. (Määttänen 1993, 150.) Äitiys tarkoittaa suhdetta muihin ihmisiin, mutta ei sulautumista toisiin. Äitiys on lapsen tarvitsevuuteen vastaamista. Siihen liittyy myös se, että äiti itse on riippuvainen toisista ihmisistä ja tarvitsee näiden tukea, mikä ei suinkaan ole sama, kuin että hän ei olisi toisista erillinen. (Jokinen 1996, 189.)

1980–1990-luvuilla isyys nousi keskeiseksi perheteemaksi. Lainsäädännössä siirryttiin 1980-luvun kuluessa yhä enemmän äitiyttä määrittelevistä laeista sukupuolineutraaleihin vanhempien oikeuksia ja velvollisuuksia koskeviin lakeihin sekä isien erikoisoikeuksiin. Vuori tutki perheasiantuntijoiden tekstejä 1980–1990-luvuilla ja havaitsi, että isät olivat syrjäyttäneet äidit yhteiskunnallisen kiinnostuksen kohteina, vaikkakin päävastuu lapsista ja kotitöistä jäi edelleen äideille. Puhe isistä on ollut enimmäkseen myönteistä ja miehiä rohkaistaan, heitä houkutetaan samastumaan toisiin isiin ja asiantuntijoiden tarjoamiin isän malleihin. Isällä nähdään olevan erityinen paikka lapsen- ja erityisesti pojan kehityksessä ja Vuori tiivistääkin ajatuksensa, että asiantuntijat raivaavat tilaa isien toimijuudelle. (Vuori 2001, 356–358.)

Asiantuntijat ovat kääntäneet katseensa isään. Neuvot, ohjeet, tuki ja huomio kohdistetaan usein nimenomaisesti isälle, kun äiti asettuu niiden kohteeksi ikään kuin luonnostaan. Käytännössä ammattilaiset tapaavat edelleen enimmäkseen äitejä. Vaikka isät näyttävätkin vallanneen asiantuntijoiden pohdintoissa suuremman osan kuin äidit, ei tämä tarkoita äitien muuttamista merkityksettömiksi. Äitiä kuvataan toisten toimijoiden, etupäässä lapsen ja miehen – isän ja puolison – toimien ja kokemusten kautta. Kenties kaikkein vahvimmin äitiä kuvataan suhteessa lapsen kehitykseen. Äitien suuri merkitys asiantuntijoiden ja ammattilaisten työssä on muuttanut muotoaan, mutta se ei ole menettänyt merkitystään. Asiantuntijat tuntuvat erityisen herkästi

painottavan sitä, ettei miehiä saa väkiväkijä vaatia toteuttamaan laajempaa vastuuta lapsista ja perheestä, vaan äitien pitää yhdessä ammattilaisten kanssa houkutella heidät siihen. (Vuori 2003, 55–57.) Lastensuojelussa äidin toiminta ja vastuu on ollut keskeisesti huomion kohteena. 1980-luvulla alkoi korostua lapsen autonomia ja lapsen etu. Isän asema on avioerojen myötä tullut näkyvämmäksi ja isästä on tullut äidin rinnalle merkittävä henkilö lapsen elämässä.

2.2.2 Lapsi subjektina

Käsitys lapsesta kokonaisvaltaisena, toimivana ja tuntevana olentona on muuttunut viimeisen vuosisadan aikana perusteellisesti. Lapsilähtöisyyden, lapsikeskeisyyden ja lapsinäkökulman kaltaisia termejä alettiin käyttää lastensuojelutoimintaa määrittävinä käsitteinä reilu vuosikymmen sitten, kun lastensuojelua koskevassa tutkimuksessa havaittiin toistuvasti, että lapsi jää lastensuojelutyön puheessa ja asiakkuudessa aikuisten varjoon. (Forsberg 1998; Ritala-Koskinen 2001; Hurtig 2003; Pösö 2004a.) Useissa tutkimuksissa todetaan, että sijaishuollossa lapset tulevat avohuoltoa paremmin näkyviin subjekteina, omine tarpeineen ja kokemuksineen. Lapsikeskeisyyttä ja lapsilähtöisyyttä on viime vuosina korostettu lastensuojelua ohjaavana ammatillisena ideologiana, jossa lapset nähdään ensisijaisina lastensuojelun asiakkaina. (Bardy ym. 2001.)

Johanna Hurtig (2006, 167-192) käyttää käsitettä lasten tieto ja korostaa lasten oikeutta osallisuuteen sosiaalityön moniulotteisessa tiedontuotannossa. Esteenä lapsen tiedon hyödyntämiselle voi olla se, että aikuiset tarjoavat sosiaalityöntekijälle lapsia helpomman samastumiskohteen ja heillä on mahdollisuus hahmottaa, mitä ammattilaiset heiltä odottavat. Lapsen kohtaaminen ja tieto tunnistetaan työprosessin tärkeäksi osaksi, mutta samalla sen voidaan kokea mutkistavan työtä. Moniulotteinen ja epävarma tieto on työskentelylle vaikea lähtökohta. Lapsilähtöistä tiedonkeruuta rajoittavia seikkoja ovat muun muassa lapsen kokemusten ja tarpeiden jääminen perhesuhteiden hahmotuksen taakse ja ajatus lapsen kyvystä toipua ja eheytyä ilman ulkopuolista apua. Lapsella ajatellaan olevan ikään kuin automaattinen satutetun ja särkyneen minän ja mielen korjausmekanismi. Ammatillisissa kohtaamisissa lapsen voidaan ajatella myös särkyvän, jos häneltä kysytään asioita, joista lapsi ei halua kertoa. Lapsen ajatellaan pyrkivän lojaalisuuteen suhteessa vanhempiinsa ja välttävän oman hyvinvointinsa kustannuksella tuottamasta läheisilleen pulmia.

Sosiaalityössä vanhempien oikeuksien korostaminen merkitsee sitä, että lasten oikeus suojeluun toteutuu usein tavalla, jonka vanhemmat voivat hyväksyä. Lastensuojelulaki (1983/683) velvoittaa kuitenkin toimimaan suoraan lapsen kanssa ja tavoittamaan ja huomioimaan lapsen toivomukset ja mielipiteet. Tutkimus- ja lasten auttamisen työkäytännöille on yhteistä vanhempien suostumuksen korostuminen lasten tiedon yhteydessä. Aikuisten oikeuksien loukkaamattomuus on lastensuojelutyölle paradoksaalinen toiminnallinen arvo. Lastensuojelulain mukaan lastensuojelua ei pidä nähdä palveluna, jonka vanhemmat voivat valita tai torjua. (Sinko 2005, 100.) Uusi lastensuojelulaki, joka tulee voimaan vuoden 2008 alusta, korostaa lapsen äänen kuulemistä ja lapsen mielipiteen selvittämistä enemmän irrallaan vanhemmista. (HE 252/2006.)

Hessle ennustaa (1997), että 2000-luvun lastensuojelukäytäntöjen suurin muutos tulee liittymään lapsen aseman muuttumiseen. Näin näyttää myös tapahtuneen. Sivullisuuden ja keskeneräisyyden sijaan ammattilaiset mieltävät lapset yhä useammin dialogiin ympäristönsä kanssa. Lastensuojelun rankimman toimenpiteen, huostaanoton, kokeneilla lapsilla ja nuorilla on usein paljon kokemuksia sosiaalityön ammattilaisista ja moniulotteinen näköala suojelutyöhön. Lasten elämää, asumista ja hyvinvointia on pohdittu monissa yhteyksissä, ja heille ja heidän vanhemmilleen on järjestetty erityyppistä apua. Sen tuloksellisuutta ja riittävyttä ja lasten hyvin- tai pahoinvointia on arvioitu vuosien mittaan erilaisissa kokoonpanoissa, lasten kanssa ja ilman heitä. Tutkijoita ovat kiinnostaneet kiintymyssuhteen ja vuorovaikutuksen toteutuminen, lasten kokemukset biologisista ja sijaisvanhemmista sekä lasten kokemus arjesta, huolenaiheista, elämässä tapahtuneista positiivisista muutoksista ja ammattilaisten toiminnasta. (ks. esim. Valkonen 1994; Bardy ym 2000; Pulju 2004, Niemi 2003; Pösö 2004a.)

Lapset kiinnittävät huomionsa usein eri asioihin kuin aikuiset. Se mikä on lapselle merkityksellistä, ei välttämättä ole sitä aikuiselle. Kun lapsi sijoitetaan, tulisi turvata hänen arvokkuutensa ja osallisuutensa. Lapsi pitää houkutella osallistumaan. Luottamuksen voittaminen ei ole yksinkertaista, mutta ilman sitä lapsen aito osallistuminen ja hänen rehellinen kuulemisensa ei ole mahdollista. (Bardy ym. 2000, 123.) Lapsille merkitykselliset asiat voivat olla joskus aikuisille vaikeita nähdä. Sijoitetut lapset voivat myös kärsiä syyllisyyttä kiintymisestään uusiin ihmisiin. Lapset voivat kaiken hyvän ja uuden keskellä kaivata vanhempiaan ja surra yhteyden katkeamista. Lapset voivat myös olla huolissaan heistä. Emotionaalinen kiinnittyminen kahtaalle voi tuottaa lasten tunnemaisemaan tunteen leijumisesta kahden kodin välillä. Ristiriitainen syyllisyyden, surun ja kaipauksen sävyttämä kiintymys voi kuluttaa lapsen voimia ehkä vuosien ajan. (Niemi 2003, 69.)

Aina sijoitus ei poista vaikeuksia lapsen elämästä. Lapsi voi joutua myös sijoituspaikassaan kokemaan kiusaamista, mitätöintiä ja väkivaltaa. Epäoikeudenmukaista kohtelua kokevat sijoitetut lapset ovat äärimmäisen suojattomia, moneen kertaan haavoittuneita ja traumatisoituneita (Pösö 2004a; Rautio 2004). Heillä on tarve puhua kohtelustaan ja pohtia sen oikeutusta. Sosiaalityön ammattikäytännöissä lapsikäsitystä ja lapsen kohtaamista muuttanut paradigmanmuutos on vahvistanut tietoisuutta siitä, että lapsilla on perhesuhteiden lisäksi oikeus tulla kohdatuksi yksilönä sekä oikeus osallisuuteen omassa asiassaan (Hurtig 2006, 191).

Perheellä on moninainen merkitys ja paikka lapsuudessa. Lapset voivat kuulua samanaikaisesti useampiinkin perheisiin. Perhe-elämän arjessa ja suhteiden rakentumisessa sosiaalinen ja psykologinen ulottuvuus ovat tärkeitä: ketkä ovat lapselle merkityksellisiä ihmisiä arjen käytännöissä ja keihin lapset ovat kiintyneet. Näihin ulottuvuuksiin kietoutuvat kysymykset suhteen biologisesta perustasta sekä juridisesti määritellyistä oikeuksista ja velvollisuuksista. Biologisia vanhempia pidetään kulttuurissamme lähtökohtaisesti lapsen oikeina vanhempina. Niin vanhemman oikeudet ja velvollisuudet liitetään biologiseen vanhempaan hyvin kyseenalaistamattomalla tavalla. Sosiaaliselle vanhemmalle, kuten sijaisvanhemmalle, vanhempana toimimisen oikeudet ja velvollisuudet eivät ole olemassa luonnostaan, vaan ne tulevat monin tavoin arvioiduiksi arjen käytännöissä. (Ritala-Koskinen 2003, 124).

Aino Ritala-Koskinen (2001 ja 2003) on tarkastellut uusperheissä asuvien lasten käsityksiä perheestä ja todennut, että suhteista neuvottelulla on merkitystä myös lasten näkökulmasta. Lapset aktiivisesti rakentavat omaehtoista läheisyyttä tai etäisyyttä biologisen isän tai äidin uuteen kumppaniin. Lapset ottavat eri tavoin kantaa uudelleenmuotoutuviin vanhemmuussuhteisiin. Ritala-Koskinen havaintojen mukaan siis lapsen ikä, persoona ja elämäkokemukset sekä läheisten aikuisten tuki ovat keskeisiä reunaehtoja lasten osallistumiselle neuvotteluun läheissuhteista. Kotonaan vakavaa väkivaltaa kokeneet lapset elävät haavoittuvissa olosuhteissa, jotka eivät edesauta lasten mahdollisuuksia neuvotella heitä tyydyttävistä läheissuhteista. Tällaisissa läheissuhteissa alistaminen, salailu ja puhumattomuus ovat tyypillisempiä vuorovaikutuksen tapoja kuin kaikki osapuolet tasa-arvoisesti huomioiva avoimuus ja neuvottelu. On kuitenkin tilanteita, joissa juuri perhesuhteisiin liittyvä väkivalta ajaa perheenjäsenet – yleensä äidin lapsineen – julkisen auttamisjärjestelmän piiriin. Tällöin vaikeat ongelmat oikeuttavat ulkopuolisen puuttumisen muutoin yhä intiimimmiksi miellettyihin läheissuhteisiin. Tätä kautta neuvotteluun tulee mukaan uusia osapuolia. (Forsberg 2003, 92–93.) Lapsen hyvä on monimerkityksinen käsite, eikä mitään yhtä ja luonnollista perustaa sille voida löytää. Lapsen hyvän rinnalla käytetään termejä

lapsen hyvinvointi ja lapsen etu. Nykyisin sillä tarkoitetaan usein ihmissuhteiden laatua eli kiintymyssuhdetta, tasapainoista kehitystä ja normaalia elämän kulkua sekä yhä useammin lapsen toimivuutta ja mielipiteen kuulemistakin. Lapsille voidaan olla hyviä hyvin monenlaisista asemista käsin. Jonkin elämäntavan sosiaalinen stigma tai häpeällisyys tuottaa lapselle enemmän pahoinvointia kuin moninaiset järjestelyt. (Nätkin 2003, 38.)

2.3 Sijaisvanhemmuus

Sijaisvanhempi on perhehoitajalain (PHL 312/1992, 1§) mukaan henkilö, joka toimeksiantosopimuksen perusteella antaa sosiaalihuoltolaissa (SHL 710/1982, 52 §) tarkoitettua perhehoitoa. Perhehoidolla tarkoitetaan lapsen kokonaisvaltaisen huolenpidon järjestämistä hänen oman kotinsa ulkopuolisessa kodissa. Sillä pyritään antamaan lapselle perheenomaisen hoivan avulla läheisiä ihmissuhteita, perusturvallisuutta ja mahdollisuus sosiaaliseen kasvuun (SHL 710/1982, 25§). Perhehoitoa antavia henkilöitä kutsutaan perhehoitajiksi, käytän kuitenkin tutkielmassani termiä sijaisvanhempi, sillä se on kuvaavampi ja kielenkäyttöön vakiintunut. Perhehoitoon sijoitetusta lapsesta käytetään nimitystä perhehoitolapsi, sijaiskotilapsi tai sijoitettu lapsi. Käytän nimitystä sijoitettu lapsi ja perhehoidon rinnalla käsitettä sijaishuolto.

Lapsen sijoittamista perhehoitoon edeltää usein huostaanotto, vaikka sijoittaminen on mahdollista myös avohuollon tukitoimena. Huostaanotto on lastensuojelulain mukaan tehtävä silloin, kun lapsen terveys tai kehitys vaarantuu vakavasti hänen omassa kodissaan, tai jos lapsi itse käyttäytyy siten, että se on vakavaksi vaaraksi hänen kehitykselleen. Huostaanoton on oltava lapsen edun mukainen. Lisäksi huostaanoton edellytyksenä on, ettei lasta ole voitu auttaa avohuollollisin toimenpitein. (LSL 683/1983, 16§.)

Lapsen huolto ja kasvatus kuuluvat ensisijaisesti hänen biologis-juridisille vanhemmilleen. Heillä on velvollisuus huolehtia lapsistaan ja kantaa heistä vastuuta. Viranomaisilla tulee vain poikkeuksellisissa tilanteissa olla valtuudet erottaa lapset vanhemmistaan. (Huttunen 2001, 141.) Toisaalta viranomaiset eivät saisi puuttua lapsen hätään liian varovaisesti (Sinko 2005, 88). Riskinä on, että ammattilaiset reagoivat lapsen hätään liian hitaasti tai he sivuuttavat sen, vaikka esimerkiksi pienen lapsen ollessa kyseessä voidaan nopealla perhesijoituksella turvata lapsen mahdollisuus juurtua ja kiintyä (Bardy 2001, 64). Voidaan ajatella, että lapsella on oikeus tulla huostaan otetuksi, hänellä on oikeus huolenpitoon ja hoivaan (Forsberg 1998, 270).

Sijaisvanhemmilta edellytetään niin sanottua ”normaalia” vanhemmuutta että kykyä vastata sijoitetun lapsen erityistarpeisiin. Jotta tämä olisi mahdollista, tulee sijaisvanhemman olla koulutuksensa, kokemuksensa tai ominaisuuksiensa perusteella sopiva antamaan perhehoitoa. Ennen kaikkea hänellä tulee olla kyky kiintyä lapsiin. (Ahto & Mikkola 1999, 24–33.) Kuitenkin hänen tulee olla tarpeen tullen kykenevä luopumaan sijoitetuista lapsista, sillä sijaisvanhemmuuteen liittyy aina tietynlainen epävarmuus sijoituksen jatkuvuudesta (Huttunen 2001, 143). Epävarmuuden tunne ja menetyksen pelko voivat Inchin (1999, 408) mukaan aiheuttaa sijaisvanhemmille henkilökohtaista ahdistusta, ambivalenttia suhtautumista sijoitetun lapsen biologiseen perheeseen ja vihaa lastensuojelullisia käytänteitä kohtaan.

Sijaisvanhemman odotetaan olevan ihmissuhdetaitoinen ollakseen kykenevä muun muassa yhteistyöhön lapsen biologisten vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden kanssa, sekä joustava ja erilaisiin tilanteisiin sopeutuva (Laurila 1993, 27). Lisäksi sijaisperheen jäseniltä odotetaan pysyviä ja turvallisia ihmissuhteita, taloudellista vakautta sekä lapsikeskeisen ja kontrolloidun elämäntavan noudattamista (Törrönen 1994, 69). Sijaisvanhempien on myös hyväksyttävä se, että heidän vanhemmuutensa on jatkuvasti ulkoapäin tulevan arvioinnin kohteena. He eivät ole siinä mielessä sijoitetun lapsen vanhempia, että he voisivat täysin itsenäisesti arvioida, mikä on lapselle parhaaksi vaan päätöksissä on otettava huomioon myös biovanhempien ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmat. (Huttunen 2001, 144–148.)

Eron jälkeinen vanhemmuus on vahvasti juridisesti säänneltyä ja samalla se on neuvoteltavaa vanhemmuutta. Samoin on sijaisvanhemmuuden ja sitä edeltävän huostaanotto-prosessin suhteen. Kun erotilanteessa ensisijainen ratkaisu on vanhempien keskinäinen neuvottelu ja sopiminen siitä, miten he ratkaisevat lapsiaan koskevat asiat, sijoituksesta päätettäessä lapsen biologisten vanhempien neuvottelukumppaneina ovat sosiaaliviranomaiset ja asiat pyritään ratkaisemaan neuvotteluteitse. Sijoituksen jälkeen neuvottelupöytään tulee kolmas osapuoli, sijaisvanhemmat ja silloin vanhemmuuden jakautumista tarkastellaan näiden kolmen osapuolen kesken.

Sijaisvanhemmilla on oikeus saada tehtävänsä koulutusta ja tukea (PHL 312/1992, 7). Suomessa on järjestetty vuodesta 1994 lähtien USA:ssa kehitettyä ja Suomen oloihin muokattua PRIDE-ohjelmaa (Parent’s Resource for Information, Development and Education) eli valmennusta sijais- tai adoptiovanhemmiksi haluaville. Sen tarkoituksena on kehittää lastensuojelua ja taata sijoitetulle

lapselle sijaisvanhemmat, jotka ovat saaneet tehtävänsä valmennusta ja ennaltaehkäistä sijoitusten purkautumista (Helminen 1998, 123–124 ; Ahto Mikkola 1999, 35).

Pride-valmennuksen tavoitteena on taata kaikille sijais/adoptiokotia tarvitseville lapsille mahdollisuus päästä hyvin valmentautuneeseen perheeseen ja turvata sijoituksen jatkuminen niin kauan kuin se on lapsen kannalta tarpeellista. Sijaisvanhemmilta edellytetään kykyä suojella ja hoitaa lasta, kykyä huomioida lapsen kehitykselliset tarpeet ja viiveet ja kykyä tukea lapsen ja hänen syntymäperheensä välisiä suhteita. Sijaisvanhemman tulisi luoda lapsen elämään pysyviä ihmissuhteita ja kyetä toimimaan ammatillisen tiimin jäsenenä. Valmennusprosessi toteutuu ryhmätapaamisten muodossa ja sen lisäksi on perhekohtaisia tapaamisia. Keskeistä valmennuksessa on tiedon jakamisen lisäksi kokemuksellinen oppiminen. Erilaisten harjoitusten avulla eläydytään omiin, lapsen ja hänen vanhempiansa tunteisiin sijoituksen eri vaiheissa. (Pesäpuu 2006.)

2.4 Jaettu vanhemmuus

Jaetulla vanhemmuudella voidaan tarkoittaa saman perheen vanhempien roolijakoa mutta myös sitä, että biologiset vanhemmat säilyttävät vanhemman roolinsa sijaisvanhempien ohella. Jaettu vanhemmuus tarkoittaa sitä, että vanhemmuus jakaantuu ainakin kolmelle taholle: biologisille vanhemmille, sijaisvanhemmille ja sosiaalityöntekijälle. Biologiset vanhemmat ovat synnyttäneet lapsen ja ovat lapsensa huoltajia, sosiaalityöntekijällä on oikeudellinen vastuu ja päätöksentekooikeus, sijaisvanhemmat huolehtivat lapsen päivittäisestä hoidosta ja kasvatuksesta. (Koisti-Auer, 2004, 47.) Valkonen (1995,19–20) kysyy tutkimuksensa lopussa, onko jaettu vanhemmuus tässä merkityksessä vain aikuisten keksimä ajatus, joka ei käytännössä lainkaan toteudu. Hän huomauttaa, että vaikka jonkun osan vanhemmuudesta varmastikin voi jakaa, on kuitenkin tärkeää, että vähintään yksi aikuinen on täysin sitoutunut hoitamaan ja rakastamaan sijaiskotilasta. Tosiasiassa lapset valitsevat vanhempansa. Joillakuilla biologiset vanhemmat säilyvät pääasiallisina vanhempina, mutta lapsilla, joiden kiinnittyminen biologisiin vanhempiin on ollut heikko, vanhemmaksi valikoituvat sijaisvanhemmat.(mt., 103). Valkosen mukaan perhehoitolapsi joutuu usein kantamaan vastuuta asioista, joista vastaamisen ajattelisi kuuluvan vanhemmille.(mt.,59-60). Myös Peltosen (2004) mukaan biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien välinen jaettu vanhemmuus on enemmänkin ideaalipuhetta kuin todellisuutta. Noora Lehtonen (2005) on tutkimuksessaan sijaisisyydestä tullut johtopäätökseen, että jaettu vanhemmuus ei välttämättä toimi. Käytännössä kuitenkin sijoitetun lapsen kohdalla biologiset vanhemmat ja sosiaalityöntekijä

jollakin tavalla osallistuvat vanhemmuuden jakamiseen. Sillä miten se toteutuu, on merkitystä kaikkien osapuolien kannalta.

Tutkimuksessani käytän jaetun vanhemmuuden käsitettä ja sijaisvanhempien kokemuksen kautta tarkastelen sitä aikuissuhteiden kokonaisuutta missä sijoitettu lapsi elää. Vuonna 1984 voimaan astunut lastensuojelulaki on objektisuhdeteoriaan pohjaava eli siinä korostetaan biologisten vanhempien roolia. Lain hengen mukaan sijaishuollon tulisi aina tähdätä siihen, että välttämättömän sijoituksen loputtua lapsi palaa biologisille vanhemmilleen. (Laurila 1999, 34; LSL 683/1983, 9§.) Forsberg (1998) luonnehtii 1990-luvun lastensuojelupolitiikkaa ilmapiiriltään biologisen perheen merkitystä korostavaksi. Lainsäädännön lisäksi tämä näkyy käytännön lastensuojelutyössä (Forsberg 1998, 50; Heino 1999, 21). Nykyinen lastensuojelulaki siis korostaa lapsen ja hänen biologisten vanhempiansa yhteydenpitoa sijaishuollon aikana. Lapsen ajatellaan tarvitsevan jatkuvuuden kokemuksen synnyttämää turvallisuuden tunnetta. Nykyinen lastensuojelulaki korostaa biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien yhteistoimintaa sijais- huollon aikana (Huttunen 2002, 147). Kiintymyssuhdeteoria näyttäisi vaikuttavan vahvasti tämän päivän sijaishuollon käytänteisiin ja lainsäädäntöön.

Uusperheitä tutkiessaan Aino Ritala-Koskinen (2001, 54–60) näkee keskeisenä eritellä lapsen ja perheen suhteen biologisia, juridisia, sosiaalisia ja psykologisia ulottuvuuksia. Erityisesti sosiaalisen ja psykologisen ulottuvuuden hän näkee keskeisenä perheenjäsenten arjen organisoitumisen ja henkilökohtaisen kahdenvälisen suhteiden rakentumisessa. Biologiseen lapsi-vanhempi suhteeseen kytkeytyvät kulttuurissamme niin vanhempana olon oikeudet kuin velvollisuudetkin hyvin kyseenalaistamattomalla tavalla. Tämä tulee hyvin selvästi näkyviin, kun lapsen ja vanhemman väliltä puuttuu biologinen side. Tällaisia tilanteita ovat muun muassa lastensuojelulliset sijoitukset. Sosiaaliselle vanhemmalle vanhempana toimimisen oikeudet ja velvollisuudet eivät ole ”luonnostaan” selviä, vaan tulevat monin tavoin arvioiduiksi arjen käytännöissä. Juridisen ulottuvuuden keskeisin kysymys on, miten lainsäädännössä määritellään lapsen ja vanhemman välisen suhteen oikeudet ja velvollisuudet. Lapsen ja perheen suhteen sosiaalinen ja psykologinen ulottuvuus ovat tiiviisti kietoutuneet toisiinsa. Näissä ulottuvuuksissa on monella tavalla kyse lasten ja vanhempien keskinäisistä suhteista ja vuorovaikutuksesta arkielämän tasolla. Sosiaalisessa mielessä oikea vanhempi on se, joka hoitaa ja huolehtii lapsesta. Lapsi ei vain passiivisesti vastaanota huolenpitoa vaan kyse on lapsen ja vanhemman keskinäisestä vuorovaikutuksellisesta toiminnasta, jota molemmat osaltaan ovat rakentamassa.

Lapsen ja vanhemman psykologisessa suhteessa on lapsen kannalta katsoen kyse siitä, kenet lapsi tunnetasolla kokee vanhemmakseen. Lapsen ja vanhemman suhteen psykologinen ulottuvuus lähtee ennen kaikkea lapsen ja vanhemman keskinäisestä tunnesuhteesta, joskin se kietoutuu myös muihin suhteen ulottuvuuksiin. Lapsen nähdään tarvitsevan psykologista vanhemmuutta kasvunsa ja kehityksensä turvaamiseksi. Tässä mielessä psykologinen vanhemmuus määrittyy hyvin perustavaa laatua olevalla tavalla ”oikeaksi vanhemmuudeksi”.

Kysymykset sosiaalisesta ja psykologisesta vanhemmuudesta nousevat erityisellä tavalla esiin tilanteissa, joissa kaikki vanhemmuuden ulottuvuudet eivät osu yksiin. Tällainen tilanne on muun muassa lapsen huostanotto ja sijoittaminen. Näissä tilanteissa syntyy uusia sosiaalisia, psykologisia ja juridisia suhteita ilman biologista sidettä. Lapsen sosiaalinen ja psykologinen suhde uusiin aikuisiin ei synny itsestään tai viranomaisen päätöksellä. Uudesta aikuisesta ei tule lapselle isää tai äitiä kädenkäänteessä, varsinkin kun lapsella usein on muualla asuva biologinen vanhempi. Lasten ja uusien aikuisten suhteet ovat pitkälle neuvoteltuja sitoumuksia. Ne eivät ole luonnostaan, vaan niihin liittyvät oikeudet ja velvollisuudet ovat neuvoteltavia ja sopimuksenvaraisia niin lasten kuin aikuisten puolelta. Suhteet eivät myöskään ole staattisia, vaan niitä uudelleenneuvotellaan koko ajan.

Sijoitetun lapsen ja hänen biologisten vanhempiensa yhteydenpidon mahdollistaminen ja heidän välisten suhteiden ylläpitäminen on hyvin tärkeää, jos lapsen ja vanhemman välille on muodostunut kiintymyssuhde (Laurila 1993, 130). Lapselle on tärkeää havaita, että hänen biologisten vanhempiensa ja sijaisvanhempiensa keskinäiset välit toimivat. Vanhempien välien ollessa negatiiviset, joutuu lapsi helposti lojaalisuusristiriitaan, sillä hän voi kokea joutuvansa valitsemaan biologisten vanhempiensa ja sijaisvanhempiensa välillä (Andersson 1989, 160–161.) Sijoitetulla lapsella voi kuitenkin Anderssonin (1995) mukaan olla kahdetkin vanhemmat. Sijoitettu lapsi voi hyvin, jos hän pitää sijaisvanhempiaan psykologisina vanhempinaan, mutta vielä parempi hänen hyvinvointinsa kannalta on tilanne, jossa hänellä on hyvät suhteet sekä biologisiin että sijaisvanhempiainsa. Pasanen (2004, 55) kirjoittaa, että sijoitusprosessissa on kysymys kokonaisuudesta ja prosessin onnistumisen kannalta on oleellista, että tämä kokonaisuus huomioidaan päätöksenteossa. Sijoitusta tehtäessä pitäisi arvioida siihen liittyviä riskejä ja suojaavia tekijöitä huomioiden lapsen perhe ja muu ihmissuhdeverkosto, kiintymyssuhteet, elämäntilanne ja kehitystaso.

Biologisten suhteiden ensisijaisuudelle ja keskeisyydelle on löydettävissä myös näille nojaavan perhetulkinnan sallivat perustelut. Kehityspsykologian tietyissä suuntauksissa painotetaan lasta ensimmäisenä hoitaneen – tavallisesti biologisen – vanhemman merkitystä lapsen identiteettikehitykselle ja sitä, miten lapsi sisäistä vanhemman osaksi itseään. Tällöin kerran muodostunut kiintymyssuhde jatkuu, vaikka ulkoinen suhde katkeaisikin. Toisaalta kulttuurissamme on tunnistettavissa biologisen vanhemmuuden vahvistunut institutionaalinen asema ja kotitalouksien rajat ylittävän vanhemmuuden idean vahvistuminen. (Valkonen 1995, 8-11.)

Lapseksi ottamisessa kirjaimellisesti luodaan ja rakennetaan vanhemmuus- ja perhesuhteet. Niiden perusta irtaantuu biologisista suhteista, ja keskeinen määrittäminen tulee juridisesta, jonka ehtona on oletus psykologisten ja sosiaalisten siteiden synnystä. On sanottu, että adoptiossa tapahtuu psykologisen, sosiaalisen ja juridisen vanhemmuuden uudelleenjärjestely. Adoptio on yhteisöllinen tapa järjestellä perhe- ja vanhemmuussuhteita hyvin perustavalla tavalla. Siinä on kyse yhteiskuntapoliittisista kannanotoista, juridisista määrityksistä sekä sellaisista sosiaalisista prosesseista, jotka tuottavat tarpeita adoptioon ja ihmisten välisiä uusia suhteita. Samalla luodaan odotuksia ja käytäntöjä siitä, millaisia psykologisia ulottuvuuksia vanhempien ja lasten välisessä suhteessa tulee olla. Näitä ulottuvuuksia on läsnä myös muissa perhesuhteissa. Perhe- ja vanhemmuussuhteita uudelleenjärjestävässä lastensuojelussa ja etenkin huostaanotoissa otetaan kantaa samoihin asioihin. Adoptiota käsittelevästä kirjallisuudesta Pösö nostaa esille kaksi teemaa, jotka ovat ajankohtaisia myös sijaisvanhemmuudessa. Kyse on pysyvyydestä ja perhesuhteiden moninaisuudesta. (Pösö 2003, 141–143.)

2.5 Kiintymyssuhde

Kiintymyssuhdeteoriasta voi tulla tärkeä lastensuojelupuuttumista ohjaava tekijä. Silloin arvioidaan lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutuksen luonnetta. Mikäli lapsen ja vanhemman välille ei ole rakentunut kiintymyssuhdetta, tulee lapsen ja vanhemman suhteeseen puuttua tai se tulee korvata lapsen kehityksen vuoksi. Tällöin pirstaleiset lastensuojeluasiakkuudet ovat ongelma ja saattavat johtaa heikkoihin kiintymyssuhteisiin ja ennakoida identiteettipulmia, jotka koskevat kuulumista, osallisuutta ja turvallisuutta. (Bardy 2001.)

Crittenden (1994) määrittelee kiintymyssuhteen lapsen dynaamista kypsymistä kuvaavassa mallissaan suojaumisstrategiaksi, jonka lapsi kehittää ympäristön potentiaalisia vaaroja vastaan. Crittenden on tutkinut elinoloiltaan epätavallisia ryhmiä. (ref. Hautamäki 2002). Bowlbyn teoria käsittelee kiintymyssuhdetta yhtäältä tapana varmistaa turvallisuutta: kun lapsi kokee olonsa turvalliseksi, hänellä on halua ja kykyä tutkia ympäristöään. Toisaalta Bowlby tarkastelee kiintymyssuhdetta lapsen tapana organisoida käyttäytymistä suhteessa primaarihoitajaansa ollessaan hädissään tai uhanalaisena. Lapsen suojautuminen vaaralta muodostaa tärkeän aspektin, mutta ei kata kiintymyssuhteen koko kirjoa eri ympäristöissä. Lapsen kiinnittymisen tavat määrittelevät Bowlbyn mukaan strategian, jolla lapsi eri konteksteissa löytää optimaalisen tasapainon turvallisuuden tunteen säätelyn ja ympäristön tutkimisen välille. Lapsen kokemusten karttuessa hänen primaarihoitajaansa liittämänsä työhypoteesit vakiintuvat vähitellen malleiksi. (ref. Hautamäki 2002).

Yksilön omaksumat kiintymysstrategiat vaikuttavat siihen, millaiselle informaatiolle yksilö on avoimempi ja millaiselta hän sulkee silmänsä. Strategiat vaikuttavat yksilön tapaan tulkita ja prosessoida tunteita koskevia viestejä sekä käsitellä mielessään muuta kiintymyssuhteisiin liittyvää informaatiota. Kehityksen taitepisteissä yksilö voi edelleen kehittää kiintymyssuhdestrategiaansa ja päivittää malleja, joita hänellä on suhteessa vanhempiinsa. Yksilön kiintymyssuhdestrategian avoimuus uudelle, kiintymistä koskevalle informaatiolle on tärkeää. Melko vakaiksi ja itseensä luottaviksi kasvavien lasten perhekokemuksille on ominaista vanhempien johdonmukaisen tuen saaminen sitä tarvittaessa sekä vakaa ja oikeaan aikaan annettu rohkaisu itsenäisyyteen. (Hautamäki 2002.)

Crittenden (1994) on tutkinut laiminlyötyjen ja kaltoin kohdeltujen lasten ja heidän vanhempiansa kiintymyssuhteita. Vanhempien ongelmana on usein, että he ovat itse olleet laiminlyötyjä ja kaltoin kohdeltuja. Vanhemmuuden ongelmilla on siten, pitkät, yli sukupolvien yltävät juuret, ja ne liittyvät myös syrjäytymisen laajempiin yhteiskunnallisiin syihin ja seurauksiin. Keskeisenä suojaavana tekijänä on yksilön kyky työstää lapsuudenkokemuksiaan ja vanhemmistaan sisäistämäänsä kuvia. (ref. Hautamäki 2002)

Lastensuojelututkija Mirjam Kalland (2002) pohtii kiintymyssuhteiden merkitystä vaurioittavissa olosuhteissa varttuvilla lapsilla ja hän kirjoittaa, että ellei lapsella ole kokemuksia hyvästä hoivasta, hänet tulisi sijoittaa tai adoptoida mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta niitä ehtisi vielä syntyä. Lapsen kiinnittymisen kannalta ikä on merkityksellinen tekijä. Alle vuoden ikäinen lapsi

kiinnittyy todennäköisemmin turvallisesti. Sijaisvanhempien herkkyys huomata lapsen viestejä ja vastata niihin on olennaista. Vauvan ja äidin välillä on kyse kahdesta erillisestä, toisiinsa vastavuoroisesti vaikuttavasta prosessista Vauva kiinnittyy vanhempaansa, ja tämän kiinnittymisen funktiona on elossa pysyminen, turvan ja ravinnon saaminen. Ajan myötä vauva myös kiintyy vanhempiinsa, erityisesti kun vanhempi vastaa vauvan tarpeisiin herkillä ja luotettavalla tavalla. Kiinnittymisessään varhain vaurioitunutta lasta on vaikea lohduttaa. Lapsi on voinut sisäistää oletusmallin, jossa avuttomuuden tunne kytketään hylkäämisen pelkoon, kiintymys väkivaltaan ja pettymyksiin. Tällainen lapsi ei ole oppinut luottamaan aikuisiin. Sinkkonen (2002) tuo esille, että sijoitusten suunnittelussa kiintymysnäkökohdat olisi osattava ottaa paljon nykyistä paremmin huomioon. Tämä merkitsee ennen kaikkea pysyvyyden periaatetta, toisin sanoen on arvioitava huolellisesti, voivatko lapset selviytyä tuettuina lapsen hoitamisesta vai etsitäänkö lapselle sijaisperhe ja tämän jälkeen pyritään välttämään kiintymyssuhteiden katkeamista.

Kiintymyssuhdemalli vaikuttaa lapsen tapaan havainnoida ja tulkita ympäristöään ja käsitellä stressaavia tunteita ja ajatuksia. Se on myös yhteydessä siihen miten lapsi onnistuu kehitystehtävässään. (Punamäki 2002, 174.) Turvallinen kiintymyssuhde ei siis takaa onnistunutta kehitystä, vaikkakin se antaa lapselle hyvät eväät elämää varten. Välttelevästi ja ristiriitaisesti kiinnittyneillä lapsilla on myös omat vahvuutensa, joita pitää tukea ja omat heikkoutensa, joita voidaan kompensoida. Jäsentyvät kiinnittyminen liittyy selvemmin myöhempään psykopatologiaan. Ajatus perustuu siihen, että kiinnittymiskäyttäytyminen on aina lapsen kannalta mielekästä, onpa kiintymyssuhdemalli turvallinen tai turvaton. Se on aina lapselle ainoa mahdollinen, joskaan ei kehityksen kannalta aina optimaalinen. (mt., 177.)

Sijoitettu lapsi kasvaa kaksien vanhempien lapsena, mikä tuo monenlaisia haasteita kiintymyssuhteiden muodostumiselle. Hän joutuu miettimään, kenen lapsi hän on, missä hänen tulisi asua, mihin sukuun hän kuuluu ja kenelle hänen pitäisi olla solidaarinen. Nämä ongelmat korostuvat, jos biologiset vanhemmat tai muut lähisukulaiset eivät hyväksy sijoitusta tai jos päihteiden käyttö, mielenterveysongelmat, rikollisuus tai köyhyys varjostaa heidän elämänsä. (Kalland & Sinkkonen 2007, 440.)

3 TUTKIMUSASETELMA

3.1 Tutkimustehtävä

Tutkimuksessani pyrkimykseni on tuoda näkyväksi ja ymmärtää sijaisvanhempien kokemuksia vanhemmuudesta, jonka jakamiseen osallistuvat eri tavoin biologiset vanhemmat ja sosiaalityöntekijä. Jaetulla vanhemmuudella tarkoitan tutkimuksessani sitä, että kun lapsi huostaanotetaan ja sijoitetaan sijaisperheeseen, biologiset vanhemmat säilyttävät vanhemman roolinsa sijaisvanhempien ohella ja sosiaalityöntekijä osallistuu monin tavoin neuvotteluun vanhemmuudesta. Perhehoitajien (tutkimuksessani käytän nimitystä sijaisvanhemmat) tulee antaa lapselle perheenomaisen hoivan avulla läheisiä ihmissuhteita, perusturvallisuutta ja mahdollisuus sosiaalisen kasvuun. Sijaisvanhempien vanhemmuus on ulkoapäin tulevan arvioinnin kohteena ja heidän on otettava huomioon biologisten vanhempien ja sosiaalityöntekijän näkökulmat. Vanhemmuuden keskeisiä asioita on vanhempi-lapsisuhde ja sijaisvanhemmuudessa vanhemmuuden jakautumisen myötä myös sijaisvanhemman suhde biologiseen vanhempaan ja sosiaalityöntekijään.

3.2 Metodologiset valinnat

Kiinnostukseni ihmisille merkittäviin kokemuksiin juontaa juurensa käytännön sosiaalityön orientaatiosta, johon liittyvät olennaisena osana ihmisten kertomukset elämästään. Työssäni sosiaalityöntekijänä olen kuullut erilaisia kertomuksia sijaisvanhemmuudesta. Minua on jäänyt erityisesti askarruttamaan kysymys, miten sijaisvanhemmat kokevat yhteistyön biologisten vanhempien ja sosiaalityöntekijän kesken. Ajattelen samoin kuin Anni Kulmala (2006, 75) väitöskirjassaan kirjoittaa: ”Viime kädessä tärkeää ja merkityksellistä ihmiselle itselleen on kuitenkin se, millainen kokemusmuisto asioista muodostuu.” Kokemus jostain asiasta vaikuttaa elämään, myöhempiin kokemuksiin ja valintoihin eli kokemuksilla on seurauksia ihmisen elämään. Kokemus tai muisto siitä kulkee ihmisen mukana. Sijaisvanhemmuus, kuten vanhemmuus yleensäkin on hyvin merkittävä asia ihmiselle ja siihen liittyvät kokemukset ovat voimakkaita. Hannele Forsberg (2002) kirjoittaa siitä, että yhtä tärkeää kuin keskustella auttamistyön tuloksista on kuunnella työn kohteena olevien ihmisten kokemuksia. Carla Willig (2004, 7) esittää, etteivät kokemukset ole koskaan suoria heijastuksia ympäristön tapahtumista, vaan kokemukset rakentuvat historiallisesti, kulttuurisesti ja kielellisesti. Jotain kokemuksesta välittyy kerronnassa ja se on

kokemusten merkitys ihmiselle itselleen. Kertomuksissaan ihmisillä on yksi mahdollisuus tuoda itsestään esille erilaista kuvaa ja ymmärrystä kuin ehkä yleisessä keskustelussa on kuultavissa. Tämä on nimenomaan yksi syy kuulla sijaisvanhempien kokemuksia tutkimuksessani. He tekevät arvokasta lastensuojelutyötä mutta heidän äänensä harvoin kuuluu julkisuudessa. Ilmeisesti biologisten vanhempien kokemuksissa on jotakin sellaista mikä helpommin tulee näkyväksi. Ihmisten kertomukset omista kokemuksistaan auttavat katsomaan asioita hieman erilaisessa valossa kuin on totuttu. (Kulmala 2006, 77.) Sosiaalityöntekijänä olen huomannut miten raskasta jaetun vanhemmuuden toimimattomuus voi olla sijaisvanhemmille ja sijoitetuille lapsille ja kuinka vähän keinoja näyttää olevan asioiden ratkaisemiseksi.

Usein tuodaan näkyväksi marginaalissa olevien ihmisten kokemuksia. Sijaisvanhempien näen tietyllä tavalla olevan oikeuksiensa puolesta marginaalissa suhteessa biologisiin vanhempiin ja sosiaalityöntekijään ja siksi on merkityksellistä kuulla heidän kokemuksiaan asioista. Ajatteluani perustelen, sillä että biologisia vanhempia pidetään lähtökohtaisesti lapsen oikeina vanhempina ja he eivät ole samalla tavalla arvioinnin kohteena kuin sijaisvanhemmat. Sosiaalityöntekijällä on ammattinsa puolesta vahva asema juridisen vallan käyttäjänä. Tiedotusvälineissä sijaisvanhemmat ovat erityisesti olleet tähän asti marginaalinen ryhmä, koska he eivät asemansa puolesta ole voineet tuoda ääntään kuuluville.

Kiinnostukseni kohteena ovat sijaisvanhempien kokemukset jaetusta vanhemmuudesta ja niiden merkitykset heille. Fenomenologisin ottein tutkitaan ihmisen suhdetta hänen omaan elämäänsä, hänen todellisuuteensa. Sijaisvanhempien todellisuutta on elää vanhemmuutta, missä biologiset vanhemmat ovat eri tavoin mukana ja sosiaalityöntekijän rooli vaihtelee hyvinkin paljon riippuen monista asioista kuten esimerkiksi organisaatiosta, hänestä itsestään, biologisista vanhemmista, sijaisvanhemmista ja näiden yhteistyön sujumisesta. Fenomenologisessa menetelmässä edetään yksittäisen ilmiön oivaltavasta havainnoinnista tutkimusvaiheiden kautta tilanteeseen, jossa on mahdollisuus nähdä ilmiöön liittyviä syvempiä merkityksiä. Fenomenologia tarkoittaa ilmiön olemuksellisen merkitysrakenteen selvittämistä. Tutkimuksessani pyrin selvittämään jaetun vanhemmuuden merkitystä sijaisvanhempien kokemana. Valitessani haastatteluteemoja etukäteen, olen varmastikin kaventanut haastateltavien mahdollisuutta kertoa kokemuksistaan. Toisaalta olen toteuttanut haastattelut siten, että olen antanut haastateltaville tilaa kertoa kokemuksistaan laajemminkin mitä teemat edellyttivät. Tutkijana joutuu tekemään väistämättä valintoja. Tutkija joutuu viimeistään kuvailuvaiheessa rajaamaan pois sellaista mikä ei ole tutkimuksen kannalta oleellista. Teema-alueiden valinta etukäteen edellytti hyvää perehtymistä aiheeseen etukäteen ja

oman työkokemuksen hyödyntämistä. Henkilön kokemuksia ei voida irrottaa siitä kontekstista, jossa hän elää. Kokemusten lisäksi merkitykset ovat keskiössä. Asioilla on aina ihmisille erilaisia merkityksiä, mutta jokainen on kuitenkin jonkun yhteisön jäsen. Tämä tuo kokemuksille yhteisiä piirteitä, merkityksiä, ja tästä syystä voidaan ajatella, että jokaisen yksilön kokemus kertoo myös jostakin yleisestä. (Laine 2001, 27–28.) Merkitykset viittaavat ihmiselle ominaiseen olemassaolon tapaan. Hahmotamme maailmaa aina tietyn merkityksellistämisen prosessin kautta. Erilaisten kulttuurisesti jaettujen merkitysten avulla osaamme sitten suunnistaa arkielämässämme ns. luonnollisen asenteen saattelemana. Eri ihmiset antavat kulttuurista toiseen ja samankin kulttuurin sisällä samoille ilmiöille erilaisia merkityksiä. Todellisuus on alusta asti merkitysten läpäisemää. (Eskola & Suoranta 2003, 45).

Hermeneutiikka on teoriaa ymmärtämisestä ja tulkinnasta Ilman ymmärtämistä ja tulkintaa ei esimerkiksi haastatteluaineiston merkityksiä voi lähestyä. Tutkija voi pitää haastatteluaineistoa keskustelukumppaninaan. Kirsi Nousiainen(2004) kuvaa tutkimuksessaan ”Lapsistaan erillään asuvat äidit” hermeneuttisen tieteenfilosofian lähtökohtaa pyrkimyksenä ymmärtää yksilöiden ja heidän sosio-kulttuurisen maailmansa välistä suhdetta. Fenomenologiassa avainsana on kokemus, ja siinä pyritään kohdistamaan huomio tietoisuuden toimintaan. Hermeneuttisuus korostaa pyrkimystäni ymmärtämiseen. Hermeneuttisessa tutkimuksessa ilmiötä ei pyritä selittämään vaan ymmärtämään informanteina olevien ihmisten toimintaa ja kokemuksia heidän omista todellisuuskäsityksistään lähtien. Hermeneuttisuus tuo tutkimukseen vahvan tulkinnallisuuden ja korostaa tutkijasubjektin vaikutusta tutkimusprosessissa. Ymmärtäminen on siten aina sidoksissa siihen näkökulmaan, josta asioita ja ilmiöitä tarkastellaan. Omassa tutkimuksessani tarkastelen jaettua vanhemmuutta sijaisvanhempien näkökulmasta ja tietoisena siitä, että biologisten vanhempien tai sosiaalityöntekijän kokemusten kautta asia näyttäisi toisenlaiselta. Tutkijan vaikutus tässä tutkimusprosessissa on moninainen. Lähtökohtaisesti jo se, että olen ollut sijaisvanhempien kouluttajana heidän valmentautuessaan sijaisvanhemmuuteen on merkinnyt sitä, että en ole puolueeton tutkija vaan tietyllä tavalla sitoutunut sijaisvanhemmuuden näkökulmaan. Sijaisvanhempien kokemusten kartoittamisessa olen valinnut etukäteen tiettyjä jaetun vanhemmuuden pohjalta lähteviä teemoja ja sitä kautta ohjannut heidän ajatteluaan. Vapaasti sijaisvanhemmuuden kokemuksista kertoen, he olisivat voineet painottaa toisenlaisia asioita. Maisemametaforan avulla saman asian voisi ilmaista siten, että katsojan positio suhteessa katsottavaan maisemaan määrittelee sen, mitä hän näkee. (Nousiainen 2004,11.)

3.3 Aineiston kerääminen

Aineistoni valitsin organisaation kautta, jonka Pride-kouluttajana toimin joitakin vuosia 2000-luvun vaihteessa. Lähetin kutsun haastatteluun yhdeksän sijaisperheen vanhemmille, jotka olivat osallistuneet vetämiini Pride-valmennusryhmiin eri vuosina ja toivoin, että voisin haastatella ainakin jompaakumpaa vanhemmista. Seitsemän sijaisperhettä ilmoitti halukkuudestaan osallistua tutkimukseeni. Kahdesta perheestä sekä isä että äiti ilmoittivat olevansa halukkaita haastatteluun ja näistä perheistä kutsuin isät haastatteluun. Samasta perheestä haastattelin siis vain toista vanhemmista ja hänen kanssaan kävimme läpi jaetun vanhemmuuden kokemuksen erikseen läpi jokaisen sijoitetun lapsen kohdalla. Näin ollen jaetun vanhemmuuden kokemuksia sijaisvanhemmat kertoivat 19 lapsen kohdalta. Lapsista yksi oli myöhemmin adoptoitu perheeseen. Haastateltujen valinnan suoritin tarkoituksenmukaisesti tutkimusongelmaani liittyen. Valintaani perustelen sillä, että he ovat saaneet valmennuksen tehtävänsä ja toimineet jo vuosia sijaisvanhempina ja heille on kertynyt kokemusta siitä miten vanhemmuussuhteet sijoitetun lapsen kohdalla toimivat. Olen käynyt Pride-ennakkovalmennus prosessin heidän kanssaan läpi. Valmennuksen kautta meillä oli olemassa yhteistyösuhde vuosien takaa ja me olimme muodostaneet yhteistä ymmärrystä sijaisvanhemmuuden lähtökohdista. Tämä aikanaan syntynyt suhde vaikutti varmastikin heidän luottamukseensa ja halukkuuteensa kertoa kokemuksistaan minulle. Sopiessani haastatteluajoja, sain myönteistä palautetta sijaisvanhemmilta siitä, että olin kiinnostunut tutkimuksessani kuulemaan heidän kokemuksiaan vanhemmuudesta. Haastattelujen kuluessa sain kokea, että olin tarttunut todella tärkeään aiheeseen ja kuten yksi sijaisäiti totesi, että juuri tämä vanhemmuuden jakaminen on sijaisvanhemmuuden vaikein haaste.

Tiedonkeruun muodoksi valitsin teemahaastattelun, sillä sen avulla on mahdollista antaa tutkittaville itselleen tilaisuus kertoa itseään koskevista asioista. Haastattelun kohdensin tiettyihin teemoihin, joiden pohjalta keskustelu eteni. Teemahaastattelu lähtee oletuksesta, että kaikkia yksilön kokemuksia, ajatuksia, uskomuksia ja tunteita voidaan tutkia tällä menetelmällä. Haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa ja ottaa huomioon sen, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamansa merkitykset ovat keskeisiä, samoin kuin sen, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48.) Haastattelut suoritin yksilöhaastatteluina. Haastattelukysymykset kävimme yhdessä läpi teema-alueittain keskustellen ja tarkentavilla kysymyksillä. Hirsjärvi & Hurme (2000, 67.) toteavat, että teema-alueiden tulisi olla niin väljiä, että se moninainen rikkaus, joka tutkittavaan ilmiöön yleensä todellisuudessa sisältyy, paljastuu mahdollisimman hyvin. Teemahaastattelu antaa tutkijalle mahdollisuuden jatkaa ja syventää

keskustelua niin pitkälle kuin tutkimusintressit edellyttävät ja haastateltavan edellytykset ja kiinnostus sallivat. Tämä oli tutkimuksessani tärkeä näkökulma ja koin, että minua auttoi pitkäaikainen kokemukseni työskentelystä sijaisvanhempien kanssa. Kvalen (1996, 132) mukaan kysymyksillä voi olla kaksi tehtävää: temaattisesti kysymykset ohjaavat haastattelun pääaiheeseen ja tutkimuksen teoreettisiin käsitteisiin ja dynaamisesti niiden pitäisi ylläpitää keskustelua ja motivoida haastateltavia puhumaan kokemuksistaan ja tunteistaan. Kun tutkijana itse tein haastattelut, pystyin samalla myös havainnoimaan. Kysymykset selvästikin innostivat sijaisvanhempia puhumaan omista kokemuksistaan. Teemahaastattelun runko sai minut tutkijana pysymään pääaiheessa. Vaikkakin minusta tuntui, että kysymykset olivat tärkeitä, rajasin tällä tavoin varmastikin pois monia muita sijaisvanhempien kannalta tärkeitä asioita. Haastattelut tein työhuoneessani. Paikka oli sijaisvanhemmille tuttu vuosien takaa. Yhden haastatteluista tein sijaisvanhemman toivomuksesta kodissa. Tällöin paikalla oli vain sijaisvanhemp. Koti ja työhuone ovat haastattelupaikkoina erilaisia. Koti tuo näkyväksi enemmän siitä yksityisyydestä missä perhe elää.

Hermeneuttisen näkemyksen mukaan kiinnostavaa ei ole yleinen ilmiö, vaan tutkittavien ihmisten elämä ja sen osatekijöiden ymmärtäminen. Erilaisilla ilmiöillä ja kokemuksilla, jotka ovat aika- ja kulttuurisidonnaisia, on erilaisia merkityksiä eri ihmisille. Syvähaastattelussa haastattelijan tehtävänä on auttaa osallistujaa paljastamaan omia merkitysperspektiivejään ja samalla kunnioittaa haastateltavan tapaa rajata ja rakentaa vastauksensa. (Siekinen 2000,43–49) Vaikkakin toteutin haastatteluni tiettyjen teemojen kautta, toivon että lähestyin syvähaastattelua. Se oli tutkimustehtäväni kannalta sikäli perusteltua, että pyrkimykseni oli antaa sijaisvanhemmille mahdollisuus puhua heille tärkeistä asioista omalla tavallaan ja toivon, että heille tuli tunne siitä, että heidän näkökulmansa ovat merkittäviä.

Nauhoitin haastattelut ja litteroin ne ensin melko tarkasti kunkin haastateltavan kohdalta ja sitten kirjoitin vastaukset teema-alueittain. Luin haastatteluja lävitse useita kertoja ja teemoja tarkastellessani liitin aineiston mielessäni kokonaisuuteen, josta se oli osa eli tiettyyn sijaisperheeseen. Minulle muodostui todellakin kuva koko perheestä, vaikka haastattelin vain toista sen vanhemmista, osaltaan siihen varmasti vaikutti, että olin valmennuksessa tutustunut myös toiseen perheen vanhemmista. Tutkimuksessani liikuin edestakaisin alkuperäisten haastattelujen, teema-alueittain koottujen aineistojen ja keskeisten teoreettisten käsitteiden välillä.

3.4 Aineiston analyysi ja tutkijan positio

Kvalen (1996, 189) mukaan analyysi voi tapahtua jatkumolla, jonka ääripäiksi voidaan nimetä kuvaus ja tulkinta. Haastattelun merkitysanalyysia voidaan tehdä viiden lähestymistavan osalta siten, että tuloksena voi olla merkitysten tiivistäminen, merkitysten luokittelu, narratiivi, merkitysten tulkinta tai merkitysten luominen (Kvale 1996, 192–193).

Tutkijan on pyrittävä tavoittamaan haastatteluvastauksen olennainen sisältö. Dey (1993, 31) kuvaa kvalitatiivisen aineiston analyysia kolmivaiheisena prosessina, johon kuuluvat olennaisina osina aineiston kuvaus, luokittelu ja yhdistely. Aineiston kuvaileminen on analyysin perusta. Kuvaileminen merkitsee sitä, että pyritään kartoittamaan henkilöiden, tapahtumien tai kohteiden ominaisuuksia tai piirteitä. Asiayhteyttä kuvaava tieto eli kontekstietieto on tärkeää, jotta voitaisiin ymmärtää tapahtuman tai asian laajempi sosiaalinen ja historiallinen merkitys. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 145.) Teemoittelulla tarkoitetaan analyysivaiheessa sitä, että tarkastellaan aineistosta nousevia piirteitä, jotka ovat yhteisiä usealle haastateltavalla. Ne saattavat pohjautua teemahaastattelun teemoihin ja odotettavaa onkin, että ainakin lähtökohtateemat nousevat esiin. Sen lisäksi tulee tavallisesti esille lukuisia muita teemoja, jotka ovat lähtöteemoja mielenkiintoisempia. Analyysista esiin nostetut teemat pohjautuvat tutkijan tulkintoihin haastateltavien sanomisista. Haastatteluaineistosta esiin nousevien seikkojen tarkastelu suhteessa toisiinsa eli yhteyksien tarkastelu on ehkä analyysin olennaisin osa. Tyypittelyllä tarkoitetaan sitä, että tapauksia analysoimalla pyritään määrittelemään, miten ne voitaisiin ryhmitellä tiettyjen yhteisten piirteiden perusteella. Ääriryhmiä voidaan myös tarkastella. Poikkeavia tapauksia voidaan myös analysoida, se on lähellä tapaustutkimusta.

Tutkielmassani merkittäviä olivat haastattelun pääteemat liittyen sijaisvanhemman suhteeseen lapseen, biologisiin vanhempiin ja sosiaalityöntekijään. Näitä teemoja pyrin myös tarkastelemaan suhteessa kirjallisuuteen ja aikaisempiin sijaisvanhemmuutta koskeviin tutkimuksiin. Teemahaastattelun teemat ovat selkeästi lähtökohtaisia teemoja, mutta koska ne ovat laajoja niin ne pitävät sisällään monenlaisia asioita. Esimerkiksi suhde biologisiin vanhempiin pitää sisällään sen miten vanhemmuus jakaantuu biologisen suvun kanssa ja millaisia ovat sijaisvanhemman yhteydenpitomuodot biologisten vanhempien kanssa ja millainen on lapsen ja sijaisvanhemman suhde biologiseen vanhempaan. Sosiaalityöntekijän kohdalla tarkastelen mm. hänen osallisuuttaan jaettuun vanhemmuuteen ja tämän osallistumisen vaikutuksia sijaisvanhemmuuteen. Teen omaa tulkintaani ja nostan haastatteluista esiin mielestäni oleellisia asioita. Pyrin tutkimuksessani

valottamaan millaisia jaetun vanhemmuuden kokemuksia haastatelluilla sijaisvanhemmilla on ja millaisia merkityksiä he niille antavat. Tyypittelyn avulla tuon näkyväksi millaisia jaetun vanhemmuuden tyypejä aineistostani nousee esille.

Haastattelu on aina vuorovaikutusta, jossa tärkeätä on myös tutkijan position tarkastelu. Tiedon paikantuneisuuden idea on hyvin sovellettavissa sellaiseen tutkimukseen, jossa pyritään ymmärtämään haastateltavien asioille antamia merkityksiä. (Rastas 2005, 94.) Sijaishuoltoon liittyvien asioiden suhteen, ajattelen että minulla on koulutukseni ja työkokemukseni kautta ymmärrystä siitä kokonaisuudesta missä sijaisvanhemmat työtään tekevät. Tarkastelen sijaisvanhemmuutta kuitenkin terapeutteisessa ja koulutuksellisessa roolissa toimivan sosiaalityöntekijän positiosta.

4 TUTKIMUKSEN ETIIKKA JA LUOTETTAVUUS

Eettinen ajattelu on kykyä pohtia sekä omien että yhteisön arvojen kautta sitä, mikä jossain tilanteessa on oikein tai väärin. Tutkimusta voi arvioida eettisesti ja moraalisesti ainakin kahdella tavalla. Yhtäältä voi pohtia sitä, mitkä ovat tutkittaville koituneet ja tutkimuksesta seuranneet hyödyt ja haitat, ja toisaalta voi arvioida yleisistä arvolähtökohdista. Jos tutkittavien anonymisuus suojataan, voisiko ajatella että silloin tutkittaville ei koidu haittaa. Tutkimuksessani olen eri tavoin pyrkinyt suojaamaan sijaisvanhempien anonymiteetin ja siten halunnut suojata heitä. Tutkimukseni tuo näkyväksi sijaisvanhempien omia kokemuksia ja käsityksiä vanhemmuuden toteutumisesta jaetun vanhemmuuden kontekstissa. Tutkijan ja tutkittavan välinen tutkimussuhde nähdään ihmistieteissä lähellä arkielämän vuorovaikutusta olevaksi. Tällöin moraalisia päätöksiä vaativat konkreettiset tilanteet voivat edellyttää tutkijalta välittämistä, ymmärtämistä ja myötätuntoa. Tämä piirre ihmistieteissä asettaa erityisen selkeästi moraalisen vastuun tutkijan itsensä harteille. (Kuula 2006, 52–58.) Tutkimuksessani halusin tarjota sijaisvanhemmille, jotka olivat 5-7 vuotta sitten olleet kanssani miettimässä sijaisvanhemmaksi ryhtymistä valmennusprosessissa, mahdollisuuden kertoa minulle kokemuksistaan sijaisvanhempina. Vaikka minulla oli tietyt tutkimusteemat, olin valmis kuulemaan laajemminkin heidän kokemuksiaan. Toivottavasti pystyin näillä keskusteluilla tukemaan heitä siinä, että heidän kokemuksensa ovat merkittäviä ja äänensä tulisi kuulua kun mietitään sijaisvanhemmuuden kehittämistä tulevaisuudessa. Minulle sijaisvanhempien kohtaaminen oli merkittävä kokemus ja tunsin suurta tyytyväisyyttä siitä, miten sitoutuneita ja asialleen omistautuneita he olivatkaan. Minuun teki syvän vaikutuksen heidän selviytymisensä hyvinkin vaikeiden kokemusten kanssa ja periksiantamattomuus sekä ilon kokemus, jonka sijaisvanhemmuus oli tuonut heille ja heidän perheilleen.

Aineiston hankintaa ja tutkimusaineistoja määrittävät sekä tutkimuksen luotettavuutta koskevat normit että ihmisarvon suojelua koskevat normit. Tutkittavien ihmisarvon kunnioitus ilmenee pyrkimyksenä turvata tutkittavien itsemääräämisoikeus, vahingoittumattomuus sekä yksityisyys. (Kuula 2006, 60.) Pyrkimyksenäni oli antaa sijaisvanhemmille tietoa tutkimuksestani, jotta heillä oli vapaus tehdä päätös tutkimukseen osallistumisesta. Tutkittavilla tuleekin olla aito mahdollisuus valita osallistumisen ja osallistumattomuuden välillä. Vapaaehtoisuus päättää osallistumisestaan on voimassa koko tutkimuksen ajan (Kuula 2006, 87).

5 SIJAISVANHEMPIEN KOKEMUKSIA JAETUSTA VANHEMMUDESTA

5.1 Haastateltavien kuvailua

Käytän tutkielmassani sijaisvanhemmista pseudonimiä. Nimien käyttö inhimillistä aineiston tarkastelua ja helpottaa analyysin seuraamista. Käytän myös sijaisisä ja sijaisäiti nimikkeitä.

Haastateltavista viisi oli sijaisäitejä ja kaksi sijaisisää. Haastattelin samasta perheestä vain toista vanhemmista, vaikka joistakin perheistä molemmat vanhemmat ilmoittautuivat haastatteluun. Sijaisvanhemmat olivat iältään 28 – 50-vuotiaita. Perheissä oli 19 sijoitettua lasta ja yksi näistä sijoitetuista lapsista oli adoptoitu perheeseen. Lapsista 14 oli alle kouluikäisiä. Perheistä kolmessa ei ollut biologisia lapsia ja neljässä perheessä oli 13 biologista lasta, joista osa jo aikuisia. Kaikissa perheissä lapset olivat pitkäaikaisessa sijoituksessa. Kahdessa perheessä oli ollut aikaisemmin lyhytaikaisia sijoituksia. Perheistä neljä oli toiminut aikaisemmin tukiperheinä, mutta tällä hetkellä kukaan ei toiminut. Pitkäaikaisten sijoitusten myötä perheet olivat luopuneet tukisuhteista. Sijaisvanhemmat olivat toimineet sijaisvanhempina yhdestä vuodesta seitsemään vuoteen. Lapset olivat olleet iältään tullessaan perheisiin yhden kuukauden ja kuuden ikävuoden välillä, yhdeksän lapsista oli sijoitettu ensimmäisen elinvuoden aikana. Lapsista 14 oli poikia ja 5 tyttöjä.

Kahdessa perheessä molemmat vanhemmat olivat perhehoitajia, eivätkä siis käyneet työssä kodin ulkopuolella. Yhdessä perheessä isä oli kotona ja kolmessa perheessä äidit olivat kotona lapsia hoitamassa. Yhdessä perheessä molemmat vanhemmat olivat työssä kodin ulkopuolella. Sijaisperheet ovat perinteisiä ydinperheitä ja tämä on jo Pride-valmennuksen lähtökohtainen oletus perheistä. Sijaisvanhemmuus on harkittua ja valittua vanhemmuutta ja usein se näyttää ensisijaisesti olevan äidin valinta. Sijaisisien merkitys tuli tutkimuksessani monin tavoin esille. Haastatteluihin osallistui kaksi sijaisisää. Kaksi sijaisisää oli äidin ohella perhehoitajina ja näissä perheissä äidit kokivat puolisonsa todella merkittävänä tukena. Sijaisvanhemmuus on jo valmennuksen kautta vanhempien yhteinen projekti. Tutkimuksessa tuli näkyväksi, että se on nykyisin vaativa haaste monessakin mielessä. Vanhempien on pystyttävä tukemaan toisiaan, jotta he selviäisivät niistä monista haasteista, joita sijaisvanhemmuus tuo.

5.2 Sijaisvanhemman vanhemmuuskokemuksista

Kaikki haastateltavani kuvasivat suhteita sijoitettuihin lapsiin vanhemmuussuhteina. Suhteen syntyminen ja kehittyminen oli jokaisen lapsen kohdalla erilainen prosessi. Haastattelussani kysyin myös sijaisvanhemman käsitystä siitä miten puoliso kokee suhteen lapseen ja kokemus vanhemmuussuhteesta näytti olevan yhteinen, mutta suhteen kehittymisessä lapseen oli eroja puolisoitten välillä. Perheet eivät tarjonneet vain perheenomaista hoivaa vaan osalle lapsista sijaisvanhemmat olivat ainoat vanhemmat. Tässä yhteydessä nousee esille sijaishuoltomuodon valinnassa keskeinen kysymys kiintymyssuhteesta eli onko lapsella olemassa oleva kiintymyssuhde vai tarvitseeko lapsi sijaishuollolta pysyvän ja korjaavan ihmissuhteen? Tutkimuksessani kaikki lapset olivat pitkäaikaisessa sijoituksessa, eroja oli sen suhteen minkä ikäisinä lapset oli sijoitettu. Sijaisvanhempien kokemuksissa lapsen ikä ja erilaiset elämäkokemukset olivat merkityksellisiä suhteen syntymiselle.

Nina Manninen (2001, 41) on myös tutkinut sijaisvanhempien kokemuksia tehtävästään ja hän tuo esille, että hänen tutkimuksessaan sijaisvanhemmuus nähtiin tietoisena ja tavoitteellisena toimintana ja kasvatuksellinen vanhemmuus koettiin tärkeänä osana lapsen ja vanhemman välistä suhdetta. Mannisen tutkimuksessa korostuu tukijan näkemys sijaisvanhemmuudesta työnä, toisaalta hän tarkastelee sijaisvanhemmuutta paljolti myös vanhemmuuden näkökulmasta. Tärkeä kysymys mielestäni on mitä näkökulmaa sijaisvanhemmuudessa painotetaan. Omassa tutkimuksessani haastateltavien kokemuksissa painottui selkeästi vanhemmuusnäkökulma.

Voimakkainta vanhemmuussuhteen kuvausta edusti Mikko, joka kritisoi myös perhehoitaja- ja sijaisvanhempi nimikkeitä:

”Kyllä on vanhemmuussuhde, olen ainoa isä näille lapsille. Vaimoni on myös sataprosenttisesti äiti. Tästä hommasta on ammatillisuus kaukana, tämä on elämää lasten kanssa, ei ole työnteon kanssa tekemisissä.”

Mikon kommentissa tulee näkyviin sama asia, jonka Suvi Saarinen tuo tutkimuksessaan esille eli että jos biologinen suku ei ole mukana tai on vain vähän mukana lapsen elämässä, vanhemmat kokevat olevansa enemmän äitejä ja isiä lapsille. Suvi Saarinen (2006) käytti tutkimusaineistonaan Perhehoitoliiton v. 2004 tekemää perhehoitajakyselyä ja hänen tutkimuksessaan tuli esille hyvin samankaltaisia havaintoja kuin omassa tutkimuksessani. Ammatillisuus koettiin vieraaksi ja

tavallinen perhe-elämä korostui. Lapsen tuleminen pienenä perheeseen vaikutti asiaan. Elämää sijoitetun lapsen kanssa kuvattiin normaaliksi arkielämäksi iloineen ja suruineen.

Mervi kokee myös ehdottomasti olevansa äiti sijoitetuille lapsille ja puolisonsa isä. Molemmat vanhemmat ovat perhehoitajia. Suhteitaan lapsiin Mervi kuvaa lämpimiksi ja rakastaviksi. Kiintymyksen syntyminen lapsiin on vienyt eripituisia aikoja. Mervi kertoo kuinka suhde syntyi vakavaa väkivaltaa kokeneeseen lapseen:

” Todella pahasti pahoinpidelty lapsi, mietittiin, kuinka sellainen lapsi uskaltaa kiintyä vuosien pahoinpitelyn jälkeen. Lapsen kiintyminen meihin ja meidän lapseen tapahtui sillain, että se lapsi päätti itse kiintyä meihin. Ensimmäisen kerran kun käytiin lastenkodissa, jo huusi äidiksi ja isäksi. Mä haluan uuden isän ja äidin. Meidän oli helppo sujahtaa mukaan lapsen suunnitelmiin.”

Mervillä on kokemus, että hän on itse kiintynyt lapseen nopeasti mutta lapsen kiintyminen on vienyt aikaa. Suhteen syntymistä lapseen on ennakolta vaikea tietää.

”Kiintyminen kesti meihin. Minä kiinnyn heti, lapsella kesti kauemmin. Lapsella oli ne biologiset vanhemmat aina olleet mukana. Hänellä ei ajatuskaan ehkä heti pystynyt lähtemään siihen suuntaan, että voisi olla toinen äiti. Puolisollani kesti ehkä vielä kauemmin. Ihan yhtä hyvin lapsi pystyy puhumaan miehelleni kuin mulle, mitä ei aluksi ollut. Tilanne on muuttunut puolisoni kotiinjäämisen myötä.”

Jos sijoituksen tavoite on luoda merkittävä kiintymyssuhde sijaisvanhempaan, sen tulisi varmastikin vaikuttaa käytännön toimiin, esimerkiksi biologisen suvun tapaamiskäytäntöihin. Sijaisvanhempien kokemusten kautta minulle tutkijana muodostui vaikutelma, että lapsen elämän kokonaisuutta ei riittävästi aina huomioida. Aikuisten toiveet menevät usein lapsen tarpeiden edelle. Tarja Pösö (2005, 202–213) toteaaakin, että sijaishuoltoa yhteiskunnallisena ja yksilöllisenä käytäntönä tulee tarkastella muunakin kuin lainsäädännön määrittelemänä toimintona.

Kaijan perheessä myös molemmat vanhemmat ovat perhehoitajia. Hän kokee olevansa äiti sijoitetuille lapsille ja puolisonsa on isä. Kaija kuitenkin kertoo, että syvemmällä tunnetasolla hän ei voi korvata äitiä. Hän on arkiäiti ja hoitaa asiat miehensä ja lasten kanssa ja he yhdessä muodostavat perheen. Biologisia ja sijoitettuja lapsia ei perheessä mitenkään erotella. Tutkijan kysymykseen, onko eroa kun mietit suhteitasi sijoitettuihin ja biologisiin lapsiin, Kaija vastaa:

” On siinä eroa. Ei saisi olla, mutta nyt ajattelen, että on siinä eroa. Minun täytyy vain se myöntää. Ero on side siellä tunnetasolla. Se on ollut siellä mahassa se lapsi ja se napanuora. Se on hirveän luontevaa. Nää on kuitenkin tullut isompina nää lapset. Eikä voi kiirehtiä, aikaa pitää varata kiintymyssuhteen muodostumiselle.”

Päivin kokemus on sama kuin muidenkin sijaisvanhempien, että kun lapsi tulee perheeseen hyvin pienenä ja hänellä ei ole kokemuksia tai niitä on vain vähän toisista vanhemmista, niin sijaisvanhemman on helpompi luoda lapsen vanhemmuussuhde. Päivin kohdalla asiaan on vaikuttanut myös se, että biologinen äiti on antanut sosiaalitoimelle ja Päiville valtuutuksen olla lapsen ainoa äiti.

” Äiti on sanonut, ettei halua sekoittaa lapsen päätä. Hän haluaa, että lapsi on niin kuin meidän lapsi että mä oon vaan sen äiti. Lapsella ei ole ollut muuta äitiä, ei ymmärrä sitä. ”

Tarjalla on vanhemmuussuhteen syntymisestä kaksi hyvin erilaista kokemusta. Tarjalle oli tullut syvä kokemus ja tunne ikään kuin kyseessä olisi oma lapsi. Pettymys hänelle oli kun rakkaus toiseen lapseen ei syttynyt heti ja lapsi ei näyttänyt kiintyvän. Tarja miettikin kiintymisen vastavuoroisuutta ja omaa riittämättömyyden tunnetta kun lapsi ei voi hyvin ja suhteen syntyminen vie aikaa.

” Ei voisi olla paljon erilaista kuin biologisen lapsen kohdalla, lapsi tuli niin pienenä ja ei ollut ehtinyt kiintyä muihin. Kun tuli niin pienenä ja oli sellainen unelmien täyttymys. Puoli vuotta odotettiin ja saatiin se vauva. Rakkaus syttyi heti. Lapsi alkoi rakastaa heti luonnollisesti.”

” Lapsi oli ollut vuoden lastenkodissa. Äiti oli ollut paljon läsnä ja pois. Isovanhemmat ovat olleet läheisiä. Ajattelin, että kyllä se rakkaus syttyi heti, muttei se syttynytkään. Oli kova pettymys, tuli masennuskin, että ei pysty samalla tavalla. Lapsella oli tausta, se oli ehtinyt kiintyä omahoitajaan ja siinä oli monenlaisia kuvioita. Ne olivat tosi rakastuneita, isovanhemmat, pitivät kuin omanaan. Vaikutti kaikki, kun jollain aikuisella jo siihen lapsen hyvä suhde. Alku oli tosi vaikeaa. En kokenut, että riitän. Koin paljon riittämättömyyttä. En pystynyt auttamaan, oli tosi ahdistavaa.”

Ritva kuvasi suhdettaan sijoittuihin lapsiin osittaisena vanhemmuutena. Hän kertoi olevansa täysipäiväinen äiti ja kokeneensa lapset omikseen. Vanhemmuuskokemus on ollut jopa

voimakkaampi kuin omien biologisten vanhempien kohdalla. Lapset ovat kuitenkin pitäneet huolta siitä, että äiti nimi on varattu biologiselle äidille ja he ovat valinneetkin sijaisäidille oman kutsumanimen, myös sijaisisää he kutsuvat nimellä. Lapset ovat tulleet sijaisperheeseen useampien sijoituskokemusten kautta.

”Isompi lapsi komensi pienempää kuin tämä oppi puhumaan 3-vuotiaana ja kutsui mua äidiksi, että Ritva ei ole sun äiti. Piti siitä niin tarkan huolen, kuka meidän äiti on, kun toinen ei tajunnut tuli oikein tappelu. Kakkosäiti olen, täyspäiväinen äiti. Nyt kun lapset ovat isompia ja omat vanhemmat kuvioissa, niin olen päässyt siitä, etten ole ominut niin omaksi vaikka niiden puolesta on pitänyt taistella.” (Ritva)

Onnelliseen suhteeseen sijaisvanhemmat liittävät monenlaisia asioita. Yhteinen tekeminen ja sylin tarjoaminen lapselle sekä lapsen kuuntelu ovat Mikon mielestä tärkeitä asioita. Hyvä luottamus on tärkeä useampien sijaisvanhempien mielestä kuten myös rehellisyys ja oikeudenmukaisuus. Sijaisvanhemmat näkevät tärkeänä arjen sujumisen ja biologisten vanhempien läsnäolon hyvässä mielessä. Aito välittäminen ja rakkaus sekä sellainen ilmapiiri, että lapsi pystyy ilmaisemaan kaikkia tunteitaan ja lapsi pystyy vastaanottamaan aikuisen huolenpitoa ja lohdutusta. Perheessä kaikilla tulisi olla hyvä olo.

” Kun lapsi sanoo, että mä tykkään teistä ja turvautuu minuun ja huomaan, että se on hirveän onnellinen, semmoinen tyytyväinen. Lapsi on ulospäinsuuntautuva ja kuitenkin turvautuu meihin monissa asioissa. (Päivi)

” Näen lapsesta, että viihtyy ja kokee olonsa turvalliseksi ja luottaa aikuisiin. Lapsi luottaa siihen, että me pidetään hänestä ja ei tarvitse miettiä, joutuuko hän meiltä pois ja hyväksytäänkö me hänet ja jaksetaanko me huolehtia hänestä.” (Kaija)

Suvi Saarisen tutkimuksessa (2006, 51) monet sijaisvanhemmat kuvasivat hyvää ja lämmintä suhdetta lapseen. Näissä maininnoissa puhuttiin vuorovaikutuksesta lapsen kanssa, hyvin muotoutuneesta kiintymyssuhteesta ja siitä, miten se ilmenee. Useimmiten hyvää suhdetta kuvattiin Saarisen tutkimuksessa siten, että arkielämän jatkuvuus on turvattu, lapselle annetaan aikaa, hänen kanssaan harrastetaan ja kerrotaan, että hänestä välitetään. Bardy (2001, 77) tuo esille, että lapsen sensitiivinen kuunteleminen ja hänen kokemustensa ja tunteidensa näkyvyys hänelle itselleen ja hänestä huolehtiville olisi pyrittävä turvaamaan kaikin keinoin sijoitusprosessissa. Lapsen havaintoihin ja tulkintoihin omista peloistaan ja murheistaan on päästävä esiin lastensuojelutarpeen arvioinnin ja hoidon jokaisessa vaiheessa.

Niina Mannisen (2001) tutkimuksessa sijaisvanhemmuuden onnistumisen kokemiselle oli tärkeää, että sijaisperheessä oli molemmat vanhemmat ja kumpikin oli sitoutunut tehtäväänsä. Omassa tutkimuksessani vanhempien tuki toisilleen oli merkityksellistä ja kahdessa perheessähän molemmat vanhemmat toimivat perhehoitajina ja se mahdollisti vielä enemmän asioiden jakamista. Mielenkiintoinen kysymys, jonka Manninen nostaa esille on kysymys siitä, onko äitiyden jakaminen ristiriitaisempaa sijoitetulle lapselle kuin isyyden jakaminen. Isät eivät hänen tutkimuksensa mukaan joudu neuvottelemaan omasta vanhemmuudestaan sijaisäitien tavoin. Omassa aineistossani tämä tuli näkyväksi sen kautta, että jos vanhemmuuden jakamisessa oli hankaluuksia, niin paine näytti enemmän kohdistuvan äiteihin.

5.2.1 Vanhemmuussuhteeseen vaikuttavia asioita

Vanhemmuussuhteeseen vaikuttavat asiat, joita sijaisvanhemmat toivat esille, liittyivät lapseen itseensä, biologisiin vanhempiin, sijaisvanhempiin ja sosiaalityöntekijään.

Sijaisvanhemmat kuvaavat, että suhteen syntyemisessä sijoitettuihin lapsiin on lapsikohtaisia eroja. Mikolla on kokemus suhteen syntyisestä lapseen heti ensi tapaamisessa lastenkodissa. Erityisen läheinen suhde hänellä on syntynyt lapseen, jota hän on päivittäin hoitanut kotona. Lapsen taustan ja kokemusten sijaisvanhemmat näkevät vaikuttavan suhteeseen. Lapsen iällä vanhemmat ajattelevat olevan vaikutusta suhteen syntyymiseen. Jos lapsi tulee vanhempana, suhteen syntyminen vie enemmän aikaa. Tutkimuksessani nousi esille kysymys, saako lapsi kiintyä sijaisvanhempiinsa? Mitä merkitsee lapselle jos biologinen vanhempi mitätöi sijaisvanhempia ja ei anna lapselle lupaa kiintyä? Aineistossani oli perheitä, jotka saivat varauksettoman tuen biologiselta suvulta ja toivottiin vanhemmuuden kaikkien puolien hoitamista sijaisvanhempien toimesta. Toisaalta oli lapsia, joiden biologiset vanhemmat kaikin tavoin vaikeuttivat sijaisvanhempien vanhemmuutta ja lapsen mahdollisuutta kiintyä sijaisperheeseen vaikka lapset oli pienenä sijoitettu ja sijoituksen oli tarkoitus jatkua edelleen.

”Ikä on merkityksellinen asia. Kun lapsi tulee pienempänä, on helppo luoda kontakti. Pieni lapsi on välitön ja luottavainen ja hänellä ei ole niin paljon sitä negatiivista historiaa mukana. Suhteeseen vaikuttaa millaisia suhteita lapsella on ollut aikuisiin ja luottaako lapsi.” (Kaija)

Riikka Huuskon (2005, 53) tutkimuksessa sijaisisien kokemuksista tulee esille, että lapsen ikä sijoitettaessa hänet perheeseen vaikutti paljon isä-lapsi suhteen muodostumiseen. Mitä pienempänä lapsi sijoitettiin, sitä paremmat mahdollisuudet hänellä oli sijaisisien mukaan kiintyä sijaisvanhempiinsa ja myös isät kiintyivät helpommin pienempään lapseen.

Mary Dozier (2006) on tutkinut tekijöitä, jotka ovat yhteydessä sijaisäidin sitoutumisen tasoon pieniin alle 5-vuotiaisiin lapsiin. Hän on tutkinut sijaisäiti-lapsi pareja. Pienenä sijoitettuihin lapsiin oli enemmän sitoutumista ja tämä ennusti suhteen pysyvyyttä ja liittyi suuremmalla todennäköisyydellä pitkäaikaiseen sijoitukseen tai adoptioon. Tässä tutkimuksessa sijaisäidit, jotka olivat aikaisemmin kasvattaneet useita lapsia, osoittivat matalampaa sitoutumisen tasoa.

Lapsen elämäkokemusten vaikutusta suhteen muodostumiseen miettivät useimmat haastattelemani sijaisvanhemmat.

”Taustat vaikuttaa, mitä siellä on koettu. kyllähän se varpaillaan pitää jos lasta on pahoinpidelty. Väkisinkin aristelee lasta, ei tiedä miten sen kanssa toimia.

Meillä on lapsi, joka on elänyt hyvän ja turvattun alkuelämän, niin lapsi on tosi tasapainoinen. Meillä on ollut laidasta laitaan, tosi huono koettu alkuelämä ja tosi hyvä koettu alkuelämä.” (Mervi).

” Lapsi otti minut, oltiin niin paljon keskenään, suhde tuli luonnostaan. Aluksi lapsen oli traumaattisten kokemusten vuoksi vaikea kiintyä mihinkään, oli kuin nukke, kaikkeen tyytyväinen.” (Päivi)

Hughesin (1997) mukaan sijoitetut lapset ovat monin tavoin traumatisoituneita ja tarvitsevat erilaista ammattiapua. Lapsen mielen rakenteisiin on ikään kuin raivattava tilaa hyvälle ja vastavuoroisille kokemuksille ja siihen kuuluu, että lapsi suostuu ja häntä autetaan käymään läpi oma elämänsäkokemuksensa kokemuksellisesti. Tämä on vaativa prosessi eikä onnistu ilman terapeuttisesti kestävästä sijaisvanhempaa. Vaikeuksia kohdanneet lapset tarvitsevat emotionaalista toipumista, sillä he ovat opetelleet tunteidensa tukahduttamista pienen ikänsä ajan. Lasten vanhempien omat lapsuudenkokemukset ovat usein olleet huonoja ja siksi muutosten aikaansaaminen ilman sijoitusta voi olla vaikeaa. (Törrönen 1998, 38.) Biologiset vanhemmat vaikuttavat vanhemmuuteen ja siihen miten pystyy lasten kanssa toimimaan, varsinkin jos heillä on ollut negatiivinen suhtautuminen huostaanottoon ja sijoitukseen. Vanhemmuuden jakaminen

biologisten vanhempien kanssa vaikuttaa Tarjan mukaan suhteeseen siten, että jos yhteys on vähäistä, lapsen voi kokea enemmän omakseen ja rakkaus syttyy nopeammin. Päivin tilanteessa suhteeseen vaikutti biologisen äidin toive, että hän ottaisi äitiyden kokonaan huolehdittavakseen. Biologisilla vanhemmilla ja sijaisvanhempien suhteella heihin on iso merkitys. Kaija ajattelee lapsen vaistoavan, miten sijaisvanhemmat ja biologiset vanhemmat keskustelevat asioista ja miten he käyttäytyvät toisiaan kohtaan.

”Lapsen äiti oli ollut sijaiskodissa itse ja oli huono kokemus. Ei ollut oikein valvonta pelannut silloin. Kaltoin kohdeltu oli, ei voinut luottaa, että perhehoito voisi olla hyvä. Luovuttaminen, sen ymmärtäminen, että joutuu luovuttamaan lapsen toiselle äidille.”
(Tarja)

” Kun näin, että lapsi kärsii hirveästi. Se lapsi, se oli ihan hirveän ristiriitainen tilanne. Sä valvot siellä ne yöt ja katselet sitä lasta, kun se ei ole kenenkään muun sylissä. Mulla ei ole enää niin ruusuiset vanhempiin nää mielipiteet kun oot siellä ja hoidat sitä lasta. Musta on tullu kauhean kova. Ennen olin kauhean pehmeä ja ajattelin niiden tunteita. Nyt ne on vaan biologiset, en enää ajattele sillain. ”(Päivi)

Lapsen kannalta tarkasteltuna hyvä kuvaus suhteesta sijaisisään ja tapaajaisään, jonka luona lapsi ei ollut asunut on seuraava Päivin kuvaus:

”Kaksi isää, ihan luksusta. Ensin kumpikaan ei ollut isä, sitten biologinen isä oli isä ja sijaisisää lapsi kutsui etunimellä. Tilanne kuitenkin muuttui ja oli kaksi isää, jotka lapsi erotti toisistaan liittämällä isä sanaan etunimen. Tilanne muuttui vielä tästäkin ja nyt lapsi kutsuu sijaisisää isäksi ja biologista isää etunimellä.”

Sijaisvanhempiin liittyvinä asioina haastateltavat tuovat esille omat lapsuudenkokemukset ja suhteen omiin vanhempiin sekä omat henkilökohtaiset ominaisuudet kuten äidillisyyys. Omat odotukset ja voimavarat nousivat myös esille. Yhteinen tekeminen ja harrastaminen lapsen kanssa vaikuttavat suhteeseen.

”Yhteisen tekemisen määrä vaikuttaa, pitää mennä ja tehdä lapsen kanssa kahdestaan. Paljon olen harrastanut, luisteltu, uitu ja käyty metsäretkillä.”(Mikko)

”Kun lapsen kanssa on paljon, on luonnollisempaa. Nythän se on ollut kun on niin pieni, ei ole paljon ollut omilla sukulaisilla. Ei ole nekään silleen päässeet

vaikuttamaan, ovat aika fiksuja isovanhemmat ja pappa sanonutkin, että ei muuta kuin normaalia meininkiä lapsen kanssa.”(Jari)

Poirier ja Simard (2006) ovat haastattelututkimuksessa selvittäneet biologisten vanhempien osallistumista vanhemmuuteen sijoituksen aikana. Tutkimus on tehty Hollannissa ja on muistettava, että sijoituskäytännöissä on eroja eri maiden välillä. Tässä tutkimuksessa vanhemmat osallistuiivat vähän lastensa huolenpitoon ja koulunkäyntiin liittyviin asioihin ja enemmän päätöksentekoon ja erilaisiin lasta koskeviin keskusteluihin. Osallistumisen todettiin olevan suurempaa kuin biologisella vanhemmalla oli puoliso tai kumppani ja kun sosiaalityöntekijällä ja sijaisvanhemmalla oli positiivinen asenne biologisten vanhempien osallistumiseen ja vanhempia itseään kohtaan.

Sosiaalityöntekijän vaikutus suhteeseen näkyy siinä, ketä sosiaalityöntekijä tukee ja millaisena hän näkee kokonaisuuden ja onko hän sijaisvanhempien tavoitettavissa varsinkin sijoituksen alussa, jolloin sijaisvanhemmilla on paljon käytännön asioihin liittyviä kysymyksiä.

5.2.2 Vanhemmuussuhteeseen liittyviä oikeuksia ja velvollisuuksia

Oikeuksien suhteen sijaisvanhempien näkemykset vaihtelivat. Kolme sijaisvanhempaa oli sitä mieltä, että oikeuksia ei ole tai niitä on vähän. Ritva toi esille, että hän ei pysty päättämään asioista ja biologisilla vanhemmilla on selvästi enemmän oikeuksia. Samansuuntaisia ajatuksia oli Mervillä, jonka kokemus kahden lapsen kohdalla oli, että hän ei pystynyt lainkaan itsenäisesti hoitamaan arkeen liittyviä asioita. Toisaalta Mervillä on toisten lasten kohdalta kokemuksia, että on pystynyt itsenäisesti hoitamaan heidän arkielämän asioita.

”Niinhän sen pitäisi olla, arkeen liittyvät asiat pitää pystyä sijaisvanhempien hoitamaan ilman että tarvitsee tarkistaa sosiaalityöntekijältä joka asia. Se hankaloittaa suuresti, yli kuusi vuotta olen joutunut sijoitetun lapsen suhteen näin tekemään.”

Sijaisvanhemmat kuvasivat hyvin erilaisia oikeuksia. Oikeus on olla lasten kanssa ja auttaa heitä kehittymään mahdollisimman pitkälle ja oikeus on nauttia lasten iloisista ilmeistä ja tekemisistä. Oikeus on myös pitää lapsen puolia erilaisissa asioissa, kuten esim. jos tapaamiset eivät toteudu lapsen kannalta hyvin. Yksi sijaisäideistä tuokin esille ajatuksen, että kukaan muu ei näe lapsen arkea ja siksi on tärkeä tuoda asioita esille lapsen kannalta. Oikeudet ovat samanlaiset kuin suhteessa biologisiin lapsiin, koska lapset asuvat sijaisperheessä.

” Lasten kanssa kyllä puhutaan biologisista vanhemmista ja muistellaan heitä. Katson, että lapsella on oikeus ikävöidä äitiään ja isäänsä ja sanoa se ääneen. Minä en siitä loukkaannu. Meille sijoitettu lapsi totesikin, että kyllä sä oot tosi kiva, mutta mun oma äiti on ykkönen. Mä sanoin lapselle, että kyllä mä uskon, että se on rakkain. Sellaista en ole kokenut, että lapsi on vihannut omia biologisia vanhempiaan syvästi ja kokonaisvaltaisesti. Yksittäiset kokemukset ovat voineet tuoda vihaa ja pelkoa. Sen olen huomannut, että lapset ovat lojaaleja ja sopeutuvaisia.” (Kaija)

Sijaisvanhempien kuvaamat velvollisuudet liittyvät lapsiin ja biologiseen sukuun. Lapsiin liittyvinä velvollisuuksina nousevat esille velvollisuus kasvattaa ja huolehtia lapsista henkisesti ja fyysisesti, taata heille turvallinen arki ja hyvä hoito ja mahdollisuus sukulaissuhteisiin. Velvollisuudet ovat samat biologisten ja sijoitettujen lasten suhteen. Lapselle tulee kertoa biologisesta suvusta ja ylläpitää tapaamisia. Lapsen tulisi saada kokemus hyvästä yhteistyöstä vanhempien kesken ja tulisi huolehtia, että hyvät välit säilyvät biologiseen sukuun.

”Teen lapselle kansiota ja kaikki. Siellä on ne mummut, äidit ja isät. Koko ajan on lapselle kerrottu, että se on sun isäs. Lapsella oli vaihe, ettei halunnut mennä tapaamiseen. On nyt saatu puhuttua, että siellä on kivat leikkikalut.. Yritetään sen sukua ja kaikkea, vahvistaa sitä. Lapsella on sellainen kuva, että tullaan oikein hyvin toimeen biologisten sukulaisten kanssa.”(Päivi)

Tutkimuksessani kysyin sijaisvanhemmilta kuinka vanhemmuus heidän mielestään jakautui suhteessa biologisiin vanhempiin ja miten he ajattelevat lasten selviytyvän sen asian kanssa, että heillä on kahdet vanhemmat. Kartoitin heidän näkemyksiään lapsen suhteesta biologisiin vanhempiinsa ja yhteydestä muuhun sukuun sekä suvun merkityksestä. Pyysin sijaisvanhempia myös kuvaamaan suhdettaan biologisiin vanhempiin ja sen vaikutusta lapseen.

5.2.3 Vanhemmuuden jakautuminen

Kaikki haastattelemiini sijaisvanhemmat huolehtivat lapsen liittyvistä arjen asioista. Neljän lapsen kohdalla sijaisvanhemmat ovat lapsille ainoat vanhemmat.

” Lapsi tuli lastenkodista. Biologinen äiti aikoi antaa adoptioon. Äiti nähnyt kaksiviikkoisena, ei ole käynyt katsomassa. Ei ole antanut lupaa suvulle, ei ole ketään.” (Mikko)

Biologisten vanhempien vanhemmuus toteutuu lähinnä tapaamisten kautta ja varmasti merkitystä on silloin, missä tapaaminen toteutuu ja kuinka usein ja minkä pituisen ajan lapsi tapaa vanhempiaan.

”Lapsi tapaa biologista äitiään kerran kuukaudessa valvotusti tapaamispaikassa. Äiti on tullut joka kerta ja on tyytyväinen. Lapsi on halunnut, että jään sinne. Aikaisemmin olen poistunut. Äiti ei paljon jaksa eikä ole toivonut enempää. Kun lapsi on äidin läheisyydessä, on se parempi kuin ei mitään. Pääsee näkemään mitä äidille kuuluu, näkee äidin elävänä. Olen alkanut ajatella, että äiti toimii sen mukaan mihin pystyy ja kykenee.”(Kaija)

Päivi näkee tapaamisen merkityksen siinä, että pieni lapsi voi tutustua biologiseen vanhempaan, vaikka ei ole koskaan asunut tämän kanssa. Päivillä on myös kokemus biologisen vanhemman äitiyteen kannustavasta ja tukevasta roolista vaikka vanhempi ei ole lapsensa elämässä mukana.

” Lapsen kanssa tavataan sisarpuolia, käydään siellä kotona. Äidille on tärkeää, että lapsi tutustuu sisarpuoliin, mutta itse hän ei halua olla läsnä.”(Päivi)

” Lapsen biologiset vanhemmat eivät kykene huolehtimaan. Isovanhemmat hakee ja tuo meille. Juodaan kahvit ja soitellaan. Mummoloissa tapaa biologiset vanhemmat. (Mervi)

Sijaisvanhemmat tuovat esille, että varsinkin pienten lasten kohdalla arjen vanhemmuus on sijaisvanhempien vastuulla ja ajattelevat jakamisen lisääntyvän lasten kasvaessa. Vahvasta vanhempien mukanaolosta lasten elämässä kertoo Kaija. Vanhemmat ovat olleet jo paljon mukana aikaisemman laitossijoituksen aikana. Kaija kuvaa biologisia vanhempia ajatteleviksi ja huomaavaisiksi ihmisiksi, jollaisia ei ole aikaisemmin tavannut. Vanhempien merkitys tulee näkyviin myös lasten kautta. Mervin perheessä sijoitetun lapsen kohdalla mutta minkäänlaista yhteistyösuhdetta ei ole syntynyt. Mervin kokemus on se, että biologinen vanhempi ei ole koskaan hyväksynyt huostaanottoa ja toista perhettä lapselle. Arjen vanhemmuus on tällaisessa tilanteessa raskasta, koska biologinen vanhempi taistelee sijaisvanhempaa vastaan.

” Yhteistyö on nolla. Lapsi tapaa vanhempiaan joka toinen viikonloppu. Biologisten vanhempien aggressiivisen käytöksen vuoksi lapsi kulkee taksilla. Sosiaalityöntekijänkin mielestä oli parempi ettei lapsi altistu näkemään tällaista käytöstä.” (Mervi)

Vanhemmuuden jakamisena Ritva tuo esille, että vanhemmille kerrotaan lapsen arjesta ja kehityksestä ja lähetetään valokuvia. Hän on myös kysynyt vanhemmilta toiveita lasten

kasvatuksesta. Vanhempien elämäntilanteisiin liittyvän sitoutumisen puutteen Ritva näkee surullisena lasten kannalta. Vanhemmuutta jaetaan biologisten äitien, isien ja isovanhempien kesken. Isovanhemmat tulivat useiden lasten kohdalla merkittäviksi henkilöiksi. Isommista asioista sijaisvanhemmat haluavat keskustella biologisten vanhempien kanssa, vaikka päätäntävalta olisikin uskottu heille. Näyttäisi siltä, että hyvä yhteistyö ja luottamus mahdollistavat sijaisvanhemmille melko itsenäisen arjen pyörittämisen.

Psykologinen puoli eli tunnesuhde lapseen tuli selvästi näkyviin vanhempien erilaisissa kuvauksissa kiintymyssuhteen muodostumisesta puolin ja toisin. Aineistossani oli paljon pieniä lapsia, joilla ei ollut muodostunut kiintymyssuhdetta biologisiin vanhempiin. Joidenkin lasten kohdalla näkyi sijaisvanhemman kuvauksessa ensisijainen tunnesuhde biologisiin vanhempiin.

Bardyn (2001, 77) mukaan vauvan ja pienen lapsen pitkäaikaisen sijoituksen yhtenä suurena kynnyskysymyksenä on se, miten vanhempaa osaltaan auttaa luopumaan vanhemmuudesta sellaisella tavalla, joka saa hänessä aidosti tunteen siitä, että hän on tehnyt hyvän työn, antanut lahjan lapselleen, antaessaan hänelle mahdollisuuden huolehtivaan hoitoon. Vanhemman auttaminen osittaiseen vanhemmuuteen voi olla kantava ratkaisu pitkäaikaisissa sijoituksissa. Joka tapauksessa lapsi tarvitsee vanhemmiltaan luvan liittyä ja kiintyä uuteen perheeseen ja luvan antaminen voisi turvata vanhemmalle sellaisen arvokkuuden tunteen, jonka kanssa hän voi elää.

Sijaisvanhemmat ovat hyvin luottavaisia lasten selviytymisestä sen asian kanssa, että heillä on kahdet vanhemmat. Mikko kertoo, että lapsille pyritään antamaan sellaiset eväät, että pystyvät asiaa käsittelemään. Kahdet vanhemmat ovat koko ajan lapsen elämässä mukana ja se helpottaa tulevaisuutta. Sijaisvanhemmat kuvaavat myös lasten luottamusta heihin ja sen kantamista tulevaisuuteen.

” Mä uskon, että meillä on se vahvuus, olleet meillä pienestä ja luottaa meihin, että hoidetaan ja ajatellaan heidän parasta. Se luottamus kantaa.” (Mervi)

Vaikeitakin kokemuksia kokeneiden lasten kohdalla sijaisvanhemmilla on usko, että lapset selviytyvät perheen tuella. Sellaisten lasten kohdalla, joiden sukuihin lapsilla ja sijaisvanhemmilla on hyvät välit ollaan vielä luottavaisemmasta selviytymisestä. Biologisten vanhempien suhtautumisen sijaisvanhemmat näkevät vaikuttavan lasten selviytymiseen. Lapset joutuvat käsittelemään asiaa useita kertoja mielessään.

” Huomaan, että lapsi miettii niitä asioita. En tiedä millä lailla tuon ikäinen lapsi miettii. Se välillä kysyy kotona tai jossain liikenteessä, että ootko sä mun äiti. Lapsi miettii sitäkin, että kun toinen lapsi tuli lastenkodista ja kävi siellä tutustumassa. Aina kun ajetaan lastenkodin ohi, se saattaa sanoa, että toi on sun vanha koti.”(Tarja)

” Pelkään tätä vaihetta ja ajattelen, että lapsi ottaa hyvin tai sitten ei halua nähdä vanhempiaan ollenkaan. Kahden isän olemassaolon lapsi on tajunnut. Lapsi voi protestoida hänelle aiheutettujen vammojen vuoksi. Lapsella on kuitenkin hyvä itsetunto, on kyllä sellainen sissi, että selviää.” (Päivi)

Sijaisvanhemmat ovat miettineet asiaa ja useampi vanhemmista toi esille, että asia on lapselle luonnollinen kun hän kasvaa siihen pienestä asti. Kaija kertoo, että on hyvä asia, että on kahdet vanhemmat, jotka välittävät ja ovat kiinnostuneet.

Yhteistyöltä biologisten vanhempien kanssa sijaisvanhemmat toivovat, että vanhemmat voisivat hyväksyä huostaanoton ja sijoituksen. Yksi sijaisäiti tuo esille toiveensa, että vanhemmat antaisivat lapselle luvan kiintyä, se pelastaisi aika paljon. Tapaamiset pitäisi myös miettiä lapsen kannalta sopiviksi.

Anderssonin (1995) mukaan sijoitettu lapsi voi hyvin jos hän pitää sijaisvanhempia psykologisina vanhempinaan, mutta vielä parempi hänen hyvinvointinsa kannalta on tilanne, jossa hänellä on hyvät suhteet sekä biologisiin että sijaisvanhempiin.

Nina Manninen (2001, 60) on tutkimuksessaan käsitellyt jaetun vanhemmuuden kokemuksia ja hänen mukaansa jaettu vanhemmuus on väistämätöntä ja vanhemmuus jakautuu eri tavoin eri perheissä sijaisvanhempien ja lasten biologisten vanhempien välillä. Hänen tutkimuksessaan oli myös vanhempia, jotka eivät lainkaan pitäneet yhteyttä lapsiinsa. Sijaisvanhempien toiveena oli kuten omassa tutkimuksessanikin, että biologiset vanhemmat tukisivat sijaisvanhempien työtä ja pitäisivät kiinni sovitusta tapaamisista. Arjen vanhemmuus tai sosiaalinen vanhemmuus jäi hänenkin aineistossaan sijaisvanhempien vastuulle.

5.3 Biologisen suvun merkitys sijaisvanhempien kokemuksissa

5.3.1 Lapsen suhde biologisiin vanhempiin

Sijoitetuista 19 lapsesta neljällä ei ole lainkaan suhdetta biologisiin vanhempiin. Vain kahdella lapsella on suhde molempiin vanhempiin. Äitiin lapsilla on useammin suhde kuin isään, mutta viiden lapsen kohdalla isovanhemmat ovat keskeisessä roolissa biologisen vanhemman rinnalla. Suhdetta biologiseen vanhempaan ylläpidetään tapaamisten kautta. Haastateltavien sijaisvanhempien lapsissa on paljon hyvin pienenä sijaisperheeseen tulleita lapsia, jotka ovat asuneet lyhyitä aikoja biologisten vanhempien kanssa ja heillä monilla on myös lyhytaikaisia laitossijoituksia. Tällöin suhdetta vanhempaan ei ole oikeastaan päässyt syntymään ja vanhempi on voinut jäädä lapselle melko vieraaksi. Joidenkin lasten kohdalla suvusta joku muu henkilö on tullut lapselle vanhempia läheisemmäksi. Tarja kertoo isästä, jolla ei ole aikaisemmin ollut yhteyttä lapseensa. Lapsen menetettyä biologisen äidin, isä oli alkanut kiinnostua isovanhempien kautta lapsestaan. Biologinen isä on alkanut laittaa lapselle viestejä ja huomannut, että hän on lapselle tärkeä.

” Yhdessä lapsen kanssa tehtiin isänpäiväkortti ja lapsi piirsi isälle ja lähetettiin valokuvia. Isä kirjoitti, että hän oli ihan otettu kortista. Isä sai itsetunnon takaisin kun huomasi, että on isä paikallaan, ei ole helppoa olla etäisiä. Varmasti isälläkin oli aluksi paljon jännitystä, miten me suhtaudutaan. Lapsi ei tunne isää vielä kovin hyvin.”(Tarja)

Mervi kertoo lastensa hyvinkin erilaisista suhteista biologisiin vanhempiinsa. Yhdellä lapsista on kiintymyssuhde isovanhempiinsa ja kaverillinen suhde omiin vanhempiin, jotka eivät ole itsenäisesti lapsesta koskaan huolehtineet. Toisella lapsella on huono suhde vanhempiin ja lapsi ei haluaisi tavata vanhempiaan.

Sijaisvanhemmat kuvasivat myös lasten kannalta traumaattisia suhteita, jotka olivat päättyneet lasten sijoitukseen. Monissa suhteissa näkyi lapsen epävarmuus ja turvattomuus suhteessa vanhempaan. Tapaamisistahan monet olivat valvottuja. Koska kyseessä oli pieniä lapsia, niin usein tapaamisessa sijaisvanhempi oli paikalla. Monilla vanhemmilla oli toiveita suhteen kehittymisestä ja siitä, että lapsi isompana voisi olla enemmän vanhempiensa kanssa. Monet lapsista tapasivat kuitenkin mielellään vanhempiaan kuin olosuhteet olivat turvalliset ja tapaamiset sopivan mittaisia.

” Lapsella on paljon hyviä tunteita ja hän näyttää ne. Lapsi paheksuu tapahtuneita asioita vaikka rakastaa vanhempiaan. Äiti on merkityksellinen, isästä lapsi puhuu harvemmin.”(Kaija)

Jari miettii heille sijoitetun lapsen äitiä ja kertoo hänen olevan ihastunut lapseensa ja olevan tunteenomaisesti mukana. Jari miettii, tietääkö pieni lapsi, että kyseessä on äiti kun lapsi ei ole kasvanut hänen luonaan.

Päivi Luoto on tutkinut (2005, 49) lapsiaan valvotusti tapaavien vanhempien identiteetin rakentumista. Tapaajavanhemman toiveena suhteessa sijaisvanhempiin tulee esille toivomus siitä, että sijaisperhe hyväksyisi lapsen biologisen vanhemman, niin ettei alentaisi häntä lapsen silmissä. Hyvää suhtautuminen oli tapaajavanhemman mielestä joustavaa ja rehellistä. Miellyttävänä koettiin että lapselle sai soittaa syntymäpäivänä ja lapselta tuli kortteja ja piirustuksia. Ikävänä kokemuksena huostaanotettujen lasten vanhemmat kokivat sen jos heille ei kerrottu lapsen asioista. Omassa tutkimusaineistossani korostuu sijaisvanhempien hyväksyvä ja yhteistyöhakuinen asenne biologisia vanhempia kohtaan.

Noora Lehtonen (2005) kirjoittaa tutkimuksessaan, että sijoitetun lapsen ja hänen biologisten vanhempiensa yhteydenpidon tukeminen ei ole ristiriidan asia. Yhteyden säilyttäminen nähdään tärkeänä, mutta käytännössä sen toteuttaminen voi olla voimia vievää ja toisinaan jopa kyseenlaista lapsen parhaaseen. Tapauskohtainen harkinta lapsen edun näkökulmasta on aina tarpeen.

” Lapsi ei luota äitiinsä, turvaa sijaisäitiin. Lapsella on pelkoa ja epävarmuutta, on kuitenkin kiinnostunut ja kysyy, milloin mennään tapaamaan.”

Nykyinen lastensuojelulaki korostaa lapsen ja hänen biologisten vanhempiensa yhteydenpitoa sijaishuollon aikana. Lapsen ajatellaan tarvitsevan jatkuvuuden kokemuksen synnyttämää turvallisuuden tunnetta. Tutkimuksessani oli lapsia, joilla ei ollut minkäänlaista yhteyttä tai hyvin vähän ennen sijoitusta biologisiin vanhempiin ja suhdetta heihin alettiin luoda tapaamisten muodossa sen jälkeen kun lapsi oli sijoitettu. Tässä kyse ei ole jatkuvuudesta vaan ennemminkin tutustumisesta biologiseen sukuun. Tällaisissa tapauksissa olisi tärkeää, että se tapahtuisi lapsen ehdoilla eikä veisi liiaksi voimia sijaisperheeltä. Lastensuojelulaki vaikuttaa todella paljon käytäntöihin ja se, mikä minua tutkijana kummastuttaa on, että aina pitää luoda jonkinlainen tapaamiskäytäntö, vaikka se ei miltään osin vaikuta toimivalta. Valvottujen tapaamisten suuri määrä tuli esille aineistossani. Yhteydenpito biologisten vanhempien kanssa on hyvin merkittävää, jos

lapsella ja vanhemmalla on kiintymyssuhde. Tällaisia suhteita tuli sijaisvanhempien kertomana näkyväksi. Tässäkin on hyvä muistaa, että vanhemmuuden käytännöt ovat arkielämässä muuttuvia ja neuvoteltavia.

” Lapsi käy joka toisen viikonlopun vanhemmillaan. Ei suostu kutsumaan heitä äidiksi ja isäksi vaan kutsuu nimellä. Heillä on jonkinlainen kiintymyssuhde. Biologinen äiti ei koe olevansa äiti vaan kaveri. Silloin on vähän sivuraiteille menty. Lapsi kysyy minulta, onko pakko mennä vanhemmille kun siellä pitää olla yötä ja niin pitkä aika. Jos olisi päivävierailuja saisi niistä enemmän irti. Touhukas lapsi kun on, ei jaksa olla jos ei ole mitään tekemistä.”(Mervi)

Sijoitetut lapset säilyttävät oikean käsityksen omasta taustastaan pitämällä yhteyttä biologiseen perheeseensä. Yhteydenpito on tärkeää erityisesti lapsen identiteetin muodostumisen kannalta. (Ahto & Mikkola 1999, 22–26.) Myös Sinkkonen (2001, 164) on sitä mieltä, että lasten ja heidän biologisten vanhempiensa yhteydenpitoa täytyy tukea aina, kun se suinkin on mahdollista. Se, että lapsi tapaa vanhempiaan silloinkin, kun ei voi palata heidän luokseen, on hänen oman kehityksensä ja psyykkisen kasvunsa kannalta tärkeää. Lapsi voi kysellä ja keskustella hänelle ja perheelle tapahtuneista asioista, mikä auttaa häntä selviytymän omista traumaistaan ja syyllisyydentunteistaan. Hyvät suhteet sijaisperheessä ja vähintään tietoisuus omasta historiasta, sijoituksen syyt mukaan lukien, ovat tärkeitä etenkin silloin kun yhteydet alkuperäisperheeseen ovat satunnaiset tai katkenneet. Tutkimus osoittaa, että on tärkeää ymmärtää sijoitusta edeltäneiden, sen aikaisten ja sen jälkeisten tapahtumien ja suhteiden merkitys lapselle. Lapsi tarvitsisi vanhemmiltaan luvan vastaanottaa uusi perhe. Vanhemmat kokevat usein sellaista hylätyksi tulemistä, raivoa ja surua, että heidän on vaikea auttaa lastaan. Huostaanotetun lapsen vanhemmat jäävät usein yksin ja tällöin särkyneestä vanhemmuudesta ei toivu koskaan yltääkseen lapsen auttamiseen. (Bardy 2001, 68-69.) Parhaassa tapauksessa lapselle tai nuorelle ja hänen vanhemmilleen avautuu sijoituksen aikana mahdollisuus aiempaa paremman psykologisen siteen muodostumiselle.

5.3.2 Lapsen yhteys sukuun ja suvun merkitys

Lapsista neljällä ei ole lainkaan yhteyttä biologiseen sukuunsa. Tähän on näiden lasten kohdalla vaikuttamassa erilaisia asioita kuten lapsen hylkääminen, vanhemman kuolema ja elinolosuhteet tai lapsen kieltäytyminen vanhempiensa tapaamisesta.

Noin kerran kuukaudessa biologisia vanhempiaan tai sukuaan tapaa lapsista kaksitoista. Tapaamiset ovat suurimaksi osaksi päivätapaamisia. Yksi lapsista tapaa vanhempiaan kaksi kertaa kuukaudessa ja yksi lapsi tapaa puolentoista kuukauden välein. Kahden lapsen kohdalla tapaamisia on keskimäärin 3-4 kertaa vuodessa. Tapaamiset ovat valvottuja kahdeksan lapsen kohdalla. Silloin tapaamiset ovat yleensä tapaamispaikassa, kuten perhetukikeskuksessa tai vastaavassa.

Tapaamispaikkoja ovat myös biologisten vanhempien koti, sijaisvanhempien koti ja kolmen lapsen kohdalla isovanhempien luona, lapset tapaavat siellä tällöin myös biologisia vanhempiaan. Tutkimuksessani isovanhempien rooli näyttöytyi lasten elämässä merkittävänä paitsi lasten isovanhempina myös ikään kuin korvaten puuttuvia biologisia vanhempia ja huolehtien lapsen ja biologisen vanhemman ja muun suvun kohtaamisista.

Riikka Huuskon (2005, 66) sijaisisyyttä koskevassa tutkimuksessa biologisten vanhempien tapaamiset näyttöytyivät samansuuntaisina kuin omassa tutkimuksessani. Lapset tapasivat enemmän biologista äitiään kuin isäänsä ja tapaamisväli vaihteli kahdesta kuuteen viikkoon. Tapaamisten pituutta ei Huuskon tutkimuksessa selvitetty. Omassa aineistossani lapsilla on paljon valvottuja päivätapaamisia. Tähän vaikuttaa varmastikin se, että suurin osa lapsista on pieniä alle kouluikäisiä lapsia. Huuskon tutkimuksessa tulee myös näkyväksi isoäidin ensisijainen rooli tapaajana. Omassa tutkimuksessani isovanhempien rooli oli kolmen lapsen kohdalla sikäli merkittävä, että lapsi tapasi ensisijaisesti heitä ja heidän kauttaan biologisia vanhempiaan. Viisi lapsista tapasi biologisten vanhempiensa ohella isovanhempiaan. Anderssonin (1999, 179–180) tekemässä tutkimuksessa sijoitetut lapset pitivät yhteyttä äitiinsä keskimäärin kerran kuussa ja vain muutamalla oli yhteyksiä isäänsä. Zahabin ja Einemäen (1996,25) tutkimuksessa, joka käsitteli Tampereen kaupungin huostaanottamien ja perhehoitoon sijoitettujen lasten ja heidän vanhempiensa sekä muun biologisen suvun yhteydenpitoa osoittautui, että yli puolet perhehoidossa olevista lapsista ei ollut minkäänlaisessa yhteydessä isäänsä ja nekin, jotka olivat yhteydessä, tapasivat harvoin. Äitien tapaamiset ja myös muu yhteydenpito oli yleisempää, vaikkei runsasta.

Tapaamisten ohella yhteydenpitomuotoja sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välillä ovat puhelinsoitot, sähköposti ja tekstiviestit sekä kirjeiden ja valokuvien lähettäminen. Kahdentoista lapsen kohdalla on tapaamisten ohella muita yhteydenpitomuotoja. Kahden perheen kohdalla on vierailusuhde lapsen isovanhempien kanssa.

Yhteydenpidon sävy biologisten vanhempien kanssa oli yhdeksän lapsen kohdalla hyvä ja asiallinen ja vanhemmat kunnioittivat toisiaan. Neljän lapsen biologiseen sukuunhan ei ollut yhteyttä eri syistä. Neljän lapsen kohdalla sijaisvanhemmat kuvaavat yhteydenpidon sävyn koko ajan parantuneen. Ritva kuvaa yhteydenpidon muuttumista läheisemmäksi ja inhimillisemmäksi. Tarja kertoo yhteydenpidon sävyn vaihtelusta. Hän kertoo, että suhde on haavoittuva ja yhteydenpitoon tulee helposti jännitteitä jos esim. tapaamisissa tulee muutoksia. Toisaalta Tarja kuvaa muutosta hyvin läheisestä ja hyvästä suhteesta hieman etäisempään suhteeseen johtuen sijaisperheen toivomuksesta. Päivin kohdalla yhteydenpitoon liittyy paljon ristiriitaisuutta, josta esimerkkinä ovat olleet monet oikeusprosessit. Hänen kohdallaan on myös kokemus erityisestä kahden äidin hyvästä kannustavasta suhteesta, vaikka biologinen äiti ei olekaan lapsensa elämässä mukana.

” Hirveän palkitseva, äiti aina kiittää. Tietää, että lapsella on asiat hyvin ja kannustaa jaksamaan.” (Päivi)

Yhden sijaisvanhemman kohdalla yhteydenpidon sävyt ovat äärimmäisiä. Itse hän ilmaisee asian niin, että kokemukset vaihtelevat täydellisestä yhteydenpidon puuttumisesta erittäin lämpimään ja ystävälliseen yhteistyöhön.

Suvun merkitys on tärkeä lapsille siksi, että he tietävät juurensa. Useamman sijaisvanhemman kohdalla suvun tapaaminen toteutuu tapaavan biologisen vanhemman kautta. Isovanhemmat näyttävät olevan useamman lapsen kohdalla keskushenkilöitä, joiden kautta lapsella on yhteys laajemmin sukuun. Tässä tutkimuksessa kolmen lapsen kohdalla myös biologisen vanhemman tapaaminen toteutui isovanhempien kautta. Tarja kertoo kuinka toisen lapsen tulo perheeseen sai aikaan sen, että toisenkin lapsen kohdalla suku tuli merkittävämmäksi.

” Lapsi huomasi, että tämä on vain hänen juttunsa ja nämä henkilöt hänen sukuansa. Lapsi haluaa tavata sukuaan ja odottaa heitä. Tärkeätä olisi, että aikuiset tapaamisessa huomioisivat lapsen ja kertoisivat keitä ovat. Siitä olen huolissani, kun lapsi ei kutsu sukulaisia nimeltä eikä oikein hahmota keitä he ovat. Toisen perheemme lapsen kohdalla tilanne on erilainen. Hän kutsuu sukulaisia nimeltä ja tuo heidät arjen leikkeihin.”

Kaija kertoo, että heille sijoitetuilla lapsilla on aika vähän yhteyksiä muuhun sukuun. Suhtautumisesta muuhun sukuun Kaija kertoo:

” On rajoitettu sillä tavalla, että kotiin ei kutsuta sukulaisia. Ajatellaan, että se on biologisten vanhempien tehtävä. Meille saa soittaa ja lähettää postia. Koti halutaan rauhoittaa. Vanhemmat vierailevat lasten juhlapäivinä. ”

Kaija kokee yhteyksien pitämisen lasten sukuihin liian isona ja raskaana asiana ja ajattelee sen kuuluvan biologisille vanhemmille. Lapsi itse ei pysty yhteyksiä sukuihin pitämään. Sukuun ei välttämättä olla aikaisemminkaan oltu yhteydessä ja jotkut sukulaissuhteet ovat katkenneet kun lapsi on sijoitettu sijaisperheeseen. Kaija ajattelee sijoituksen olevan aikamoinen tabu ja vaikea asia sukulaisille. Se koetaan usein negatiivisena ja häpeällisenä asiana. Häpeä tulee siitä, että lapsen huostaanottoon liittyy monia negatiivisia asioita.

Sari Rimmin (2000, 27–30) tutkimuksessa lapsen biologisten juurien huomioonottaminen määrittänyt sijaisäitien puheessa osaksi heidän toimintansa etiikkaa. Biologisten vanhempien kunnioittaminen lapsen kiintymyksen kohteena on suhtautumistapa, jota sijaisvanhemmalta lain ja lastensuojelun hengessä odotetaan. Kaikki Rimmin haastattelemat sijaisäidit pitivät periaatteessa yhteydenpitoa lapsen biologisen suvun kanssa tärkeänä. Joissain tapauksissa se koettiin kuitenkin vaatimuksena, josta kiinnipitäminen aiheutti ahdistusta ja vaikeuksia arkiseen perhe-elämään. Suhtautuminen biologisiin vanhempiin ei suinkaan aina ollut ristiriidatonta.

Barrat ja Harris (2006) kyseenalaistavat sen, että suhteen säilyttäminen biologisiin vanhempiin olisi ilman muuta lapsen edun mukainen. Kontaktin tulee tukea lapsen identiteetin ja perheeseen kuulumisen tunteen kehittymistä. Lapsen lojaalisuus vanhempiaan kohtaan on sijaislapsen kohdalla merkittävä, se menee jopa hänen turvallisuudentunteensa edelle ja siksi olisikin tärkeää löytää tasapaino lapsen ja biologisten vanhempien välisen kontaktin ja turvallisuudentunteen toteutumisen välille. Hughesin (2006) mukaan kehittyäkseen tasapainoisesti lapsen täytyy tehdä myönteinen vaikutus elämänsä tärkeisiin ihmisiin, sijaislapsen kyseessä ollessa sijaisvanhempiinsa.

Barrit ja Harris (2006) tuovat esille, että identiteetti on dynaaminen, kehittyvä prosessi ja muotoutuu olemassa olevissa ihmissuhteissa. Näiden olemassa olevien suhteiden laatu on merkityksellinen sille, minkälaisiksi lapset tuntevat itsensä, miten heidän identiteettinsä kehittyvät. Näin ollen positiivinen identiteetti voi kehittyä vain suhteessa, joka tukee tätä identiteettiä. He näkevät omaksi työkseen sen, että he auttavat lapsen ja vanhemman yhteydenpidosta päättäviä työntekijöitä varmistamaan siitä, auttaako kontakti tässä identiteetin muodostumisprosessissa vai heikentäkö se sijaisvanhemman kykyä ylläpitää ja ravita suhteita, jotka tukevat lapsen tunnetta

identiteetistä ja kuulumisesta. Ollakseen positiivinen kontaktin tulee tukea sijaisvanhemman tunnetta oikeutuksestaan toimia lapsen vanhempana.

5.3.3 Sijaisvanhempien suhde biologisiin vanhempiin ja sen vaikutus lapseen

Kaikki tutkimukseen osallistuneet sijaisvanhemmat näkivät hyvin merkityksellisenä suhteen biologisiin vanhempiin. He ovat pyrkineet kertomaan lapsille hyviä asioita vanhemmista ja käsittelemään erimielisyyksiä, niin että lapset eivät ole niitä kuulemassa.

” Iso merkitys on. Uskon, että lapsi kokee, että ollaan ystäviä eikä halveksuta heidän vanhempiaan. Lasta ei saa koskaan syyllistää siitä mitä vanhemmat ovat tehneet, se ei koskaan ole lapsen vika. En koskaan sano sanallakaan lapsen kuullen.” (Kaija)

”Lapsi tutkailee minua, miten minä keskustelen vanhempien kanssa. Lapsi näyttää isän tuomaa tavaraa ja katsoo miten minä suhtaudun. Lapsi utelee ja kyselee asioita. Mummolta tullut joulukortti pitää olla samassa paikassa muiden joulukorttien kanssa.”(Päivi)

Tarja haluaa viestittää suvulle, että arvostaa heitä ihmisinä vaikka haluavat säilyttää tietyn etäisyyden ja rauhoittaa oman perheen. Tarja pohtii ketä voi kutsua äidiksi ja isäksi. Toisen sijoitetun lapsen kohdalla lapsella on valtuutus kutsua sijaisvanhempia äidiksi ja isäksi kun taas toisen lapsen suvulta on tullut viesti, että lapsi ei kutsuisi. Koska lapsella on kahdet vanhemmat ja useita mummoja ja pappoja, Tarja pitää hyvänä, että nämä erotetaan toisistaan liittämällä niihin etunimi. Sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien suhteen katkeaminen on aina surullista lapsen kannalta, varsinkin jos tulee sen kaltaisia tilanteita, joihin Mervi on joutunut.

” Lapsi ihmettelee miksi emme tule sisälle. Haluaisi näyttää millaisia leluja ja miksemme tule kahville. Aavistelee, että on epänormaalia, että viedään rappukäytävään ja siitä ovi aukeaa ja sulkeutuu ja aikuiset eivät puhu mitään.” (Mervi)

Sijoituksen onnistumisen ja lapsen kehityksen kannalta on tärkeää, että biologiset vanhemmat hyväksyisivät sijoituksen ja heidät huomioitaisiin yhteistyökumppanina sijoitukseen liittyvissä kysymyksissä (Koisti-Auer 2002, 32). Ruotsalaisen tutkimuksen mukaan jo hyvin pienet lapset havainnoivat sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välisiä suhteita tarkasti ja ovat onnellisia, jos vanhemmat suhtautuvat toisiinsa myönteisesti (Andersson 1989, 160–161). Mikäli sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välillä on ristiriitoja, lapsi ajautuu helposti

lojaliteettiristiriitaan joutuessaan valitsemaan sijaisperheen ja biologisen perheen välillä (mt.) Tämän vuoksi on tärkeää, että sijaisvanhemmat hyväksyvät sijoitetun lapsen biologiset vanhemmat tämän vanhempina, vaikka eivät hyväksyisikään kaikkia vanhempien tekoja. (Ahto & Mikkola 2000, 23.)

Höjerin (2002, 4) tekemässä tutkimuksessa sijaisvanhemmat olivat tietoisia siitä, että tilanne on lapselle helpompi, jos biologiset vanhemmat ja sijaisvanhemmat vähintäänkin puhuvat keskenään. Sijaisvanhemmat kokivat suhteensa sijoitetun lapsen biologisiin vanhempiin tässä tutkimuksessa kuitenkin vaikeaksi. Vaikka sijaisvanhemmat todella halusivat asioiden toimivan kahden perheen välillä, olivat he myös pettyneitä ja vihaisia sijoitettujen lasten syntymävanhemmille.

5.4 Sosiaalityöntekijän merkitys sijaisvanhempien kokemuksissa

Bardy (2001, 66) kirjoittaa, että sijoituskäytäntöjen ja sosiaalityön merkitys on suuri. Päätökset lapsen sijoituksesta tai kotiutuksesta eivät ole kokonaan palautettavissa ongelmien vaikeusasteeseen, vaan niihin vaikuttavat suhteet, joita työntekijä on onnistunut tai ei ole onnistunut luomaan sijoituksen eri osapuoliin. Lastensuojelun sosiaalityö on hienosyistä, monikerroksista ja kokonaisvaltaista ” tunnustelutyötä.”

Sijaisvanhempien kokemukset sosiaalityöntekijöistä olivat hyvin erilaisia. Samalla sijaisvanhemmalla on usein suhde useampaan sosiaalityöntekijään riippuen lasten lukumäärästä ja myös siitä kuinka monesta eri kunnasta lapset on sijoitettu. Haastateltavista yhden sijaisvanhemman perheeseen kaikki lapset on sijoitettu samasta kunnasta. Yhteistyö tapahtuu saman sosiaalityöntekijän kanssa kaikkien lasten osalta.

Tutkijan kysymykseen: ” Mitä ajattelet siitä, että sinulla ja biologisilla vanhemmilla on sama sosiaalityöntekijä, sijaisvanhemmat vastasivat useimmiten, että se on hyvä asia, mutta myös erilaisia näkemyksiä oli. Mikon kommentti asiaan oli, että onhan se aika erikoista, että on sama sosiaalityöntekijä. Hän tuo esille huolensa siitä, että kaikilla sosiaalityöntekijöillä ei ole käsitystä tiimityöskentelystä, vaikka se on yksi Pride-valmennuksen keskeinen valmius ja sitä edellytetään sijaisvanhemmilta. Mikon huoli on, että jos sosiaalityöntekijät kuulevat vain biologisia vanhempia, sijaisvanhemmat jäävät yksin.

Mervi ajattelee, että asia olisi harkittava tapauskohtaisesti. Silloin kun yhteistyö biologisten vanhempien ja sosiaalityöntekijän kanssa on sujuvaa, asiat hoituvat myös yhden sosiaalityöntekijän toimesta. Mervi toivoo, että hänellä ja hänen miehellään olisi yhden lapsen kohdalla oma sosiaalityöntekijä, joka kuulisi heitä. Biologisilla vanhemmilla voisi olla oma sosiaalityöntekijä ja sosiaalityöntekijät voisivat ratkoa vaikeata yhteistyötilannetta, jotta sijaisvanhemmat voisivat keskittyä lasten hoitamiseen.

Päivi tuo esille, että voi mennä ristiriitaiseksi jos on kaksi sosiaalityöntekijää ja lapsi unohtuu. Hän tuo esille, että lapsen biologisella vanhemmalla on ollut oikeudessa oma sosiaalityöntekijä, koska ilmoittanut olevansa tyytymätön lapsen sosiaalityöntekijään. Omasta sosiaalityöntekijästään hän kertoo:

”Sosiaalityöntekijäni ei nosta minua jalustalle, eikä molla biologisia vanhempia. Hän ajattelee asiaa lapsen kannalta, esimerkiksi mitä se merkitsisi lapselle, jolla on koira, sisarukset ja kaverit, jos hänet vietäisiin toiselle paikkakunnalle uuteen kotiin. Sehän olisi katastrofi, ei olisi ketään tuttua.”

Kaijan perheessä on useammalla lapsella sama sosiaalityöntekijä ja hän näkee sen hyvänä, koska säästyy aikaa ja vaivaa ja sosiaalityöntekijä tuntee lapset. Kaijalla on myös toisenlainen kokemus:

” Meillä oli huono kokemus sosiaalityöntekijästä, oli hirveän vaikeaa ja tuntui, että meillä ei ollut väliä. Sosiaalityöntekijä ymmärsi sitä biologista äitiä. Silloin olisi ollut hyvä, että olisi ollut oma sosiaalityöntekijä, koettiin jäävämmen ulkopuolelle. Meille oltiin kylmäkiskoisia ja se oli karkea kokemus meille. Jos meillä ei olisi ollut näitä hyviä kokemuksia, koko sijaisvanhemmuus olisi voinut kaatua siihen. Se oli niin raskas asia meille.”

Suvi Saarisen (2006, 80) tutkimuksessa sijaisvanhempien mielestä olisi erityisen tärkeää, ettei sama sosiaalityöntekijä hoitaisi biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien asioita. Siinä tilanteessa sosiaalityöntekijä joutuu usein valitsemaan puolen, on vaikea olla puolueeton ja ajaa yhtä aika molempien etuja. Sosiaalityöntekijöiden ammattitaidosta oltiin myös huolissaan ja toivottiin parempaa kouluttautumista lastensuojelun erityiskysymyksiin.

Suhteessa sosiaalityöntekijään sijaisvanhemmat toivovat tavoitettavuutta ja mahdollisimman vähäistä vaihtumista sekä tiedon siirtymistä sosiaalityöntekijältä toiselle. Rehellistä ja suoraa

yhteistyötä sekä kuulluksi tulemista toivotaan. Perhetilanteen kuulemista ja molemminpuolista ymmärrystä sijaisvanhemmat toivovat. Sosiaalityöntekijän rooli tuenantajana ja kuulijana on aina merkityksellinen mutta erityisen tärkeä se on silloin kun asioiden sopiminen biologisten vanhempien kanssa on hankalaa. Sosiaalityöntekijän toivotaan olevan välittäjän roolissa ja lapsen sukulaisia voi rauhoittaa se tieto, että sosiaalityöntekijä on sopimuksen takana ja se on yhteinen. Päivi tuo esille, että sosiaalityöntekijän tulisi pystyä myös keskustelemaan biologisten vanhempien kanssa.

” Kun jouduin kokemaan väkivaltaista käytöstä aluksi, niin oli hyvä, että osasi sanoa napakan kauniisti vanhemmalle. Sosiaalityöntekijä osasi sanoa vanhemmalle hyvät ja huonot puolet ja sai isän juttelemaan. Sosiaalityöntekijällä on paljon vaikutusta.”(Päivi)

Sijaisvanhempien haastatteluissa nousee esille kysymys lasten sijoittamisesta perheeseen. Kun valmennettu perhe toivoo itselleen lasta, joutuu soittamaan erikseen jokaiseen kuntaan ja kuntien vaatimukset ovat erilaisia. On kuntia, joissa vaaditaan sijaisvanhempia sitoutumaan vain tietyn kunnan käyttöön ja lapsia ei saa ottaa muista kunnista. Kuntien yhteisen rekisterin ja samanlaisten käytäntöjen puuttuminen ihmetyttää. Lapset joutuvat olemaan liian kauan lastenkodissa ja tutustumisajat ovat joskus liian pitkiä. Suvi Saarisen (2006, 80) tutkimuksessa sijaisvanhemmat olivat huolissaan siitä, että nykyisellään perhehoitajat ja sijoitettavat lapset eivät kohtaa. Tarvittaisiin valtakunnallista perhehoitajapankkia, jonka avulla lapselle voitaisiin etsiä sopiva koti. Monet perhehoitajat joutuvat odottamaan sijoitusta melko pitkään, kuten lapsetkin.

5.4.1 Sosiaalityöntekijän osallistuminen jaettuun vanhemmuuteen

Yleisin yhteistyömuoto sosiaalityöntekijöiden kanssa on puhelinkeskustelut, joita on tarpeen mukaan puolin ja toisin. Tässä sijaisvanhemmat toivovat, että sosiaalityöntekijä olisi tavoitettavissa ja soittaisi itsekin ja kysyisi perheen vointia ja kuulumisia. Kaikki sijaisvanhemmat tapaavat sosiaalityöntekijöitä huoltosuunnitelmakokouksissa, jotka yleensä ovat puolen vuoden välein. Kokouksia pidetään sosiaalitoimistossa ja sijaisvanhempien kotona. Näissä tapaamisissa eri osapuolet, sosiaalityöntekijä, sijaisvanhemmat ja biologiset vanhemmat ovat koolla. Usein myös lapset ovat paikalla, mikä onkin luonnollista jos kokoukset pidetään kotona. Pienten lasten kohdalla yksi sijaisäideistä toivoi harkintaa osallistumisen suhteen, koska hän koki oman keskittymisen keskusteluun olevan hankalaa kun täytyy samalla hoitaa lasta ja lapsi ei toisaalta myöskään osaa

kertoa näkemyksiään asioista. Kotikäyntejä sosiaalityöntekijät tekivät n. kerran vuodessa haastateltavien sijaisvanhempien koteihin. Lisäksi käytössä olivat sähköposti ja kirjeet.

Monien haastateltavien kohdalla tuli esille sosiaalityöntekijöiden nopea vaihtuminen. Kahdessa vuodessa on saattanut olla viisikin eri sosiaalityöntekijää, joka on merkinnyt sitä, että minkäänlaista suhdetta ei ole ehtinyt muodostua.

Sijaisvanhempien kokemuksissa painottuivat hyvät ja huonot kokemukset sosiaalityöntekijöistä. Sosiaalityöntekijän vaikutus näyttäytyi joidenkin perheiden kohdalla todella suurena. Tiheä vaihtuvuus sai aikaa sen, että sijaisvanhemmat joutuivat selittämään asioita aina uudelleen sosiaalityöntekijälle ja Mikko toivoikin, että asiat kirjautuisivat selkeästi, ettei kaikkea tarvitsisi kertoa uudelleen. Useampien sijaisvanhempien kohdalla oli kokemuksia, että heitä ei oltu kuultu eikä kuunneltu.. Sosiaalityöntekijä keskittyi kuuntelemaan biologisen suvun vaatimuksia eikä ajatellut tilannetta lapsen kannalta. Ritva kertoo tilanteesta, missä lapsen terveys oli vaarantua sosiaalityöntekijän toimien ansiosta ja hän joutui turvautumaan ulkopuoliseen asiantuntijaan, jotta tilanteeseen saatiin muutos. Toisaalta samoilla sijaisvanhemmilla saattoi olla toisen lapsen kohdalla erilaisia kokemuksia yhteistyöstä sosiaalityöntekijän kanssa. Kahden sijaisvanhemman kokemuksissa sosiaalityöntekijän toiminnalla on ollut sellaisia vaikutuksia, että he ovat miettineet sijaisvanhemmuudesta luopumista ja he ovat kuvanneet, että jos heillä ei olisi ollut myös toisenlaisia kokemuksia, tilanne olisi ollut todella vaikea.

” Sosiaalityöntekijä ei osallistu mitenkään jaettuun vanhemmuuteen ja olen hyvin pettynyt. Meitä ei haluta kuunnella ja sosiaalityöntekijä on mielestämme tehnyt lapsen kannalta väärää ratkaisuja. Sosiaalityöntekijä ei neuvottele kanssamme eikä ilmoita asioista. Sosiaalityöntekijän suhtautuminen on järkyttävää ja tilanne on perheellemme rankka.” (Mervi)

Mervi kertoo miehensä kanssa joutuneensa yhden sijoitetun lapsen kohdalla useiden eri hoitotahojen arviointien kohteeksi vuosien varrella. Merville tullut vaikutelma, että sosiaalityöntekijä hoitaa lapsen asioita eri viranomaistahojen kanssa huomioimatta sijaisperhettä ja tukee biologisia vanhempia. Sosiaalityöntekijä ei ole lapsen toiveista huolimatta kuullut lasta, koska olisi silloin oman ilmoituksensa mukaan puolueellinen. Mervi kuvaa tilannetta, että heidät on jätetty yksin ja monet asiat jäävät hoitamatta.

Wilsonin ym. (2000, 201) tutkimuksessa tuli esille sijaisvanhempien kokemus siitä, että sosiaalityöntekijät laittavat biologisten vanhempien tarpeet sijoitetun lapsen tarpeiden edelle. Sosiaalityöntekijät eivät ehkä huomioi että sijaisvanhemmat elävät sijoitetun lapsen kanssa jokapäiväistä arkea ja saattavat näin ollen tietää parhaiten esimerkiksi sen, kuinka pahoin lapsi voi tapaamisten jälkeen voida. Lapsi saattaa myös joutua pettymään monta kertaa, kun vanhempi ei saavukaan sovittuun tapaamiseen. Uudessa lastensuojelulaissa korostetaan lapsen oikeutta henkilökohtaiseen keskusteluun hänen asioistaan vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa. Lain 26 §:n mukaan lapsen on voitava keskustella sijaishuoltonsa toteuttamista koskevista asioista sosiaalityöntekijän kanssa huoltosuunnitelmaan tarkemmin kirjattavalla tavalla. Lähtökohtana on se, että sosiaalityöntekijä keskustelee lapsen kanssa henkilökohtaisesti hänen ongelmistaan, toiveistaan ja tarpeistaan. (Räty 2006, 22.) Sijoitetut lapset eivät aina tiedosta sijoituksen ja huostaanoton syitä ja niitä tapahtumia, jotka ovat sijoituksen taustalla. Lapset kertovat, ettei heiltä ole kysytty mielipidettä eikä heille ole selitetty asioita riittävästi. Lapset eivät itse ole voineet vaikuttaa elämänsä kulkuun ja lastensuojelun työntekijät ovat jääneet heille etäisiksi, aikuisten kanssa toimijoiksi. (Väliavaara 2006, 18.)

5.4.2 Sijaisvanhempien suhde sosiaalityöntekijään ja sen vaikutus vanhemmuuteen

Yhteistyön sujuminen sosiaalityöntekijän kanssa näyttää olevan tärkeä asia sijaisvanhempien jaksamisen kannalta. Sijaisvanhemman on tunnettava, että hänellä on lupa soittaa pulmatilanteissa sosiaalityöntekijälle ja että häntä kuunnellaan ja tuetaan parhaan mukaan. Vinnerljungin ym. mukaan sosiaalityöntekijän tuki voi ehkäistä sijoituksen ennen aikaista katkeamista. (Vinnerljung ym. 2001, 47).

”En pitänyt siitä, miten meitä kohdeltiin. Meitä ei otettu vakavasti kun kerroin ongelmista vaikkapa biologisten vanhempien suhteen. Olimme todella peloissamme ja jouduimme lisäämään turvatoimia ja valvontaa lapsille. Sosiaalityöntekijältä olisimme toivoneet ymmärrystä ja lämpimämpää suhtautumista, jollaisesta meillä myös on kokemusta. Jälkikäteen saimme kuulla, että biologiset vanhemmat olivat tehneet meistä valituksia ja niistä ei kerrottu meille mitään. Tuli kyllä epävarma ja uhkaava olo. ”
(Kaija)

Toisenlainen kuvaus sosiaalityöntekijän roolista vaikeassa yhteistyötilanteessa biologisten vanhempien kanssa on seuraava:

” Kun minulla oli hätä, soitin sosiaalityöntekijälle ja puhelinkeskustelun jälkeen minulla oli levollinen olo. Hän osasi sanoa ne oikeat sanat, vaikka ei voinut luvata kuuta taivaalta. Raskaita prosesseja on ollut, ei ole ollut aikaa huokaista ja rauhoittua. Sosiaalityöntekijämme sanoi viimeisen sanan ja otti vastuuta. Häneen voi luottaa, että hän tekee oikein ja miettii lapsen etua. ”

Hyvään suhteeseen sosiaalityöntekijään liittyi ensinnäkin se, että sosiaalityöntekijä oli pysyvä ja tuki perhettä. Varsinkin sijoituksen alussa sosiaalityöntekijällä on tärkeä rooli tuen antajana. Päivi kertoo, että aluksi kaikki oli uutta ja epävarmaa. Sosiaalityöntekijä osasi pönkittää hänen itsetuntoaan ja kertoi missä mennään ja rohkaisi hoitamaan lasta kuin omaansa. Päivi kertoo myös, että sosiaalityöntekijä on jaksanut kuunnella, vaikka hän on sanonut saman asian kymmenen kertaa. Sosiaalityöntekijä on aina kannustanut ottamaan yhteyttä. Sosiaalityöntekijän kokemus ja ammattitaito nousevat myös esille. Sosiaalityöntekijän toivotaan olevan oikeudenmukainen ja jämäpti suunnannäyttäjä ja vastuunottaja. Hänen tulisi huomioida asioita lapsen kannalta, keskustella lapsen kanssa ja kuulla hänen näkemyksiään, esimerkiksi tapaamisiin liittyen. Sijaisperheen huomioiminen ja kuuleminen ovat tärkeitä asioita.

Suvi Saarisen (2006) tutkimuksessa sijaisvanhempien toiveet näyttivät hyvin samansuuntaisilta. He kaipasivat jatkuvaa yhteistyötä sosiaalitoimen kanssa, vaikka kaikki sujuisikin hyvin. Säännöllisen yhteistyön katsottiin luovan hyvän suhteen osapuolten välille, jolloin ongelmatilanteissa tuen antaminen ja pyytäminen on helpompaa. Tutulle ihmiselle vaikeiden asioiden puhuminen on luontevampaa. Säännöllinen yhteydenpito antaa sosiaalityöntekijälle kuvan sijaisperheen arjesta, jolloin pulmatilanteissa asiat eivät tule välttämättä täysin uusina. Tärkeää sijaisperheelle oli tunne siitä, että sosiaalityöntekijä on kiinnostunut sijaisperheestä ja sen hyvinvoinnista.

Sosiaalityöntekijöiden suuri vaihtuvuus on koettu ongelmalliseksi monissa tutkimuksissa. (Lehtosen 2005, 110), Vihma (1998,39) ja Saarisen (2006, 76). Sosiaalityöntekijöiden nopea vaihtuminen aiheuttaa sen, että yhteistyösuhdetta ei ehdi syntyä ja sijaisvanhemmat jäävät vaille tukea. Vaikeus tavoittaa sosiaalityöntekijöitä ja biologisten vanhempien oikeuksien asettaminen lasten oikeuksien yläpuolelle koettiin myös ongelmalliseksi.

5.4.3 Sosiaalityöntekijän toimien vaikutus lapseen

Sijaisvanhempien kokemuksissa merkittäväksi nousee asioiden ymmärtäminen lasten kannalta. Tapaamisten merkitys korostuu, koska jaettu vanhemmuus toteutuu biologisten vanhempien osalta pääasiassa niiden kautta. Sijaisvanhemmat toivovat, että tapaamiset mietitään lasten ja sijaisperheen kannalta ja lapsia ei viedä heille haitallisiin tapaamisiin. Joillakin sijaisvanhemmilla on kokemuksia, että biologiset vanhemmat vaativat lasten tapaamisia ollessaan erilaisissa kuntoutuspaikoissa ja voidessaan siellä itse paremmin. Lasten kannalta nämä erilaiset paikat eivät välttämättä ole hyviä tapaamispaikkoja. Ritva toteaaakin, että tapaamisten tulisi olla realistisia ja kaikille osapuolille hyväksi.

Mervin kokemus on, että sosiaalityöntekijä on täysin unohtanut lapsen ja toimii jopa vahingollisesti lapsen kannalta vaatimalla lapselle liian pitkiä tapaamisia ja kieltäytymällä kuulemasta lasta, vaikka sijaisvanhemmat ovat vieneet asiasta viestin sosiaalityöntekijälle. Sosiaalityöntekijä ei halua vierailta perheessä eikä ota perheeseen omatoimisesti yhteyttä.

” Kun me sanomme lapselle päivästä toiseen: ” Et sä voi, ei ne halua kuulla sua. niin se syö lapsen luottamusta meihin sijaisvanhempiin ja se syö myös sosiaalityöntekijään.”(Mervi)

Mervin kohdalla tulee selkeästi esille tilanne, jossa sosiaalityöntekijä ei ole yhteistyössä sijaisperheen kanssa eikä kuule lasta. Mervillä on myös kokemus toisen lapsen sosiaalityöntekijästä, joka on kuullut lasta ja huomionnut lapsen mielipiteen.

Päivi tuo esille, että sosiaalityöntekijä on ajatellut aina asiaa lapsen kannalta ja seurannut tilannetta alusta asti kun kävimme lapseen tutustumassa jo ennen sijoitusta. Hän on nähnyt miten lapsi on kehittynyt. Kaijan perheessä sosiaalityöntekijästä puhutaan myönteisessä mielessä, sosiaalityöntekijän tehtävä on valvoa toimintaa ja auttaa perhettä ja häneen voi ottaa yhteyttä. Lapsille voi myös kertoa, että sosiaalityöntekijä on tehnyt päätöksen sijoittamisesta eikä sijaisvanhemmat.

5.5 Sijaisvanhemmuuden tuki

Sijaisvanhemmat olivat saaneet hyvin monenlaista tukea ja vain Päivi toi selkeästi esiin, että tukea ei ole riittävästi saatavissa. Kaikilla sijaisvanhemmilla oli kokemus vertaisryhmästä ja useimmilla yksilöllisestä tai ryhmässä tapahtuvasta työnohjauksesta. Tarja tuo esille, että pitää vertaisryhmää itselleen hyvänä koska siellä tuttu porukka voi jatkaa vuodesta toiseen ja hän on kuullut, että jotkut sijaisvanhemmat ovat selvinneet vertaisryhmän avulla, eivätkä ole tarvinneet henkilökohtaista tukea. Perheet ovat saaneet tukea myös sijaisperheinä toimivilta ystäväperheiltä ja samalla alueella toimivat sijaisvanhemmat ovat perustaneet oman pienryhmän. Omat sukulaiset ja lapsen biologiset vanhemmat ovat myös olleet tukena. Mervi tuo esille työnohjauksen tarpeen sijaisvanhemmuutta aloitettaessa.

” Uusi perhe, eksyksissä oltiin. Kun lapset tulevat, aika pimennossa ovat asiat ja omat oikeudet. Työnohjaus aluksi tarpeen, kuka mä olen ja mikä mun rooli on.”

Lehtosen (2005, 116) ja Saarisen (2006, 67) tutkimuksissa sijaisvanhemmat näkivät vertaistuen merkittävänä tukimuotona. Vertaistukiryhmään tulevilla on usein kokemus siitä, että he ovat yksin ongelmiensa kanssa, eikä kukaan ymmärrä, miltä heistä tuntuu. Uusi näkökulma asioihin ja omien ongelmien merkitysten muuttuminen on keskeistä vertaisryhmien antia (Laurila 2003, 36).

”Juttelutuokioita toivoisin, joku pieni aihe voisi olla ja pienessä ryhmässä juteltaisiin. Lastensuojeluun liittyviä asioita muutetaan ja oikeusjuttuja tulee. Miksi tehdään tällaisia juttuja? Apua mä oon kamala ihminen, mä on täällä oikeudessa. Asiantuntija olisi vetämässä ryhmää, käytäisiin asioita läpi.” (Tarja)

”Paikkakuntakohtaiset korvaukset menevät, miten olet sumplanut, toinen saa toisesta ja toinen toisesta. Ei sitä osaa kysyä tai vaatia. Sijaisvanhempia verrataan monesti perhekoteihin ja ulkopuoliset luulee, että saadaan hirveät rahat. Televisio ohjelmissa ei ole koskaan sijaisäitejä eikä sosiaalityöntekijöitä. Biologiset vanhemmat kertovat, että sosiaalityöntekijä tuli vaan ja otti lapsen. Kuuntelet juttuja, voisinko sanoa suoraan, et voi sanoa. Joskus kun lapsi muuttaa pois, voin sanoa, ettei se asia silleen mene.”(Päivi)

Taloudellista tukea sijaisvanhemmat pitävät merkittävänä, mutta selkeästi tulee näkyviin, että sijaisvanhemmuutta ei tehdä rahasta. Sijaisvanhemmat tekevät monenlaisia ratkaisuja, joissa raha ei ratkaise, esimerkiksi ottavat työstään vapaata lapsen asioiden hoitamiseksi. Lapsen hyvä hoito on oleellinen asia.

Hoitotahoja, joista perheet ovat saaneet tukea, ovat neuvola, perheneuvola, sairaala ja sosiaalitoimi. Sosiaalityöntekijän tuki on ensisijainen ja sen merkitystä on tarkasteltu erikseen edellisessä kappaleessa. Sosiaalitoimi näyttäytyy usein myös erilaisen tuen piiriin ohjaavana organisaationa. Tarjalla on kokemuksia perhetyön tuesta ja hän kertoo, että hänen asuinpaikkakunnallaan perhetyötä ei ollut aikaisemmin tarjottu sijaisperheelle toisin kuin joillakin paikkakunnilla on perhetyöntekijä nimenomaan sijaisperheitä varten. Tarjan perheessä perhetyöntekijä auttoi perhettä lapsen siirtymävaiheessa lastenkodista sijaisperheeseen.

”Perhetyö kotiin olisi verraton apu aluksi, varsinkin jos isompi lapsi tulee. Mulla ei ole koskaan ole ollut niin hyvää hoitajaa. Huomasin, että lapsille tuli suhde hoitajaan, sain tehdä mitä tykkäsin, se antoi hengähdystauon arjesta.” (Tarja)

Koulutuspäiviä sijaisvanhemmat pitävät myös tarpeellisena ja niitä toivotaan järjestettävän useammin kuin kerran vuodessa.

”Paljon myönteistä tietoa ja ollut äärettömän mielenkiintoista. Joka päivä oppii jotain uutta ja tapaa teitä ihania ihmisiä, ammattilaisia; sosiaalityöntekijöitä, psykologeja ja ties mitä. Biologisten lasten kansa ei olla jouduttu tällaiseen. Aluksi oltiin vähän ymmällä, että mitä me nyt tehdään ennen kuin opittiin. Otat sinne yhteyttä ja sitten tonne ja se hoituu siellä.” (Kaija)

Sijaisvanhempien vapaat ja jonkinlaisen lomitusjärjestelmän kehittäminen nousee esille oman jaksamisen kannalta. Isossa sijaisperheessä tarve olisi nimenomaan kotiin saatavassa tuessa. Kuitenkin on aika paljon perheitä, joissa lapset eivät ole pidempiä aikoja biologisten vanhempiensa luona. Kaijan ja tutkijan välisessä keskustelussa syntyy idea sijaisperheiden voimien yhdistämisestä ja vuorottelusta, jotta sijaisvanhemmat voisivat pitää heille oikeutetut vapaat. Suvi Saaris (2006, 66) tutkimuksessa sijaisvanhemmat esittivät toiveen lomitusjärjestelmästä, jossa lomittaja tulisi perheeseen hoitamaan lapsia siksi aikaa kun sijaisvanhemmat ovat lomalla. Vaihtoehtoisesti toivottiin lomaperhettä, jossa sijoitetut lapset voisivat olla hoidossa sijaisvanhempien lomien ajan.

Merkitykselliseksi asiaksi tuen saamisessa nousee oikea ajoitus, eli tukea kaivataan nimenomaan sijoituksen alkuun ja erilaisiin kriisitilanteisiin, joissa perheen voimavarat joutuvat koviin. Tässäkin korostuu sijaisvanhempien kuuleminen ja ohjaus tarvittavan tuen piiriin. Tuki tulisikin räätälöidä perheen kulloistenkin tarpeiden mukaisesti.

MacGregor ym. (2006) ovat tutkineet Kanadassa sijaisvanhempien motivaatiota, tukea ja sitoutumista. Tärkeimmiksi tukimuodoiksi sijaisvanhemmat kokivat työntekijän emotionaalisen tuen ja luottamuksellisen ja hyvän suhteen työntekijän kanssa. Tärkeänä nähtiin myös sijaisvanhempien kunnioitus ja osallisuus lastensuojelutiimissä. Sitoutumiseen tai pysyvyyteen vaikutti kasvatuksellinen tuki, täsmällinen tieto sijoitetusta lapsesta ja perehdytys sijaisvanhemman rooliin.

5.6 Sijaisvanhemmuuden vaikutukset perheeseen

Sijaisvanhemmuus on vaikuttanut paljon perheiden elämään, lapsen mukanaan tuoma ilo ja myönteisyys näkyvät kaikkien sijaisvanhempien kertomuksissa. Lähes täydellisestä elämänmuutoksesta perheessään kertoo kolme sijaisvanhempaa, joille sijaisvanhemmuus on merkinnyt lapsiperheen elämän alkamista.

” Ajankäyttö on muuttunut ja parisuhde. Parisuhteeseen ei ole tarpeeksi aikaa. Ilonhetkiä on tullut, elämä on muuttunut iloisemmaksi. Syvyyttä on tullut ja tiedän paljon enemmän asioista. Näkemykset ovat laajentuneet ja paljon tullut juttuja. Omaan itseään ja tunteitaan miettii enemmän kun on lapset.”(Mikko)

Mervi ja Tarja kuvaavat sijaisperheenä oloa elämänsä parhaimpana aikana. Päivi ja Kaija nostavat esille myönteisen vaikutuksen biologisiin lapsiin, ollut kasvattavaa ja ymmärrystä lisäävää. Lapsista on tullut suvaitsevaisempia ja erilaisuuden hyväksyminen on lisääntynyt.

Oikeus jatkuviin oikeusprosesseihin biologisten vanhempien taholta nousee esille kahden sijaisvanhemman kokemuksissa. Sijaisvanhemmilla on kokemusta toistuvista oikeusprosesseista, jotka eivät johda mihinkään, samat asiat tulevat vuosi toisensa jälkeen oikeudessa esille. Huostaanottotyöryhmä (2005) on koonnut tutkimuksia koskien biologisten vanhempien kokemuksia huostaanoton jälkeen ja mainitsee, että vanhemmat ovat tuolloin usein shokissa. Raportissa painotetaan huostaanottotilanteen jälkeisen kriisityön merkitystä vanhemmille, jotta he saavat käydä läpi menetyksiin liittyviä tunteitaan. Juuttuminen johonkin kriisin vaiheeseen voi johtaa vuosikausien oikeustaisteluihin. Voimavaroja kuluu kaikilta osapuolilta. Jos etukäteen tiedetään, että mikään ei ole muuttunut ja lapsella on pitkäaikainen kiintymyssuhde sijaisvanhempiin ja hän on

lähes koko ikänsä asunut sijaisperheessä, niin pitäisi olla mahdollisuus lopettaa turhat oikeudenkäynnit.

” Tässä asiassa kaikki on ristiriitaista. Meistä on tosi kiva, että on saatu vauva perheeseen, mutta se on jonkun toisen lapsi. Itse toivoisin, että lapsi voisi olla meillä, mutta toivon, että muillakin olisi asiat hyvin. Monet ovat sanoneetkin minulle, että miten sitä jaksaa hoitaa toisen lasta kuin omaansa ja sitten joutuu luopumaan. Tätä minäkin mietin, mutta arjen pyörityksessä se unohtuu. Olen sanonut ihmisille, että lähteehän ne omatkin lapset. Totta kai me toivotaan lapselle parasta, mutta voidaanko me toivoa, että saataisiin pitää hänet aikuiseksi asti meidän perheessä. Jos se kaikille sopii, niin meille se olisi mukavinta.” (Jari).

Sijaisperheiden ytimenä on usein perinteinen ydinperhe, joka sijoitettujen lasten myötä laajenee ja muuttaa muotoaan. Sijaisperhettä on usein verrattu uusperheeseen. Jaakkola ja Säntti (2000) toteavat, että vanha perhe ja ihmissuhteet ovat jollakin tavalla läsnä melkein jokaisen uusperheen elämässä. Perhe-elämä on prosessi, jossa perhe ja ihmissuhteet muuttuvat kaiken aikaa. Sijoitetulla lapsella voi olla hämmentynyt kuva siitä, kuka on äiti ja isä sekä mihin perheeseen hän kuuluu. Lapsilla voi myös olla realistisesti kahden vanhemman tai kodin malli mielessään. Biologinen äiti voi olla tärkeä ja rakas, mutta sijaiskodista ei haluta pois. Lapset voivat kokea sijoituksen helpotuksena ja toivoa, että olisivat saaneet varhemmin apua, ja he voivat silti olla kiintyneitä vanhempinsa. Lapsuudenkokemukset perhehoidosta ovat yksilöllisiä. (Bardy 2001, 68.) Lasten tavat hahmottaa perheensä silloin kun se poikkeaa tavanomaisesta ydinperheestä, haastavat asiantuntijoita tarkistamaan tulkintaa sitä mikä on lapsen perhe. (Ritala-Koskinen 2001.)

5.7 JAETTU VANHEMMUUS

Tutkimuksessani selvitän sijaisvanhempien kokemuksia vanhemmuuden jakautumisesta. Oleellista on silloin kenen kanssa he vanhemmuutta jakavat lapsen biologisesta suvusta ja miten tämä jakaminen käytännössä tapahtuu sekä miten sosiaalityöntekijä osallistuu jaettuun vanhemmuuteen. Haastattelussani kysyin sijaisvanhemmilta myös, miten yhteydenpito toteutuu biologisten vanhempien kanssa ja miten lapsen suku on mukana (ks. liite 1). Vanhemmuuden jakautumista ja biologisen suvun merkitystä sijaisvanhempien kokemana kuvaan aiemmin. Taulukossa 1. olen kuvannut sijaisvanhemi- ja lapsikohtaisesti sitä kenen kanssa sijaisvanhemmat jakavat vanhemmuutta ensisijaisesti ja toissijaisesti. Samoin olen kunkin lapsen kohdalla tarkastellut sosiaalityöntekijän osuutta jaetussa vanhemmuudessa. Haastattelussani kysyin sijaisvanhemmilta miten he kokevat sosiaalityöntekijän osallistumisen jaettuun vanhemmuuteen. Sijaisvanhempien kokemuksissa sosiaalityöntekijän rooli näyttöytyi pääasiassa kahtalaisena eli sosiaalityöntekijä oli sijaisvanhempien tukena ja käytettävissä tai hän oli eri syistä johtuen poissaoleva tai ei yhteistyössä sijaisvanhemman kanssa.

Taulukko 1 Vanhemmuuden jakautuminen

Sijaisvanhemi	Biologinen suku				Sosiaalityöntekijä	
	Äiti	Isä	Isovanhemmat	Ei yhteyttä	Tuki	Ei tukea
Mikko						
lapsi 1	1		2		x	
lapsi 2	1		2		x	
lapsi 3		1	2			x
lapsi 4				x		x
Riitta						
lapsi 1	1					x
lapsi 2	1	2			x	
Mervi						
lapsi 1	1				x	
lapsi 2	1					x
lapsi 3	2	2	1		x	
lapsi 4				x	x	
Tarja						
lapsi 1	1		2			x
lapsi 2		2	1		x	
Päivi						
lapsi 1		1	2		x	
Kaija						
lapsi 1				x		x
lapsi 2	1				x	
lapsi 3	1				x	
lapsi 4	1	1			x	
lapsi 5	1	1			x	
Jari						
lapsi 1	2		1		x	

1 = ensisijainen biologinen sukulainen

2 = toissijainen biologinen sukulainen

5.7.1 Jaetun vanhemmuuden vanhemmuustyypit

Jaettu vanhemmuus näytti erilaiselta riippuen siitä kenen kanssa vanhemmuutta jaettiin ja niinpä päädyin tarkastelemaan erilaisia jaetun vanhemmuuden muotoja. Jaottelussani äitikeskeinen vanhemmuus tarkoittaa äidin ensisijaisuutta biologisesta suvusta ja myös sitä, että sijoitetun lapsen elämässä on mukana kaksi äitiä. Äitikeskeisessä vanhemmuudessa oli aineistossani erilaisia variaatioita riippuen siitä oliko lapsen elämässä mukana biologisesta suvusta vain äiti tai hänen lisäksi isä ja isovanhemmat tai isovanhemmat. Sosiaalityöntekijän osallistumisen suhteen oli myös vaihtelua. Isäkeskeinen vanhemmuus tarkoittaa isän ensisijaisuutta ja kahden isän mukanaoloa lapsen elämässä. Isovanhemmat olivat isän ohella mukana ja vaihtelua tässä vanhemmuusmuodossa oli sosiaalityöntekijän osallistumisessa. Äiti- ja isäkeskeinen jaettu vanhemmuus tarkoittaa tasavertaista yhteyttä molempiin biologisiin vanhempiin ja lapsella on tällöin kahdet vanhemmat ja aineistossani myös sosiaalityöntekijän tuki. Isovanhempikeskeinen vanhemmuus tarkoittaa sitä, että isovanhemmat ovat vastuullisia lapsen tapaajia ja lapsen elämässä on tällöin mukana ainakin toiset biologisen suvun isovanhemmat ja sijaisperheen kautta isovanhemmat. Biologisista vanhemmista äiti tai isä tai molemmat vanhemmat olivat isovanhempien ohella mukana lapsen elämässä ja tässä vanhemmuudessa oli kaikissa tapauksissa sosiaalityöntekijän tuki. Sijaisvanhempikeskeinen vanhemmuus tarkoittaa sitä, että sijaisvanhemmat joko sosiaalityöntekijän tuella tai ilman sitä hoitavat sijoitetun lapsen vanhemmuutta.

1. ÄITIKESKEINEN JAETTU VANHEMMUUS (9)
 - a. Sijaisvanhemmat & äiti (3)
 - b. Sijaisvanhemmat & äiti & sosiaalityöntekijä (2)
 - c. Sijaisvanhemmat & äiti & isä & sosiaalityöntekijä (1)
 - d. Sijaisvanhemmat & äiti & isovanhemmat (1)
 - e. Sijaisvanhemmat & äiti & isovanhemmat & sosiaalityöntekijä (2)

2. ISÄKESKEINEN JAETTU VANHEMMUUS (2)
 - a. Sijaisvanhemmat & isä & isovanhemmat (1)
 - b. Sijaisvanhemmat & isä & isovanhemmat & sosiaalityöntekijä (1)

3. ÄITI- JA ISÄKESKEINEN JAETTU VANHEMMUUS (2)

- a. Sijaisvanhemmat & biologiset vanhemmat & sosiaalityöntekijä (2)

4. ISOVANHEMPIKESKEINEN JAETTU VANHEMMUUS (3)

- a. Sijaisvanhemmat & isovanhemmat & äiti & sosiaalityöntekijä (1)
- b. Sijaisvanhemmat & isovanhemmat & isä & sosiaalityöntekijä (1)
- c. Sijaisvanhemmat & isovanhemmat & biologiset vanhemmat & sosiaalityöntekijä (1)

5. SIJAISVANHEMPIKESKEINEN JAETTU VANHEMMUUS (3)

- a. Sijaisvanhemmat (2)
- b. Sijaisvanhemmat & sosiaalityöntekijä (1)

Sijoitetuilla lapsilla saattaa olla vanhempien ja isovanhempien ohella suvuista myös muita heille merkittäviä henkilöitä, joita en ole tässä tyypittelyssäni huomionnut.

Tutkimusaineistossani yhdeksän lapsen kohdalla jaettu vanhemmuus oli äitikeskeistä. Isovanhemmat ja sosiaalityöntekijä osallistuivat vanhemmuuden jakamiseen neljän lapsen kohdalla ja sosiaalityöntekijä tuki vanhemmuutta viiden lapsen kohdalla tässä äitikeskeisessä jaetussa vanhemmuudessa. Äitien vanhemmuus toteutui pääasiassa tapaamisten kautta. Ne toteutettiin useimmiten tapaamispaikassa muutaman tunnin tapaamisina. Tapaamispaikan suhteen oli usein tapahtunut niin, että sijaisvanhempien tai biologisten vanhempien kotitapaamisista oli siirrytty tapaamispaikkaan. Harvinaisempaa oli siirtyminen tapaamispaikasta kotitapaamisiin, näin oli joidenkin lasten kohdalla tapahtunut ja sitä oli edeltänyt sijais- ja biologisten vanhempien parempi toistensa tunteminen ja ajan kuluminen huostaanotosta. Äitikeskeisessä vanhemmuudessa sijaisäidit olivat usein myös mukana lapsen tavatessa äitiään ja mahdollisesti muita sukulaisiaan ja he myös usein neuvottelivat lapsen äidin kanssa tapaamiskäytännöistä ja muista lapsen elämään liittyvistä asioista. Tähän vaikutti se, että lapset olivat pieniä ja olleet pidempään sijoitettuina. Aineistossani kaikki lapset olivat pitkäaikaisessa sijoituksessa ja se näkyi myös siinä, miten vanhemmuutta jaettiin. Lasten biologiset äidit olivat tapaamisten, puhelimitse vaihdettujen lasten kuulumisten ja valokuvien kautta mukana lastensa elämässä, mutta arjen vanhemmuudesta huolehtiminen kuului sijaisvanhemmille.

Olen luonut tyyppitarinoita aineistostani lukemalla erikseen läpi niitä sijaisvanhempien kokemuksia, jotka liittyvät vanhemmuuden jakamiseen lapsen biologisen äidin, biologisen isän ja

isovanhempien kanssa sekä niitä kokemuksia, joissa sijaisvanhemmat hoitavat vanhemmuutta ilman biologisten vanhempien läsnäoloa. Kirjaamalla ylös niitä asioita, joista sijaisvanhemmat kertoivat liittyen äidin kanssa jaettuun vanhemmuuteen, huomasin joidenkin asioiden toistuvan heidän kertomuksissaan. Näiden seikkojen pohjalta rakensin tyyppitarinan, jonka kautta pystyin kuvaamaan niitä elementtejä, jotka näyttivät liittyvän siihen kenen kanssa vanhemmuutta jaettiin.

Pekan tarinan kautta kuvaan äitikeskeisen jaetun vanhemmuuden keskeisiä elementtejä. Pekka sijoitettiin sijaisperheeseen 2-vuotiaana. Hänen äidillään Tiinalla oli ollut jo odotusaikana päihdeiden käyttöä. Pekka sijoitettiin ensin lastenkotiin ja kun Tiinan elämässä ei tapahtunut muutoksia, Pekka sijoitettiin pitkäaikaiseen sijoitukseen sijaisperheeseen. Isä oli tavannut Pekkaa vain joitain kertoja ja ei pitänyt yhteyttä. Tiinan ei ollut helppo hyväksyä uutta perhettä ja vanhempia Pekalle vaikka hän oli toisaalta toivonut Pekan pääsyä perheeseen. Pekan sijoituksen jälkeen Tiina vieraili usein sijaisperheessä ja halusi tavata Pekkaa mahdollisimman paljon. Sijaisperheessä elämä muuttui kuitenkin levottomaksi ja Pekka itkeskeli paljon ja oli levoton. Yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa käytiin neuvotteluja miten ja missä tapaamiset olisi hyvä toteuttaa. Päädyttiin kerran kuukaudessa toistuviin valvottuihin tapaamisiin Avotuvalla. Koska Pekka oli pieni poika ja alkoi turvautua sijaisäitiin, tämä oli usein tapaamisissa mukana. Pekan asioista keskusteltiin myös puhelimitse ja läheteltiin kortteja ja valokuvia ja sijaisäiti halusi kertoa Tiinalle positiivisia asioita Pekan kehityksestä. Tiina pyrki huolehtimaan siitä, että olisi aina paikalla tapaamisissa, mutta joitain kertoja hän joutui vähän ennen tapaamista perumaan tulonsa ja hän tiesi, että Pekka oli silloin pettynyt. Joskus Pekan mummo oli tapaamisissa mukana. Yhteyttä muuhun sukuun ei ollut koska Tiinankin yhteydet sukuunsa olivat katkenneet ja kaikilla sukulaisilla ei ollut tietoa Pekan sijoituksesta. Yhteydenpito tapahtui pääasiassa Tiinan ja sijaisäidin Maijan kesken ja joskus neuvotteluja käytiin sosiaalityöntekijän kanssa. Sosiaalityöntekijä oli vaihtunut viisi kertaa ja kaikkiin sosiaalityöntekijöihin Tiina ja Maija eivät ehtineet tutustua. Nyt tilanne oli kuitenkin hyvä kun sama sosiaalityöntekijä, jolla oli kokemusta sijoitusasioista oli ollut pidempään ja hän oli henkilö, joka kuuli sijaisvanhempia ja tutustui Pekkaan ja kuuli hänen mielipiteitään sekä kävi myös keskusteluja Tiinan kanssa. Sijaisperheen ja Tiinan yhteydenpidossa on ollut monenlaisia vaiheita. Nyt kun sijoitus on jatkunut pidempään, on tultu läheisimmiksi ja löydetty toisiaan kunnioittava suhtautumistapa ja Pekan levoton käyttäytyminen tapaamisten jälkeen on rauhoittunut.

Isäkeskeinen jaettu vanhemmuus toteutui aineistossani kahden lapsen kohdalla ja kummassakin tapauksessa isän rinnalla olivat mukana isovanhemmat. Tälle vanhemmuudelle ominaista oli äidin

poissaolo lapsen elämästä. Isää näytti aineistossani voimakkaasti tukevan vanhemmuuteen omat vanhemmat eli lapsen isovanhemmat, jotka osallistuivat myös tapaamisiin. Toisessa tapauksessa asioiden järjestely ja niistä sopiminen tapahtui sijaisvanhempien ja isän kesken ja toisessa tapauksessa sosiaalityöntekijällä oli aktiivinen rooli asioiden kulussa. Isäkeskeinen jaettu vanhemmuus ei kuitenkaan merkinnyt lapsen äidinpuoleisen suvun poissaoloa lapsen elämästä vaan kummassakin tapauksessa sijaisvanhemmat ylläpitivät lapsen yhteyksiä myös joihinkin lapselle merkittäviin henkilöihin äidin puoleisesta suvusta kuten esimerkiksi sisaruspuoliin tai isovanhempiin.

Liisan tarinan kautta pyrin kuvaamaan aineistostani nousevia isäkeskeisen jaetun vanhemmuuden elementtejä. Liisan isä Matti oli alkanut tavata tytärtään Liisaa noin vuoden ikäisenä kun hänet oli sijoitettu lastenkodista sijaisperheeseen. Aluksi Liisa oli ollut äidillään, mutta äidin epävakaan elämäntilanteen vuoksi hänet oli sijoitettu lastenkotiin. Siellä Matti ei ollut Liisaa tavannut. Äitinsä tuella Matti alkoi vaatia perhesijoituksen tapahduttua oikeuksiaan tyttärensä suhteen. Koska äiti ei pitänyt yhteyttä Liisaan, Matti piti tärkeänä, että hän isänä olisi Liisan elämässä mukana. Tapaamisajoista ja paikoista käytiin aluksi tiukkaa väantöä sijaisperheen kanssa. Sosiaalityöntekijää tarvittiin neuvotteluissa tuomaan näkemyksiä ja säätelemään tilannetta. Matti alkoi tapaamisten kautta tutustua ja luoda suhdetta tyttärensä. Isän äiti oli lähes aina tapaamisissa mukana. Matti haki myös oikeusteitse lapsen asumista itselleen, mutta sitä ei lapsen vaativan hoidon huomioiden nähty hyvänä ratkaisuna ja Liisahan ei ollut koskaan asunut isänsä kanssa. Äiti ei ollut Liisan elämässä mukana, mutta äidin vanhemmat ja muu suku piti Liisaan ja sijaisvanhempiin yhteyttä. Sosiaalityöntekijän pysyvyys ja Liisan elämänhistorian tuntemus on ollut tärkeää. Kokenut sosiaalityöntekijä on uskaltanut rohkeasti ottaa kantaa asioihin ja tukea sijaisvanhempia jaksamaan vaikeissakin yhteistyötilanteissa.

Äiti- ja isäkeskeinen jaettu vanhemmuus toteutui kahden lapsen, sisarusten kohdalla sosiaalityöntekijän tuella. Tällöin lasten biologiset vanhemmat olivat sijaisvanhempien kanssa jakamassa vanhemmuutta. He olivat vahvasti mukana lasten elämässä. Sisarukset olivat tulleet sijaisperheeseen laitossijoituksen kautta ja jo silloin vanhemmat olivat usein tavanneet heitä myös omassa kodissaan. Lasten elämässä oli myös muuta sukua mukana. Lapset olivat olleet biologisten vanhempiansa luona useita vuosia ja sijaisvanhempien mukaan heillä oli kiintymyssuhde heihin. Sijaisvanhemmat kokivat olevansa arjen vanhempia. Lasten kaipausta biologisten vanhempien luo tuli esiin ja ikävästä oli lupa puhua. Vanhemmuuden jakaminen näytti tässä tapauksessa toteutuvan

hyvin. Lapset olivat kasvaneet biologisessa perheessä ja heille molemmat perheet olivat merkityksellisiä. Vanhempien toisiaan kunnioittava asenne auttoi yhteistyön sujumisessa.

Isovanhempikeskeistä vanhemmuuden jakaminen oli kolmen lapsen kohdalla. Tällöin lapset tapasivat biologisia vanhempiaan isovanhempien kautta tai tuella. Isovanhempikeskeisessä jaetussa vanhemmuudessa oli kaikissa tapauksissa sosiaalityöntekijän tuki ja yhteistyö sujui hyvin eri osapuolten kesken. Tässä vanhemmuudessa kyse on siitä, että lapsen vanhemmat eivät eri syistä ole kykeneviä huolehtimaan lapsen tapaamiseen liittyvistä asioista ja isovanhemmat ovat ottaneet lapselleen kuuluvan tehtävän hoidettavakseen ja myös sosiaalityöntekijä on nähnyt tällaisen järjestelyn mahdolliseksi. Tapaamiset toteutuivat isovanhempien kodeissa ja olivat tällöin myös pidempiä vaihdellen joidenkin tuntien tapaamisista viikonlopputapaamisiin riippuen mm. lasten iästä ja suhteesta isovanhempiin.

Minnan tarinan kautta kuvaan isovanhempikeskeistä jaettua vanhemmuutta. Isovanhemmat ovat olleet Minnan elämässä mukana syntymästä asti ja hän on asunut heidän luonaan kun oma tytär ei ole jaksanut lapsen kanssa. Minnan hoito on kuitenkin tytön vaativuuden vuoksi käynyt isovanhemmille liian raskaaksi, varsinkin kun isovanhemmat kantavat huolta myös tyttärensä päihteiden käytöstä ja elämän hallinnasta. Isovanhemmille Minnan sijoitus on ollut helpotus ja he ovat kiitelleet sijaisperhettä siitä, että he tarjoavat Minnalle hyvän kodin. Sosiaalityöntekijä on alusta asti ollut mukana yhteistyökuvion rakentamisessa. Minnan on helppo vieraila isovanhempien luona ja siellä hän tapaa välillä äitiään ja muuta sukuaan. Isovanhempien vastuulle jää lapsen ja biologisen äidin tapaaminen. Erillisiä tapaamisia biologisen äidin kanssa ei ole. Sijaisvanhempien ja isovanhempien välillä on luottamuksellinen suhde ja Minnan on helppo asettua tähän kuvioon.

Aineistossani kolmen lapsen kohdalla vanhemmuutta hoitivat sijaisvanhemmat, biologinen suku ei ollut mukana vanhemmuuden jakamisessa. Suvulla on kuitenkin lapsen kannalta monenlaista merkitystä ja joidenkin lasten kohdalla se voi tulla mukaan myöhemmin elämässä. Sijaisvanhempikeskeisessä vanhemmuudessa jokaisella lapsella on oma historiansa liittyen yhteyden katkeamiseen biologiseen sukuun. Sikäli tässäkin tapauksessa voidaan puhua jaetusta vanhemmuudesta. Kallen tapauksessa äiti on päättänyt, että ei sijoituksen jälkeen ole halunnut tavata lastaan. Poika on kasvanut vuosia äitinsä kanssa ja hänellä on ollut myös useita lyhyitä laitossijoituksia. Isä ei ole koskaan ollut Kallen elämässä mukana ja myöskään muita kontakteja sukuun ei ole. Kallelle sijaisvanhemmat ovat ainoat elämässä läsnä olevat vanhemmat. Sosiaalityöntekijän tukea sijaisperhe on tarvinnut varsinkin aluksi paljon, koska on ollut huolta

Kallen traumaattisista kokemuksista ensimmäisten elinvuosien aikana. Suurin huoli sijaisvanhemmilla liittyy Kallen tulevaisuuteen. Miten Kalle tulee selviämään sen asian kanssa, että äiti ei ole halunnut pitää häneen yhteyttä ja muutakaan yhteyttä ei ole biologiseen sukuun. Biologiseen sukuun liittyen on paljon asioita, joita Kalle joutuu mielessään käsittelemään.

Sosiaalityöntekijän kohdalla on huomioitava, että jokaisen lapsen kohdalla on olemassa lapsen sijoittanut sosiaalityöntekijä, jolla on juridista valtaa. Sijaisvanhempien kokemuksissa sosiaalityöntekijä voi kuitenkin jäädä etäiseksi ja hän ei käytännössä ole toteuttamassa tai vaikuttamassa jaetun vanhemmuuden toteutumiseen.

Aineistossani Mervin ja Mikon perheeseen on kumpaankin sijoitettu neljä lasta ja täten vanhemmuuden jakaminen on monimuotoista. Mikon perheessä vanhemmuus muodostuu äiti-, isä- ja sijaisvanhempikeskeisestä jaetusta vanhemmuudesta. Mervin kohdalla taas vanhemmuus koostuu äiti-, isovanhempi- ja sijaisvanhempikeskeisestä jaetusta vanhemmuudesta. Hän jakaa vanhemmuutta kahden lapsen kohdalla vain biologisen äidin kanssa ja ei saa tähän tukea sosiaalityöntekijältä. Yhden lapsen kohdalla sijoituksen tapahduttua sijaisvanhemmat ovat yksin sosiaalityöntekijän tuella hoitaneet vanhemmuutta. Isovanhemmat ja heidän kautta biologiset vanhemmat ovat yhden lapsen kohdalla jakamassa vanhemmuutta.

5.7.2 Jaetun vanhemmuuden tyypit vanhemmuuden toimivuuden mukaan

Jaettu vanhemmuus on koko ajan käytännössä muokkautuva prosessi. Se alkaa muodostua heti kun sijaisvanhemmat alkavat osallistua neuvotteluihin vanhemmuudesta ja tavata lasta. Kaikki osapuolet; lapsi, sijaisvanhemmat, biologiset vanhemmat ja sosiaalityöntekijä ovat vaikuttamassa siihen millaiseksi jaettu vanhemmuus muotoutuu ja toimii käytännössä. Keskiössä on kuitenkin aikuiset, joiden yhteinen toimijuus vaikuttaa siihen millaisessa jaetun vanhemmuuden ilmastossa lapsi kasvaa. Haastateltavat sijaisvanhemmat kuvasivat haastatteluissa monia sellaisia asioita jotka toimivat hyvin tai huonosti suhteessa biologisiin vanhempiin ja sosiaalityöntekijään. Asioita kuvattiin myös kehittyvinä ja muuttuvina. Luin haastatteluaineistoani lävitse kunkin sijaisvanhemman ja lapsen kohdalta perehtyen siihen miten he kuvasivat jaetun vanhemmuuden toimivan suhteessa lapseen, biologiseen vanhempaan ja sosiaalityöntekijään. Useampien sijaisvanhempien kertomuksissa tuli esille samankaltaisia seikkoja, joita yhdistämällä olen päättänyt esitteleään toimivaa vanhemmuutta. Samalla tavalla heidän kuvauksissaan toistui asioita, jotka

kertoivat siitä, että jaettu vanhemmuus ei toiminut ja näiden pohjalta muodostin toimimattoman jaetun vanhemmuuden kuvauksen. Lukiessani aineistoani havaitsin, että sijaisvanhemmat kertoivat useita kuvauksia myös jaetusta vanhemmuudesta missä oli paljon vaihtelua ja vakiintumattomuutta. Tällaista vanhemmuustyyppiä nimitän kehittymässä olevaksi jaetuksi vanhemmuudeksi, koska siinä on paljon liikkumavaraa kohti toimivaa tai toimimatonta vanhemmuutta. Sitä voisi myös kutsua epävarmaksi jaetuksi vanhemmuudeksi. Jaetun vanhemmuuden toimivuuden perusteella tutkimusaineistossani voidaan siis löytää kolme erilaista vanhemmuustyyppiä: toimiva jaettu vanhemmuus, kehittymässä oleva jaettu vanhemmuus ja toimimaton jaettu vanhemmuus.

Toimiva jaettu vanhemmuus

Keskeistä tässä tyypissä ovat biologisen ja sijaisvanhemman kyky yhteistyöhön ja toistensa kunnioittamiseen ja sosiaalityöntekijän asiantuntemukseen perustuva kokonaisuuden hallinta, osallistuminen ja tuen antaminen. Lapsen liittyviä asioita ovat asioiden tarkastelu lapsesta käsin ja kyky ja mahdollisuus kiintyä.

Pieneen lapsen sijaisvanhemman on helpompi kiintyä ja suhde kehittyy hoitamisen ja yhdessä olemisen kautta. Lapsella ei ole tällöin ehtinyt olla monia hoitajia ja traumaattisia kokemuksia on todennäköisesti vähemmän. Sijaisvanhemmat kuvaavat vanhemmuuskokemusta pohtiessaan kiintymyksen syntymistä ja iloa siitä kun lapsi kokee olevansa turvassa ja luottaa. Lapsen ei tarvitse olla huolissaan sijaisvanhempien jaksamisesta. Sijaisvanhemmat hoitavat arjen vanhemmuutta ja toivovat, että biologiset vanhemmat ja sosiaalityöntekijä luottavat heihin. Biologisten vanhempien tuki on merkityksellistä. Heidän tulisi saada tietoa lapsen arjesta ja kehityksestä. Yleisin yhteistyön muoto ovat lapsen ja biologisten vanhempien tapaamiset ja niiden yhteydessä usein myös sijais- ja biologiset vanhemmat tapaavat. Yhteinen sopiminen ja joustavuus vanhempien kesken on tärkeää. Tapaamisten toteuttaminen ajan ja paikan suhteen tulisi tapahtua lapsen ehdoilla. Valvotut tapaamiset ovat toimivia jos lapsen kannalta tapaamisiin liittyy riskejä. Hyvä yhteistyösuhde ja vanhempien toisiaan kunnioittava asenne lisäävät jaetun vanhemmuuden toimivuutta. Sijaisvanhemmat haluavat kertoa lapsen kehityksestä ja merkityksellistä on jos biologiset vanhemmat jaksavat olla kiinnostuneita ja kysyä lapsen kuulumisia. Biologisen vanhemman sitoutuminen olemaan mukana lapsen elämässä. Lapsi voisi luoda luottavaisen suhteen biologiseen sukuun ja sijaisvanhempien kautta hänelle välittyisi viesti, että hänen sukunsa on tärkeä. Yhteistyön sujuminen sosiaalityöntekijän kanssa ja tavoitettavuus ovat keskeisiä sijaisvanhempien jaksamiseen vaikuttavia asioita. Toimivassa jaetussa vanhemmuudessa sosiaalityöntekijä kuulee ja huomioi

sijaisvanhempien näkemyksiä sekä jaksaa olla heidän tukena vaikeissakin tilanteissa. Sosiaalityöntekijän vastuunotto ja asioiden miettiminen lapsen edun kannalta on keskeistä.

Kehittymässä oleva jaettu vanhemmuus

Tässä vanhemmuustyypissä on oleellista vakiintumattomuus, sen on mahdollisuus kehittyä kumpaankin suuntaan eli toimivaan ja toimimattomaan. Usein se on vallitsevana sijoituksen alkuvaiheessa, jolloin suhteita ollaan luomassa mutta se voi myös jäädä pysyvämmäksi olotilaksi. Vanhemmuussuhteen kehittymisen kannalta sijaisvanhemmilla on epävarma olo kiintymyssuhteen kehittymisestä ja se vie aikaa. Lapsella on voinut olla useampia sijoituksia tai traumaattisia kokemuksia. Biologiset vanhemmat ajoittain tukevat sijaisvanhempien vanhemmuutta ja toisinaan toimivat sitä heikentäen. Sosiaalityöntekijän osallistuminen on vähäistä tai vaihtuvuus on suuri.

Sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien yhteydenpidon sävy vaihtelee ja suhteeseen tulee helposti jännitteitä ja etsitään sitä kuka määrittelee asioita. Sijais- ja biologiset vanhemmat ovat yhteistyössä vaikkakin vähän varuillaan toistensa suhteen, kuitenkin pyrkimyksenä on löytää sopivia yhteydenpito- ja tapaamiskäytäntöjä. Lapsella on erilaisia oireita ja reagointia tapaamisiin liittyen ja hän voi olla hämmentynyt. Ristiriitoja saattaa syntyä esimerkiksi tilanteessa missä lapsi kutsuu sijaisvanhempia äidiksi ja isäksi ja biologiset vanhemmat eivät sitä hyväksy tai tapaamiskäytäntöihin toivotaan muutoksia. Tällaisessa kehittymässä olevassa jaetussa vanhemmuudessa sosiaalityöntekijän rooli ei ole kovin selkeä, hänellä ei ole riittävää asiantuntemusta eikä rohkeutta selkiinnyttää tilanteita. Sijaisvanhemmatkin etsivät tällaisessa tilanteessa sitä voiko sosiaalityöntekijään luottaa ja miten hän asennoituu sijaisvanhempiin ja kuulee heitä. Sosiaalityöntekijä turvautuu usein yleisiin ratkaisumalleihin ja ei mieti riittävästi tilanteita lapsen ja sijaisvanhempien kannalta.

Toimimaton jaettu vanhemmuus

Tätä vanhemmuustyypistä kuvaa irrallisuus ja yhteistyön puute. Toimimaton jaettu vanhemmuus on raskas kokemus kaikille sen osapuolille. Sijaisvanhemmat ja biologiset vanhemmat eivät pääse yhteistyöhön ja sosiaalityöntekijän yritykset ratkaista tilannetta epäonnistuvat. Sijaisvanhempien mielessä asia saattaa näyttäytyä siten, että biologiset vanhemmat eivät ole voineet hyväksyä huostaanottoa ja perhesijoitusta ja tilanteessa ei ole päästy eteenpäin ja niin sijaisvanhemmista on tullut syyllisiä ja vihan kohde. Vanhempien välinen yhteys voi olla sijaisvanhempien kannalta

uhkaava tai se on katkennut. Biologisilla vanhemmilla on paljon vaatimuksia tai jatkuvia oikeusprosesseja meneillään. Lasten tapaamiset eivät toimi ja lapset vaistoavat jännitteen vanhempien välillä tai joutuvat näkemään avoimia ristiriitatilanteita. Vanhemmuuden tekee toimimattomaksi sosiaalityöntekijän kyvyttömyys toimia tilanteessa. Vaikeatkaan ristiriitatilanteet eivät ole sijaisvanhempien kannalta toimimatonta jaettava vanhemmuutta jos he pystyvät sosiaalityöntekijän tuen avulla jaksamaan tilanteessa. Vaikein tilanne sijaisvanhempien kannalta on silloin jos sosiaalityöntekijä ei keskustele sijaisvanhempien kanssa vaan huomioi vain biologisen suvun näkemyksiä. Puolueettomuuden nimissä sosiaalityöntekijä ei halua kuulla lasten mielipiteitä eikä olla yhteydessä sijaisvanhempiin. Sosiaalityöntekijä tekee lapsen kannalta päätöksiä, joissa ei huomioi lapsen ikää ja kehitystä. Sijaisvanhempien kokemuksissa ulkopuolelle jättäminen ja sivuuttaminen sosiaalityöntekijän toimesta näyttäytyi niin raskaana asiana, että he olivat harkinneet sijaisvanhemmuudesta luopumista.

6 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Tutkimukseni lähtökohta nousee käytännön sosiaalityöstä sijaisvanhempien kanssa. Vaikeat jaetun vanhemmuuden tilanteet ovat herättäneet kiinnostukseni tutkia sijaisvanhempien kokemuksia vanhemmuudesta, jonka he jakavat heille sijoitetun lapsen vanhempien ja sosiaalityöntekijän kesken. Tutkimuksissa ei ole aikaisemmin juurikaan huomioitu sosiaalityöntekijän merkitystä vanhemmuuden muotoutumisessa. Tässä tutkimuksessa pyrin selvittämään jaettua vanhemmuutta siitä näkökulmasta millaisia merkityksiä sijaisvanhemmat antavat biologisten vanhempien ja sosiaalityöntekijän osallisuudelle vanhemmuudessa ja miten he kokevat oman suhteensa lapseen.

Vanhemmuuden jakautumista on usein tarkasteltu sen eri puolien tai osa-alueiden kautta. Usein käytetty jako on ollut biologinen, psykologinen, sosiaalinen ja juridinen vanhemmuus. Arjen käytännöissä nämä vanhemmuuden alueet muodostavat kuitenkin kokonaisuuden, jonka puitteissa vanhemmuus toimii. Juridiikka esimerkiksi säätelee monin tavoin sijaisvanhemmuutta ja psykologinen vanhemmuus eli se kenet lapsi tunnetasolla kokee vanhemmakseen voi liittyä sijais- ja biologiseen vanhempaan. Sosiaalinen vanhemmuus liitetään usein sijaisvanhempiin, koska he huolehtivat lapsen arjesta. Jaettu vanhemmuus on aikaisemmissa tutkimuksissa nähty ristiriitaisena asiana ja on mietitty voiko se käytännössä toteutua ja mitä kaikkea vanhemmuudessa voi jakaa. Huomiota on paljon kiinnitetty siihen kuka on lapsen ensisijainen vanhempi ja silloin on lähinnä tarkoitettu keneen lapsella on kiintymyssuhde. Omassa tutkimuksessani olen keskittynyt enemmänkin tarkastelemaan miten vanhemmuutta jaetaan eri osapuolien kesken ja millaisia jaetun vanhemmuuden tyyppisiä aineistostani oli löydettävissä sekä millaisia asioita liittyy toimivuuden kannalta erilaiseen jaettuun vanhemmuuteen.

Tutkimusprosessin kuluessa olen ymmärtänyt erilaisen tiedon merkityksen. Tutkimuksessani yhdistyvät sijaisvanhempien eletty tieto, sosiaalityöntekijänä kartuttamani kokemustieto ja nyt tutkijana aiheeseen liittämäni teoreettinen tieto. Keskeisiä metodologisia valintojani ovat kokemusten tutkiminen. Sijaisvanhempien haastatteluissa tuli näkyväksi kokemusten merkitys ja se miten kokemus jostain asiasta vaikuttaa elämään ja tuleviin valintoihin. Kokemuksista kertomalla voi tuoda esille erilaista kuvaa kuin yleisissä keskusteluissa on kuultavissa. Tutkimusotteeni on fenomenologinen ja hermeneuttinen eli pyrin selvittämään jaetun vanhemmuuden merkitysrakennetta sijaisvanhempien kokemana ja ymmärtämään sijaisvanhempien toimintaa ja

kokemuksia heidän näkökulmastaan käsin. Oma vaikutukseni tässä tutkimusprosessissa on moninainen.

Sijaisvanhemmaksi ryhtyminen on suuri elämänmuutos ja sillä on monenlaisia vaikutuksia perheiden elämän. Se muuttaa perheiden ajattelua, ajankäyttöä ja sosiaalisia verkostoja. Joidenkin perheiden kohdalla se poistaa lapsettomuuden tuskan. Sijaisvanhemmuuden mukanaan tuoma ilo ja positiivisuus oli nähtävissä tutkimuksessani. Toisaalta sen vastapuolena näkyi suru, varsinkin jos joutuu lapsen kärsimysten silminnäkijäksi. Sijaisvanhemmuus vaatii paljon jaksamista ja uskoa selviytymiseen. Lapsen kehittyminen ja kiintymyksen osoittaminen ovat sijaisvanhempien kokemuksissa äärimmäisen palkitsevia. Tutkimuksessani sijaisperheet olivat lähtökohtaisesti perinteisiä ydinperheitä, jotka sijoitettujen lasten myötä olivat muokkautuneet ja muuttaneet muotoaan.

Kuvaan tutkimuksessani sijaishuoltomuotojen kehitystä ja tuon esille lapsen aseman muuttumisen sijaishuollossa. Sijaishuoltomuotoa valittaessa on alettu miettiä, mitä ne tarjoavat lapselle ja miten ne tukevat lasta hoitavia aikuisia tehtävässään. Kiintymyssuhdetta ja varhaista vuorovaikutusta tähdentävistä painotuksista on tullut merkittäviä. Tutkimusaineistossani kaikki lapset ovat pitkäaikaisessa sijoituksessa ja se näkyi sijaisvanhempien sitoutumisena lapseen. Joillakin lapsista oli ehtinyt ennen perhesijoitusta olla laitossijoitus jaksoja. Lapsinäkökulma tulee tutkimuksessani esille monin tavoin. Vanhemmuussuhteen kuvauksissa sijaisvanhemmat miettivät paljon lapsen kykyä ja mahdollisuutta kiintyä ja he toivat esille miten monenlaiset asiat kuten lapsen ikä ja hänen kokemansa traumat vaikuttavat kiintymiseen. Lapsen kehityksen kannalta psykologinen vanhemmuus on nähty perustavaa laatua olevaksi, sen on nähty olevan lapsen kasvun ja kehityksen edellytys. Tässä tutkimuksessa käsitteet tunnesuhde, kiintymyssuhde ja psykologinen vanhemmuus kuvaavat tätä samaa keskeistä vanhemmuuden aluetta. Sijaisvanhemmat pohtivat tutkimuksessani millaiset itseän ja lapsen liittyvät asiat ovat vaikuttamassa suhteen syntymiseen. He tuovat esille, että tarvitaan paljon yhdessäoloa ja luottamusta molemminpuolisen suhteen syntymiselle. Lapsen kautta sijaisvanhemmat voivat havaita suhteen syntymisen siitä, että lapsi viihtyy, kokee olonsa turvalliseksi ja luottaa aikuisiin. Sijaisvanhemmat kuvasivat paljon hyvää suhdetta lapseen ja sitä kuinka sen syntyminen kesti eripituisia aikoja. Pienenä sijoitettujen lasten oli helpompi kiintyä sijaisvanhempiinsa ja myös lasten, joille sijaisvanhemmat olivat ainoat vanhemmat. Sijaisvanhemmilla oli luottavainen suhtautuminen lasten selviytymisestä sen asian kanssa, että hänellä oli kahdet vanhemmat. Sijaisvanhemmat toivoivat, että biologiset vanhemmat voisivat antaa lapselle luvan kiintyä ja luoda hyvän suhteen sijaisvanhempiin.

Pitkääikaisten sijoitusten kohdalla Bardy (2001) näkee yhtenä suurena kynnyksysymyksenä sen miten vanhempaa osaltaan autetaan luopumaan vanhemmuudesta ja hyväksymään osittainen vanhemmuus. Tutkimuksissa (Barrat ym. 2006, Lehtonen 2005, Rimmi 2000) on alettu kyseenalaistaa sitä, että suhteen säilyminen biologisiin vanhempiin on ilman muuta lapsen edun mukaista. Tapauskohtainen harkinta lapsen edun näkökulmasta nähdään tarpeellisena. Olemassa olevien suhteiden laadulla on merkitystä sille minkälaiseksi lapset tuntevat itsensä ja identiteetin nähdään kehittyvän vain suhteessa joka tukee tätä identiteettiä ja se muotoutuu koko ajan olemassa olevissa ihmissuhteissa. Tulevaisuudessa toivottavasti merkityksellistä tulee olemaan itsestään selvänä pidettyjen, joskus rutiiniluonteisten tapaamiskäytäntöjen sijasta auttaa lapsen ja vanhemman yhteydenpidosta päättäviä työntekijöitä varmistumaan siitä auttaako kontakti tässä identiteetin muodostumisprosessissa vai käykö päinvastoin eli että se heikentää sijaisvanhemman kykyä ravita suhteita, jotka tukevat lapsen tunnetta identiteetistä ja kuulumisesta. Ollakseen positiivinen kontaktin tulee tukea sijaisvanhemman oikeutusta toimia lapsen vanhempana. Omassa tutkimuksessani näkyi Rimmin (2000) havaitsema asia että yhteydenpito biologisiin vanhempiin määrittyi osaksi sijaisvanhempien toiminnan etiikkaa ja siksi sitä oli vaikea kyseenalaistaa, vaikka tutkijan silmin katsottuna jotkut tapaamiskäytännöt vaikuttivat lapsen kannalta todella ristiriitaisilta, eivätkä varmastikaan tukeneet lapsen tunnetta identiteetistä ja kuulumisesta. Toisaalta sijaisvanhempien on asemansa puolestakin vaikea kyseenalaistaa tällaisia toimimattomia jaetun vanhemmuuden käytäntöjä. Merkittävää on millaisia näkemyksiä alan asiantuntijat ja sosiaalityöntekijät edustavat.

Tutkimuksessani tuli näkyväksi, että jaettu vanhemmuus ei ole itsestäänselvyys vaan sen eteen joudutaan tekemään työtä. Ajan kanssa luottamus näytti usein lisääntyvän kun opittiin tuntemaan ja hyväksymään tilanne. Sopivia tapaamis- ja yhteydenpitomuotoja joudutaan miettimään ja etsimään koska niihin tulee muutostarpeita lasten kasvaessa ja perheiden elämäntilanteiden muuttuessa. Tapaamisten toteuttamisessa merkittävää on kenen näkökulmasta asiaa katsotaan. Biologisen suvun toiveet voivat olla aikuisen näkökulmasta ymmärrettäviä, mutta lapsen kannalta ajateltuna tilanne voi olla toisenlainen. Jos lapsi on hyvin pienenä sijoitettu eikä hän ole asunut vanhempiensa luona niin kyse ei ole kiintymyssuhteen ylläpitämisestä ja jatkuvuudesta vaan muunlaisesta yhteydenpidosta. Lapselle tapaamiset voivat olla hämmentäviä ja hän uskaltautuu niihin vain sijaisvanhemman läsnä ollessa. Sijaisvanhempien kokemuksissa tuli esille, että pieneltäkin lapselta odotetaan, että hänen tulisi sopeutua biologisen suvun tapaamisiin ja hyväksyä heidät ensisijaisiksi sukulaisikseen ja jos tapaamiset eivät onnistu syyn ajatellaan helposti olevan sijaisvanhemmissa.

Barratin ym. (2006) mukaan olisikin tärkeää löytää tasapaino lapsen ja biologisten vanhempien välisen kontaktin ja turvallisuudentunteen toteutumisen välille. Tutkimuksessani sijaisvanhemmat miettivät paljon lapsen turvallista oloa ja sitä että tapaamiset eivät häiriinnyttäisi liiaksi lapsen arjen elämänrytmiä ja luottamusta sijaisvanhempiin. Tässä yhteydessä nousee esille kysymys miten päästään käsiksi ja reagoidaan lasten havaintoihin ja tulkintoihin omista peloistaan.

Vanhemmuuskokemus oli sijaisperheissä yhteinen, voimakkaimmat vanhemmuussuhteen kokemukset liittyivät sijaisvanhempiin, joiden perheisiin lapset ovat tulleet pieninä ja biologiset vanhemmat eivät ole lainkaan tai hyvin vähän mukana lapsen elämässä. Aineistossani kahdessa sijaisperheessä molemmat vanhemmat olivat perhehoitajia ja heille vanhemmuus oli kokoaikaista ja keskenään jaettua. Useissa perheissä äiti oli perhehoitaja ja isä kävi kodin ulkopuolella työssä. Kuitenkin monenlaiset ratkaisut ovat sijaisvanhemmuudessa mahdollisia. Yhdessä perheessä sijaisisä oli hoitovapaalla hoitamassa lasta kotona ja äiti ansiotyössä kodin ulkopuolella. Muuttuvat äitiys- ja isyyskäsitteet vaikuttavat myös sijaisperheissä. Äideillä on perinteisesti ollut vankka asema sijaisvanhempana ja he ovat usein kantaneet pääasiallista vastuuta lapsen asioista. Sijaisisien merkitys tuli tutkimuksessani näkyväksi heidän itsensä kertomana ja myös äitien puheissa. Sijaisisät itse kuvasivat osallistumistaan lasten arkeen ja sitä kuinka suhde lapseen syntyy yhdessä olemisen kautta. Sijaisisät eivät tutkimuksessani olleet taustalla äidin tukena vaan myös itsenäisinä toimijoina. Haastateltujen sijaisvanhempien kohdalla tuli näkyväksi voimakas sitoutuminen sijaisvanhemmuuteen. Sijaisvanhemmuus oli tuonut tullessaan iloa ja myönteisyyttä perheeseen vaikka jaetun vanhemmuuden kuviot toivat myös paljon haasteita perheille.

Haastattelemani sijaisvanhemmat kertoivat monenlaisista tukimuodoista. Sijaisvanhemmuuteen kuuluu sen asian tunnustaminen, että kaikkea ei tarvitse osata ratkaista yksin. Merkittävin tuki tuli puolisoilta ja vertaisryhmistä. Lasten asioita hoitava sosiaalityöntekijä oli tärkeä yhteyshenkilö. Sijaisvanhemmat olivat käyttäneet neuvolan, perheneuvolan ja sairaalan tukea lasten vointiin liittyvissä asioissa. Sijaisvanhemmilla oli ollut mahdollisuus yksilölliseen ja ryhmässä tapahtuvaan työnohjaukseen. Varsinkin sijoituksen alkuvaiheessa sijaisvanhemmat kuvasivat tuen tarvetta suureksi ja siihen pitäisikin keskittää tukiresursseja, koska se on myös vaihe jolloin jaettu vanhemmuuden perusta muodostuu. Tuen saaminen edellyttää sijaisvanhemmilta aktiivisuutta. Erilaiset koulutuspäivät on koettu tärkeäksi ja niitä toivottiin olevan enemmän. Tutkimuksessani tuli esille, että myös perheen tarpeen mukaan räätälöityjä tukimuotoja kuten perhetyötä voivat sijaisperheet saada.

Bardy (2001, 66) kirjoittaa, että sijoituskäytäntöjen ja sosiaalityön merkitys on suuri. Päätökset lapsen sijoituksesta tai kotiutuksesta eivät ole kokonaan palautettavissa ongelmien vaikeusasteeseen, vaan niihin vaikuttavat suhteet, joita työntekijä on onnistunut tai ei ole onnistunut luomaan sijoituksen eri osapuoliin. Lastensuojelun sosiaalityö on hienosyistä, monikerroksista ja kokonaisvaltaista ”tunnustelutyötä.” Tutkimuksessani sosiaalityöntekijän merkittävyys tuli monin tavoin esille niin positiivisessa kuin negatiivisessa merkityksessä. Sijaisvanhempien kokemuksissa ongelmana näyttäytyi sosiaalityöntekijöiden suuri vaihtuvuus ja huono tavoitettavuus. Nämä seikat vaikuttivat siihen, että yhteistyösuhdetta ei voinut muodostua. Tältä pohjalta herääkin kysymys, onko sosiaalityöntekijöitä riittävästi ja mitä pitäisi tehdä, että työssä pysyttäisiin? Tiedon siirtymisessä työntekijältä toiselle ja yli kuntarajojen oli puutteita ja ihmetystä herätti myös se, että sijaisvanhempien täytyy itse olla yhteydessä lukuisiin sosiaalitoimistoihin ja he törmäävät hyvin erilaisiin käytäntöihin kunnasta riippuen. On esimerkiksi kuntia, jotka haluavat perhehoitajat vain omaan käyttöönsä eivätkä hyväksy sijoituksia muista kunnista. Perhehoidon järjestämiseksi kaivattaisiin laajempia alueellisia järjestelmiä, jotta lapsille voitaisiin helpommin löytää sopiva perhe ja päinvastoin. Jos todellista yhteistyösuhdetta ei synny sijaisvanhemman ja sosiaalityöntekijän välille, kohtaamiset ovat helposti muodollisia tapaamisia huoltosuunnitelmakokouksissa kerran tai kahdesti vuodessa. Todellinen yhteistyö edellyttää tavoitettavuutta ja kiinnostumista sijaisperheiden ja lasten elämästä. Sijaisvanhempien kuvauksissa sosiaalityöntekijän merkitystä voidaan tarkastella erilaisten roolien kautta. Tällaisia rooleja ovat mm. tukijan, välittäjän, kuulijan, päätöksentekijän ja ulkopuolisen arvioitsijan roolit.

Kiinnostava kysymys tutkimuksessani oli: ”Mitä ajattelet sitä, että sinulla ja biologisilla vanhemmilla on sama sosiaalityöntekijä.” Kysymys herätti joissakin sijaisvanhemmissa ihmettelystä, että asianlaita on näin ja he alkoivat miettiä tilanteen ristiriitaisuutta. Tässä kohden näytti nousevan isoon rooliin sosiaalityöntekijän ammattitaito ja kokemus. Toivomus eri sosiaalityöntekijöistä sijais- ja biologisille vanhemmille oli yhteydessä sosiaalityöntekijän taitoon hoitaa erilaisia jaetun vanhemmuuden ongelmatilanteita. Hankalimpia tilanteita sijaisvanhempien kokemuksissa olivat tilanteet, joissa heitä ei oltu lainkaan kuultu ja biologinen suku määritteli sosiaalityöntekijän suhtautumistapoja. Näissä tilanteissa sijaisvanhemmat kokivat suurta voimattomuutta ja hylkäämisen sekä merkityksettömyyden tunteita. Yhden sosiaalityöntekijän puolesta puhuivat asioiden sujuvuus ja nopeus. Jos ongelmatilanteita ei ollut ja asiat sujuivat niin asia ei ollut kovin merkityksellinen. Tärkeä näkökulma, joka nousi esille on lapsen kannalta ajattelu. Lapsi täytyy olla keskiössä ja jos sosiaalityöntekijä pystyy toimimaan siten, että lapsi voi hyvin niin silloin hänen

osuutensa jaetussa vanhemmuudessa on onnistunut. Ensisijainen tuki tulisi kohdistaa lapseen ja häntä hoitavaan perheeseen.

Sosiaalityöntekijän merkitys lapselle tulee sitä kautta, että sosiaalityöntekijällä on valmius kohdata lapsi ja kuulla hänen näkemyksiään. Pienempien lasten kohdalla on tärkeää kuulla sijaisvanhempien käsityksiä lapsen voinnista ja nähdä lasten ja vanhempien välistä kanssakäymistä vaikkapa kotikäyntien muodossa. Ihannetilanne olisi jos sama sosiaalityöntekijä voisi seurata lapsen kehitystä sijoituksen alusta asti ja olisi tietoinen millaisia prosesseja sijoituksen aikana on läpikäyty. Pitkäjänteinen ja paneutuva työote edellyttää kuitenkin varmasti huomattavasti nykyistä enemmän resursseja lastensuojeluun. Uudessa lastensuojelulaissa korostetaan lapsen oikeutta henkilökohtaiseen keskusteluun hänen asioistaan vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa. Lain 26 §:n mukaan lapsen on voitava keskustella sijaishuoltonsa toteuttamista koskevista asioista sosiaalityöntekijän kanssa huoltosuunnitelmaan tarkemmin kirjattavalla tavalla. Lähtökohtana on se, että sosiaalityöntekijä keskusteleo lapsen kanssa henkilökohtaisesti hänen ongelmistaan, toiveistaan ja tarpeistaan. (Räty 2006, 22.) Sijoitetut lapset eivät aina tiedosta sijoituksen ja huostaanoton syitä ja niitä tapahtumia, jotka ovat sijoituksen taustalla. Lapset kertovat, ettei heiltä ole kysytty mielipidettä eikä heille ole selitetty asioita riittävästi. Lapset eivät itse ole voineet vaikuttaa elämänsä kulkuun ja lastensuojelun työntekijät ovat jääneet heille etäisiksi, aikuisten kanssa toimijoiksi. (Väliavaara 2006, 18.)

Tutkimuksessani tarkastelin ensin erilaisia vanhemmuuden jakautumisen muotoja sen mukaan kenen kanssa biologisesta suvusta vanhemmuutta pääasiassa jaettiin ja miten sosiaalityöntekijän osallistuminen vanhemmuuteen nähtiin. Biologisen äidin kanssa jaettu vanhemmuus oli aineistossani yleisin muoto. Tutkimuksessani sillä kenen kanssa vanhemmuutta jaettiin näytti olevan merkitystä myös moniin muihin asioihin jaetussa vanhemmuudessa. Muodostin sijaisvanhempien kertomusten pohjalta erilaisia jaetun vanhemmuuden tyyppjejä. Äitikeskeisen jaetun vanhemmuuden sisällä oli aineistossani viisi erilaista kokoonpanoa miten vanhemmuutta käytännössä jaettiin. Yksinkertaisimmillaan vanhemmuutta jakoivat vain sijaisvanhemmat ja äiti ja heidän lisäksi vanhemmuuden jakamiseen saattoivat osallistua isovanhemmat ja sosiaalityöntekijä. Isäkeskeisen jaetun vanhemmuuden kohdalla oli huomioitavaa, että aineistossani isän ohella tapaavana henkilönä oli kummassakin tapauksessa isovanhempi. Kaikkien päämuotojen alla oli monenlaisia jaetun vanhemmuuden kokoonpanoja.. Tarinoiden avulla olen kuvannut vanhemmuuden jakaantumisen päämuotojen keskeisiä elementtejä.

Haastatteluni pääteema-alueet olivat sijaisvanhemman vanhemmuussuhde lapseen, suhde biologisiin vanhempiin, suhde sosiaalityöntekijään ja sijaisvanhempien saama tuki. Suhdekysymysten kautta sijaisvanhemmat pohtivat sitä miten jaettu vanhemmuus toimii. Heidän kuvauksistaan muodostin kolme jaetun vanhemmuuden tyyppiä sillä perusteella miten he kokivat vanhemmuuden toimivan. Toimivan jaetun vanhemmuuden keskeiset asiat liittyivät hyvän vanhemmuussuhteen luomiseen lapseen, sijais- ja biologisten vanhempien kykyyn tehdä yhteistyötä ja kunnioittaa toisiaan sekä sosiaalityöntekijän asiantuntevaan ja kannustavaan asennoitumiseen sijaisvanhempia kohtaan. Kehittyvää jaettua vanhemmuutta luonnehtii epävarmuus ja vakiintumattomuus. Sijaisvanhemmat ja biologiset vanhemmat ovat yhteistyössä ja etsivät sopivia yhteistyön muotoja ja käytäntöjä. Suhteisiin tulee kuitenkin helposti jännitteitä ja ristiriitoja, välillä yhteistyö sujuu. Luottamuksen syntymistä etsitään puolin ja toisin. Sosiaalityöntekijä on mukana mutta ei selkeästi ota vastuuta ja edistä yhteistyötä. Toimimatonta jaettua vanhemmuutta kuvaa yhteistyön puute sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien väliltä. Sosiaalityöntekijä kadottaa puolueettomuutensa eikä halua kuulla sijaisvanhempien näkemyksiä eikä lapsen mielipiteitä. Jatkuvia oikeusprosesseja saattaa olla biologisten vanhempien toimesta meneillään ja lapset reagoivat tilanteeseen käytöksellään. Sijaisperhe ja lapsi saattavat joutua lukuisten arviointien ja määräysten kohteeksi. Vanhemmuuden jatkuminen tällaisessa tilanteessa edellyttää vahvaa sitoutumista lapseen ja vanhemmuuteen. Sijaisvanhemmuus jaettuna vanhemmuutena on tutkimukseni mukaan monimuotoista ja eritavoin toimivaa. Sijoituskäytäntöjen ja sosiaalityön merkitys on suuri, mutta kysymys on myös siitä millaisia suhteita jaetun vanhemmuuden osapuolet pystyvät luomaan. Tutkimuksessani sosiaalityöntekijän rooli näyttäytyi merkityksellisenä nimenomaan vaikeissa jaetun vanhemmuuden tilanteissa.

LÄHTEET

Ahto, Anja & Mikkola, Pirjo (1999) Perhehoito lastensuojelussa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 13. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Andersson, Gunvor (1989) Pieni ja poissa kotoa. Tutkimus pikkulapsista ja heidän suhteestaan aikuisiin laitoksissa, sijaiskodeissa ja kotona. Helsinki: Valton painatuskeskus.

Andersson, Gunvor (1995) Barn i samhällsvård. Lund: Studentlitteratur.

Andersson, Gunvor (1999) Children in permanent foster care in Sweden. Child and Family Social Work 4,

Bardy, Marjatta & Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (2000) Elämäni tarina. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa tai perhehoidossa. Helsinki: Stakes.

Bardy, Marjatta (2001) Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: Wsoy, 47–81.

Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Raportteja 263. Helsinki: Stakes.

Barrat, Sara & Harris, Rita (2005) *the Changing Context of Permanency. Unifying Stories in the Context of Divided Loyalties*. Teoksessa Arlene Vetere and Emilia Dowling *Narrative Therapies with Children and their Families. A practitioner's guide to concepts and approaches*. London: Routledge, 140-154.

Dey, Ian (1993) *Qualitative data analysis: a user-friendly guide for social scientists*. London: Routledge.

Dozier, Mary (2006) *This is My Child: Differences Among Foster Parents in Commitment to their Young Children*. United States: Sage Publications. *Child Maltreatment* 1(4), 338-345.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2003) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Forsberg, Hannele (1998) *Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista*. Saarijärvi: Lastensuojelun keskusliitto.

Forsberg, Hannele (2002) *Asianosaiset ja marginaalia koskeva kerronta*. Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi,

Forsberg, Hannele (2003) *Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä*. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 7-15.

Forsberg, Hannele (2003) *Hajottavat ja koossapitävät tunteet*. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 86-102.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) *Lapset ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Haapasalo, Jaana & Repo, Anu (1998) *Sijoitettujen lasten kehitys. Katsaus tutkimuksiin. Aiheita 36/1998*. Helsinki: Stakes.

Hallituksen esitys uudeksi lastensuojelulaiksi. HE 252/2006 vp.

Hautamäki, Airi (2002) *Kiintymyssuhdeteoria – teoria yksilön kiin(nit)tymisestä tärkeisiin toisiin ihmisiin, kiintymyssuhteen katkoksista ja merkityksestä kehitykselle*. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*. Helsinki: Wsoy, 13-66.

Heino, Tarja (1999) *Lastensuojelun trendit*. Teoksessa Päivi Virtanen (toim.) *Verkostoituva asiakastyö*. Helsinki: Studia kirjayhtymä Oy, 9-32.

Heino, Tarja & Berg, & Hurtig, Johanna (2000) *Perhetyön ilo ja hämmennys. Lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsennyksiä. Aiheita 14/2000*. Helsinki: Stakes.

Heino, Tarja (2001) *Sijoitukset sukulaisperheisiin lastensuojelussa. Aiheita 19/2001*. Helsinki: Stakes.

Heino, Tarja & Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Salla (2006) *Paras ja lastensuojelu – parasta lastensuojeluun. Sosiaaliturva 18, 18–21*.

Helminen, Jarkko (1998) Perhehoidon lainsäädäntö. Jyväskylä: Perhehoitoliitto ry.

Hessle, Sven (1997) Den sociala barnvården inför 2000-talet – några lärdomar från 1900-talet.

Janus 3(5), 243–260.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hughes, Daniel (2006) Tie traumasta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa. Tampere: PT-kustannus.

Huostaanottotyöryhmä (2005) Esitys toimenpiteistä huostaanottomenettelyn kehittämiseksi..

Lastensuojelun kehittämisohjelma. Huostaanottotyöryhmän raportti 15.6.2005. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.

Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta. Lapset ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–194.

Huttunen, Jouko (2001) Isänä olemisen uudet suunnat. Hoiva-isä, etä-isä ja ero-isä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Huusko, Riikka (2005) Sijaisisyys – miesten kokemuksia institutionaalisesta vanhemmuudesta.

Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Sosiaalityön pro gradu tutkielma.

Höjer, Ingrid (2002) What happens in the foster care? 1-8. Saatavilla [www muodossa](http://www.perhehoitoliitto.fi/ifco)
<http://www.perhehoitoliitto.fi/ifco> 2002.pdf>.6.6.2004.

Inch, Leslie (1999) Aspects of foster fathering. *Child and Adolescent Social Work* 16 (5) , 393-412.

Jaakkola, Risto & Sääntti, Riitta (2000) Uusperheitten lapset ja vanhemmat. Perheitten rakenne, toiminta ja talous. Julkaisuja 174. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Jokinen, Eeva (1996) Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Helsinki: Gaudeamus.

Kalland, Mirjam (2002) Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys:soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki:WSOY, 198-232.

Kalland, Mirjam & Sinkkonen Jari (2007) Adoptoitujen ja sijoitettujen lasten psykoterapiasta – ”tarve muistaa, tarve unohtaa.” Teoksessa Marja Schulman & Mirjam Kalland & Anna-Maija Leiman & Pirkko Siltala (toim.) Lastenpsykoterapia ja sen vuorovaikutukselliset ulottuvuudet. Helsinki: Therapiea-säätiö, 438-447.

Koisti-Auer, Anna-Liisa (2002) ” Vaikka elämä oli välillä jo tosi kunnossa.” Huostaanottokriisin selvittely-projektin loppuraportti. Espoo: SOS-Lapsikylä ry.

Koisti-Auer, Anna-Liisa (toim. 2004) Sukulaissijaisvanhemmuus. Perhekohtainen työskentelymalli sukulaissijaisvanhempien valmennukseen ja valintaan. Sosiaalityön käsikirja. Pesäpuu ry. Jyväskylä.

Kulmala, Anni (2006) Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Acta Universitatis Tamperensis 1148. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Tampere: Vastapaino.

Kvale, Steinar (1996) InterViews. An introduction to qualitative research interviewing. Sage: Thousand Oaks.

Känkänen, Päivi & Laaksonen, Sari (2006) Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista. Lastensuojelun kehittämisohjelma. Helsinki: Stakes.

Laine, Timo (2001) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 27-43.

Laurila, Anja (1993) Lainaksi annettu lapsi. Sijaiskoti kokemuksia ja ajatuksia. Helsinki: Kirjapaja.

Laurila, Anja (1999) Toinen mahdollisuus. Pitkäaikainen sijaiskotihoito ja aikuistuneen tytön identiteetti, minäkäsitys ja sijaisäitirepresentaatio. Acta universitatis Tamperensis 701. Tampere: Tampereen yliopisto.

Laurila, Anja (2003) Toivo ja Ilona. Raportti lastensuojeluprojekteista. Helsinki. Diakoniammattikorkeakoulu.

Lehtonen, Noora (2005) ” Olla vain ihan tavallinen isä”. Pitkäaikaisesti sijoitettujen lasten sijaisisien kokemuksia isyydestään. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Sosiaalityön pro gradu tutkielma.

LSL. Lastensuojelulaki. 683/1983.

Lastensuojelu 2005. Tilastotiedote 14/2006. Stakes.

Luoto, Päivi (2005) ”Enkä ois ikään toivonu, että mun pitää olla lapsistani erossa”. Lapsiaan valvotusti tapaavien vanhempien identiteetin rakentuminen. Tampere: Tampereen yliopisto. Sosiaalityön pro gradu tutkielma.

MacGregor, Tracy & Rodger, Susan & Cummings, Anne & Leschied, Alan (2006) The Needs of Foster Parent: A Qualitative Study of Motivation, Support and Retention. *Qualitative Social Work* 5(3), 351-368. United Kingdom, London: Sage Publications.

Malinen, Kaisa & Sevón, Eija & Kinnunen, Ulla (2006) Työssäkäyvien pienten lasten äitien ja isien kokemukset vanhemmuudesta. *Psykologia* 41 (5), 345-358.

Manninen, Nina (2001) Vanhemmaksi vanhemman paikalle – sijaisvanhempien kokemuksia tehtävästään. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto: Yhteiskuntapolitiikan pro gradu tutkielma.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo Hanna (2004) Kohtaava lastensuojelu. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 1.

Määttänen, Kirsi (1993) Äidit ja tyttäret, anopit ja miniät. Teoksessa Ulla Piela (toim.) Aikanaisia. Kirjoituksia naistenelämäkerroista. Helsinki: SKS.

Niemi, Heli (2003) Mihin kuulun, kuka olen? Koti, ihmissuhteet ja identiteetti perhehoidossa kasvavan nuoren aikuisen äidin elämäkertomuksessa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 44. Rovaniemi: Lapin yliopisto .

Nousiainen, Kirsi (2004). Lapsistaan erillään asuvat äidit:äitiysidentiteetin rakentumisen tiloja. Jyväskylä: Minerva

Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki:Gaudeamus, 16–38.

Pasanen, Kaarina (2004) ” Mulla on ainakin kova ääni!” – Välineitä sijoitetun lapsen kuunteluun. Nuorisotutkimus 22 (4).

Peltonen, Irkka (2004) Lastensuojelun eettiset kysymykset. Teoksessa Puonti, Annamajja & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 320–334.

Pesäpuu (2006) Mitä on PRIDE? <http://www.pesapuu.fi/pride.shtml>. 23.11.2006.

PHL. Perhehoitajalaki 312/1992.

Poirier, Marie-Andree & Simard, Marie (2006) Parental involvement during the Placement of a Child in Family Foster Care: Factors Associated with the Continuation of Parental Roles. Springer, Dordrecht the Netherlands. *Child & Youth Care Forum* 35 (3), 277-288.

Pulju, Maria (2004) SOS-lapsikylä uuden kiintymyssuhteen mahdollistajana – kokemuksia lapsuudenaikaisesta sijoituksesta. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma.

Pösö, Tarja (2003). Adoptio perhesuhteiden uudelleenjärjestelynä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 141–157.

Pösö, Tarja (2004a) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes.

Pösö, Tarja (2005) Kasvatustyö sijaishuollossa. Artikkeliteoksessa Puonti, Anna-Maija & Saarnio, Tuuli & Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 11-20.

Rastas, Anna (2005) Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.). Haastattelu, tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 78-102.

Rautio, Paula (2004) ”Kyllä se varmaan silleen välittää..”Kiintymyssuhdehaastattelu välineenä sijoitetun lapsen kuulemisessa. Lapin yliopiston lapsi- ja nuorisososiaalityön lisensiaattitutkimus.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lapsen uusperhesuhteista. Helsinki: Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001. Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.

Ritala-Koskinen, Aino (2003) (Uus)perhe lapsen silmin. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 121–139.

Räty, Tapio (2006) Lastensuojelulain pakkokeinojen muutokset, osa 1/4. Milloin huostaanotetun lapsen yhteydenpitoa vanhempiinsa voidaan rajoittaa? Sosiaaliturva 8, 22-23.

Saarinen, Suvi (2006) Arjen ammattilaiset – Sijaisvanhemmuus työnä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Sosiaalityön pro gradu tutkielma.

Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne (2005) Mitä sosiaalityön käytäntötutkimus on? Teoksessa Mirja Satka & Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, 9–19.

SHL. Sosiaalihuoltolaki 710/1982.

Siekinen, Kirsti (2000) Syvähaastattelu. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: Virikkeitä aloittavalle tutkijalle. Jyväskylä: PS Kustannus, 43–58

Sinkkonen, Jari (2001) *Lapsen puolesta*. Porvoo. Wsoy.

Sinko, Päivi (2004) ”Pienenä mä luulin, että ihminen tarkoittaa aikuista” Teoksessa Jeja-Pekka Roos (toim.) *Huostaanottokirja*. Turku, 83–95

Sinko, Päivi (2005) *Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä*. Helsingin yliopisto. Helsinki: Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia.

Valkonen, Leena (1995) *Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonoorten vanhempisuhteet*. Tutkimuksia 52. Helsinki: Stakes.

Vihma, Pirjo (1998) *Tää on täyttä elämää*”. Sijaisvanhempien arjen vanhemmuus ja siitä selviytyminen. Jyväskylä: Erityispedagogiikan pro gradu tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Willig, Carla (2004) *Introduction qualitative research in psychology. Adventures in theory and method*. Norfolk: Open University.

Wilson, Kate & Sinclair, Ian & Gibbs Ian (2000) *The trouble with Foster Care. The impact of stressfull. ‘Events’ on Foster Carers*. *British Journal of Social Work* 30 (2).

Vinnerljung, Bo & Sallnäs, Marie & Westermarck, Pia (2001) *Sammanbrott vid tonårsplaceringar – om ungdomar i fosterhem och på institution*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampere University Press.

Vuori, Jaana (2003) Äitiyden ainekset. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 39–60.

Zahabi, T & Einemäki, P (1996) Perhehoitoon sijoitettujen lasten yhteydenpito sukuunsa. Tampereen kaupungin sosiaali- ja terveystoimen julkaisuja 6. Tampereen kaupungin painatuskeskus.

Liite 1 Haastattelurunko

1. Taustatietoja

- ikä
- biologisia lapsia / adoptiolapsia perheessä
- sijoitettuja lapsia perheessä
- Kuinka kauan toiminut sijaisvanhempana?
- Kuinka kauan sijoitukset kestäneet keskimäärin?

2. Sijaisvanhemman vanhemmuussuhde lapseen

- Onko sinulla vanhemmuussuhde lapseen? Jos ei niin miten kuvailisit suhdettasi lapseen? Onko suhteesi sijoitettuun lapseen erilainen kuin biologiseen lapseesi /adoptiolapseesi?
- Millaisilla asioilla on vaikutusta suhteeseesi lapseen?
- Millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia sinun ja lapsen suhteeseen liittyy?
- Millainen on mielestäsi onnellinen sijaisvanhemman ja lapsen suhde?

3. Suhde biologisiin vanhempiin

- Miten ”vanhemmuus” jakautuu suhteessa biologisiin vanhempiin?
Mistä asioista sinä ja puoliso huolehditte?
Mistä asioista biologiset vanhemmat huolehtivat?
- Miten olet yhteydessä lapsen biologisiin vanhempiin?
yhteydenpitomuodot
yhteydenpidon tiheys
yhteydenpidon sävy
- Pidätkö yhteyttä lapsen muuhun sukuun ja millaisena näet suvun merkityksen?
- Millainen on suhteesi lapsen biologisiin vanhempiin? Mitä vaikutuksia sillä on lapseen?
- Millaiseksi kuvailisit lapsen ja biologisen vanhemman välistä suhdetta?
- Miten ajattelet lapsen selviävän sen asian kanssa, että hänellä on kahdet vanhemmat?
- Mitä toivoisit yhteistyöltä biologisten vanhempien kanssa tulevaisuudessa?

4. Suhde sosiaalityöntekijään

- Miten näet sosiaalityöntekijän osallistuvan jaettuun vanhemmuuteen?
- Millainen suhde sinulla on sosiaalityöntekijään?

- Millaista osallistumista toivoisit sosiaalityöntekijältä?
- Miten sosiaalityöntekijän osallistuminen vaikuttaa vanhemmuuteesi?
- Miten sosiaalityöntekijä voisi olla avuksi yhteydenpidossasi lapsen biologisiin vanhempiin?
- Mitä ajattelet siitä, että sinulla ja lapsen biologisilla vanhemmilla on sama sosiaalityöntekijä?
- Miten näet sosiaalityöntekijän toimien vaikuttaneen lapseen?
- Mikä olisi ideaalitalanne suhteessa sosiaalityöntekijään?

5. Sijaisvanhemman tuki

- Millaista tukea/ mistä olet saanut vanhemmuuteen?
Onko tukea riittävästi saatavissa?
Toiveitasi tuen suhteen?
- Millaista tukea /mistä olet hakenut lapselle?
Onko tukea riittävästi saatavissa?
Toiveitasi tuen suhteen?
- Miten sijaisvanhemmuus on vaikuttanut perheeseesi? Puhuisiko puolisesi vanhemmuudesta samoin kuin sinä?

Mitä muuta haluaisit sanoa tästä kokonaisuudesta; sijaisvanhemmat, sijoitettu lapsi, biologiset vanhemmat ja sosiaalityöntekijä?